

Zien Werken

V/M

*Beeldvorming van Arbeid
in Informatieve Programma's
op Televisie*

Magda Michielsens

Colofon

Deze uitgave is een publicatie van RoSa vzw,

Documentatiecentrum, Bibliotheek en Archief voor Gelijke Kansen,
Feminisme en Vrouwenstudies
Koningsstraat 136 • 1000 Brussel
tel. 02/209 34 12
fax 02/209 34 15
e-mail: info@rosadoc.be
www.rosadoc.be

Auteur

Magda Michielsens

Cover en lay-out

FOLIO, Marijke Deweerdt

Verantwoordelijke uitgever

Chris Zwaenepoel
Koningsstraat 136
1000 Brussel

ISBN

Brussel 2008
ISBN-NUMMER : 9789081279215

VOORWOORD

Het project 'Beeldvorming van Arbeid', waarvan RoSa, Documentatiecentrum, Bibliotheek en Archief voor Gelijke Kansen, Feminisme en Vrouwenstudies de promotor is, en waarvan deze publicatie een onderdeel is, genoot de steun van het Europees Sociaal Fonds. Wij zijn ESF dankbaar dat het ons de gelegenheid heeft geboden om de betekenis van werk beter te begrijpen. We danken RoSa voor de prettige en vruchtbare samenwerking. Verder gaat onze oprechte dank naar de leden van de stuurgroep die het project hebben begeleid.

Gedurende twee jaar hebben wij heel intensief naar informatieve programma's op televisie gekeken om te weten hoe in die programma's over arbeid werd gesproken en hoe werken in beeld werd gebracht. Technisch was dat een moeilijk project: de vele opnames, de vele coderingen en interpretaties, en ten slotte de analyses van veel data hebben inspanningen gevraagd. Ze hebben voorliggend resultaat opgeleverd dankzij Walter Angioletti, die het onderzoek technisch en inhoudelijk ondersteunde en in goede banen hield.

We keken op televisie naar alles wat gezegd en getoond werd over arbeid, en we letten vooral op vrouwen. Lui televisiekijken was er niet bij. We hebben – naast de politieke en sociale redenen die in de studie aanbod komen – ook een persoonlijke reden om dit onderzoek te doen. We wilden weten wat het beeld is van arbeid dat ons in informatieve programma's op televisie wordt voorgehouden, omdat voor ons werken altijd een feest is en we graag wilden weten wie daar ook zo over denkt.

Turnhout, december 2007
Magda Michielsens

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
1 Inleiding	7
2 Beeldvorming	9
2.1 Representatie	9
2.2 Beeldvorming met plaatjes – betekenis 1	11
2.3 Beeldvorming met ideeën – betekenis 2	11
2.4 Socialisatie	13
2.5 De actieve kijker	14
2.6 Stereotypen	14
2.7 Onderzoek over beeldvorming	15
2.8 Beeldvorming van arbeid	17
3 Gender: mannen en vrouwen	18
3.1 Sociale constructie	18
3.2 Gender en arbeid	20
4 Arbeid	23
4.1 Enkele filosofische visies	23
4.2 De betekenis van werk	27
4.3 Arbeidsethos	29
4.4 Merites	32
4.5 Combinatie arbeid en gezin	33
5 Onderzoek: zien werken	35
5.1 Actualiteit	35
5.2 De sample	38
5.3 Onderzoeksvragen	40
5.4 Methode	44
5.5 Aan de slag	49

---

6 Geteld en gemeten **50**

6.1 Hoeveelheid arbeid	50
6.2 Gender	53
6.3 Allochtonen	56
6.4 Interne actoren	57
6.5 Externe actoren	58
6.6 Politici	61
6.7 Leeftijd	62
6.8 Betekenis van arbeid	68

---

7 Dieptezicht **79**

7.1 Het Nieuws	80
7.2 Het Journaal	83
7.3 Terzake	86
7.4 Morgen Beter	96
7.5 De Zevende Dag	104
7.6 Recht van Antwoord	110
7.7 Polspoel en Desmet	100
7.8 Frontlijn	111

---

8 Cases **112**

8.1 Volkswagen	112
8.2 Hoofddoeken	116
8.3 Greta D'Hondt	121

---

9 Besluiten **125**

---

10 Beschouwingen **135**

---

11 Referenties **141**

BIJLAGE 1 – Afkortingen **144**

BIJLAGE 2 – Afbeeldingen **145**

BIJLAGE 3 – Tabellen en grafieken **146**

1 Inleiding

We onderzochten hoe er op televisie in nieuws- en actualiteitenprogramma's wordt gesproken over werken en vooral over vrouwen en werken. Wordt werk voor mannen en voor vrouwen op een verschillende manier voorgesteld? Hebben vrouwen plezier in hun werk en zijn er voor hen op de arbeidsmarkt en in het werk van elke dag specifieke problemen? Wordt daar in de media, het nieuws of in actualiteitenprogramma's iets over gezegd? Het gaat ons in dit boek dus om de beeldvorming van arbeid via de media.

In het theoretische deel gaan we kort in op het begrip beeldvorming en situeren we het onderzoek over beeldvorming van arbeid in het kader van eerder onderzoek over beeldvorming van vrouwen (hoofdstuk 2). We focussen niet enkel op vrouwen maar letten ook op beeldvorming van mannen. We werken dus over gender (hoofdstuk 3).

Waarom staat beeldvorming van arbeid in onze belangstelling? In de literatuur over arbeid zien we dat er verschuivingen zijn in de houding van werknemers tegenover arbeid. Er verandert iets in verband met arbeidsethos. Wie heeft het nog over plezier in het werk, waar gaat het nog over werken met passie en over de motivatie om te werken? We nemen die vragen letterlijk en bekeken op televisie wie het erover heeft en waarom. We vroegen ons ook af of het nog aanvaardbaar is om verdiensten op te eisen, of de verdiensten van mensen die werken te prijzen. Of gebeurt dat enkel in de sport en in de kunstwereld?

We gaan in op de achtergrond van die vragen in hoofdstuk 4.

Deze studie is in de eerste plaats een empirisch onderzoek. In hoofdstuk 5 leggen we uit hoe we dat empirische onderzoek hebben opgezet en uitgevoerd. In hoofdstuk 6 en 7 presenteren we de resultaten van onze tellingen, timing en coderingen en ook van onze kwalitatieve analyses van afzonderlijke uitzendingen. We presenteren de cijfers voor onze hele sample en specificeren ook per programma. We gaan dieper in op

drie cases (hoofdstuk 8). Onze cases worden gevormd door drie onderwerpen in verband met arbeid die, in de periode waarin we onze data verzamelden, veel aandacht kregen in de media: de dreigende sluiting van Volkswagen in Vorst, het dragen van hoofddoeken door moslima's van het gemeentepersoneel in Antwerpen en het vertrek uit het parlement van CD&V volksvertegenwoordigster Greta D'Hondt.

Als alle feiten gepresenteerd zijn, geven we in hoofdstuk 9 een overzicht van de besluiten die we konden vormen. In hoofdstuk 10, zoals het empirisch onderzoek betaamt, leggen we enkele punten voor ter verdere discussie. We zien daar mogelijkheid en noodzaak tot verder maatschappelijk debat, zonder dat op die punten uit het onderzoek harde conclusies mogen worden getrokken. We gaan dus een stap verder. De argumenten en overwegingen die we zelf hebben, presenteren we, maar verdere dialoog is op die punten zeker noodzakelijk.

De inhoudsanalyse die we deden levert een overvloed aan gegevens op. We zijn zeer bondig en selectief geweest in de weergave ervan. Op de website van het project (<http://www.arbeidinbeeld.be>) zijn alle data uitgebreid te vinden. Ze kunnen gebruikt worden om de inzichten die we in dit boek formuleren verder te verfijnen. Ze kunnen ook gebruikt worden voor nieuw onderzoek, of om kijkvaardigheden aan te scherpen. Elk van de vele grafieken op de website kan de basis vormen voor inzichten over de wijze waarop beeldvorming van personen en maatschappelijke processen op televisie gebeurt. Met *Zien Werken v/m* is een eerste stap gezet in de verwerking van de gegevens die we verzamelden.

2 Beeldvorming

We hebben het hier over beeldvorming van arbeid op televisie, in ernstige programma's. We zullen in dit hoofdstuk uitleggen wat we bedoelen met beeldvorming.

2.1 Representatie

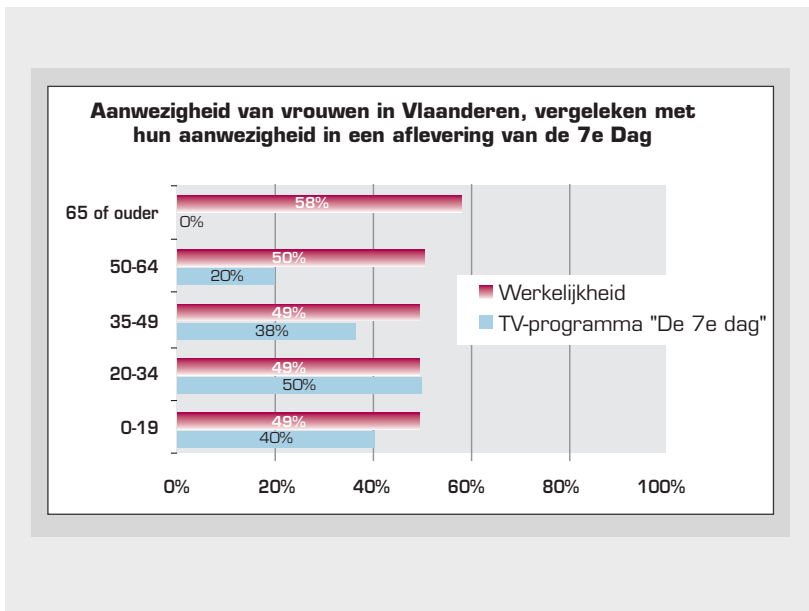
Er is al een hele tijd kritische aandacht voor de wijze waarop vrouwen op televisie worden voorgesteld. We kunnen tevreden vaststellen dat er in enkele decennia tijd veel is veranderd. Vrouwen worden niet langer in beeld gebracht volgens de lijnen van de traditionele stereotiepen. Vanuit alle kanten is er gewerkt om het traditionele vrouwbeeld in de media te doorbreken. Het beleid heeft zijn best gedaan en zo ook de mediamensen, wetenschappelijke onderzoekers, politici, vrouwelijke experts en gewone vrouwen die bereid waren om in de media te verschijnen. Maar vrouwen zijn veel veranderd. Het zou pas opzienbarend zijn als de media nog steeds de vrouw aan de haard in beeld brachten, als zij ongeveer niet meer bestaat.

Hoewel er veel veranderd is, weten we dat de cijfers nog niet bijzonder gunstig zijn voor vrouwen. In februari 2007 verschenen de nieuwe resultaten van de GMMP, en geen enkele commentator was er verheugd over. GMMP staat voor Global Media Monitoring Project. Het is een vijfjaarlijkse, wereldwijde monitoring van de wijze waarop vrouwen in de media aan bod komen. Het GMMP werd voor het eerst uitgevoerd in 1995, ter gelegenheid van de Internationale Vrouwenconferentie in Peking. Op één dag worden in heel veel landen door vrijwilligers, in vele verschillende media, peilingen uitgevoerd in verband met de 'portrayal of women in the news'. De metingen van de in 2006 verschenen GMMP gebeurden op 16 februari 2005, in 74 landen. Van in het begin heeft professor Frieda Saeys voor België (Vlaanderen) aan het project deelgenomen, met de studenten Communicatiewetenschappen van de

Universiteit Gent.

'Who speaks on television?' en 'who makes the news?', dat zijn de vragen die gesteld worden. Wel, het zijn niet de vrouwen die het nieuws maken: 22% van de mensen in het nieuws in 2005 zijn vrouwen; 57% van de tv-presentatoren zijn vrouwen; 42% van alle reporters, in alle media zijn vrouwen.

Specifiek voor Vlaanderen zien we (Lefever & Michielsens, 2003) dat in bijna elke leeftijdscategorie het aandeel van de vrouwen op televisie kleiner is dan hun aandeel in de totale bevolking van Vlaanderen. Er is maar één uitzondering: de leeftijdscategorie van 20 tot 34 jaar. Dat is de enige categorie waarbij de vertegenwoordiging van vrouwen ongeveer overeenstemt met hun vertegenwoordiging in werkelijkheid.

Tabel 1: Aanwezigheid van vrouwen in Vlaanderen vergeleken met hun aanwezigheid in een aflevering van *De Zevende Dag*, 8 september 2003

2.2 Beeldvorming met plaatjes – betekenis 1

In het begrip 'beeldvorming' schuilen twee betekenissen.

De eerste betekenis verwijst naar de wijze waarop iets in de media wordt weergegeven. Zo spreekt men over de beeldvorming van vrouwen in de media, beeldvorming van arbeid, beeldvorming van wetenschap, beeldvorming van het onderwijs. Het gaat erover hoe op de televisie en radio en in de geschreven pers of op het internet een beeld wordt gecreëerd over wat vrouwen zijn en kunnen, wat het betekent om te werken, wat belangrijk is aan arbeid in onze maatschappij, welke plaats wetenschap inneemt, wat wetenschap bereikt, hoe wetenschap wordt uitgeoefend en hoe het er in scholen aan toegaat.

Er is tegenwoordig veel belangstelling voor de beeldvorming van etnische minderheden, ook de beeldvorming van vrouwen is steeds een hot item geweest, en de beeldvorming van terrorisme, criminaliteit en het gezin zijn uiteraard ook belangrijke onderwerpen.

De media werken zowel met woorden als met beelden aan dat beeld. In het Engels spreekt men van *portrayal of representation*. Dat is niet hetzelfde als het modieuze begrip *perceptie*. In het media-jargon betekent *perceptie*: de manier waarop iets wordt waargenomen, eventueel niet in overeenstemming met de werkelijkheid. 'Zo wordt het gezien', 'zo komt het over', zegt men dan, ook al is het misschien niet zo, en ook al hebben de media het niet verkeerd voorgesteld.

2.3 Beeldvorming met ideeën – betekenis 2

De tweede betekenis van beeldvorming is minder letterlijk. Die betekenis verwijst naar het mentale plaatje dat mensen hebben van een bepaald onderwerp (arbeid, minderheden, vrouwen...). Dat *beeld* wordt onder andere gevormd door de media, maar ook door veel andere zaken. Opvoeding, onderwijs, traditie, godsdienst, invloed van de peer group, goede of slechte ervaringen met het onderwerp, studie, heel precieze informatie enzovoort leveren ook hun bijdrage aan het

beeld dat iemand heeft van hoe belangrijk onderwijs is, of van wat vrouwen kunnen en mogen.

Die betekenis leunt heel nauw aan bij *attitude*: de houding die iemand heeft (op basis van al de genoemde invloeden) tegenover een bepaald fenomeen of persoon. Attitude is een concept uit de psychologie, en heeft drie dimensies waarlangs ze tot uiting komt: gedrag, emotie en cognitie. We illustreren die met een voorbeeld:

- gedrag: de attitude die men heeft, bepaalt wat men zou willen doen. Als ik denk dat vrouwen niet in staat zijn tot grote prestaties dan zal ik geen moeite doen om mijn dochter een goede opleiding te laten volgen. Als mijn houding tegenover technisch onderwijs negatief is, omdat ik denk dat er veel agressie is op die scholen, zal ik meisjes niet gauw aansporen om daar naar school te gaan.
- emotie: als het over agressie op scholen gaat, huiver ik; ik word er slecht geluimd en kregelig van. Dat is de affectieve of emotionele dimensie van mijn attitude tegenover technisch onderwijs.
- cognitie: ik weet dat meisjes het moeilijk hebben in sectoren van het technisch onderwijs die steeds voor jongens waren. Ik weet ook dat er segregatie op de arbeidsmarkt bestaat, dat er veel voor wordt gedaan om meisjes nieuwe keuzes te laten maken, dat leerkrachten het steeds moeilijker hebben... Die cognitieve aspecten van mijn attitude maken dat er een kern van waarheid zit in mijn attitude tegenover technisch onderwijs.

Agressie op school is een gemakkelijk voorbeeld, maar het geldt ook voor onze attitudes tegenover ouderen, vrouwen, allochtonen, intellectuelen, arbeiders, politici, godsdienst, onderwijs, arbeid of journalisten. Sociale wetenschappers, journalisten, marktonderzoekers en onderzoeksbureaus van politieke partijen doen veel onderzoek naar de attitudes van de bevolking en dus naar de beeldvorming van groepen en van maatschappelijke fenomenen.

2.4 Socialisatie

De twee betekenissen van beeldvorming zijn nauw met elkaar verbonden. De media zijn een belangrijke factor in wat mensen van anderen en van maatschappelijke fenomenen vinden. Anderzijds bepaalt hoe men opgevoed is, wat men heeft meegemaakt en wat men goed bestudeerd heeft mee hoe men interpreteert wat in de media te zien is. De mediamakers houden ook rekening met de attitude van het publiek om hun boodschap vorm te geven. Als de media nieuws of ontspanning brengen op een manier die te ver af ligt van het beeld dat mensen hebben van (bijvoorbeeld) ouderen, dan gaat de koek er niet in. Het beeld dat mediamakers hebben van het beeld dat hun publiek heeft, is dus cruciaal. De invloed van media op de beeldvorming, meningsvorming, attitude en gedrag van het publiek is de laatste jaren fel gestegen. Er zijn meer media, er worden meer mediaproducten geconsumeerd, er wordt meer tijd aan besteed. Die invloed is gegroeid vergeleken met de invloed van vrienden en familie, van onderwijs en vorming, van gezagsdragers uit de eigen omgeving en op afstand. Dat is ook en zeker zo voor kinderen: socialisering via de media heeft aan belang gewonnen.

In de beeldvorming door de media (betekenis 1) is vooral de herhaling belangrijk. Het is niet zozeer die ene uitzending waarin ouderen als onbeholpen worden voorgesteld, die een beeld creëert van wat ouderen kunnen en zijn. Als voortdurend – impliciet en expliciet – de indruk wordt gewekt dat ouderen niets meer te betekenen hebben in deze maatschappij en dat vergrijzing een immens probleem is, dan gaat daar een inslijpende invloed van uit. Eerder zegden we het zo: 'In de problematiek van vrouwbeelden in de media gaat het niet in de eerste plaats over de representatie van één bloot vrouwenbeen dat een positief argument zou moeten oproepen om een bepaald automerk te kopen, of over dat ene televisieprogramma waarin nooit vrouwen voorkomen. Het gaat over de stromen van beelden die samen hypothesen opleveren over hoe vrouwen zijn, wat zij doen en wat ermee kan gedaan worden.' (Michielsens: 1995, 9).

2.5 De actieve kijker

De kijker is geen lege ton, geen passief toestel waarin de media hun boodschappen en hun beelden storten. Steeds duidelijker is in de communicatiewetenschappen erkend en onderzocht dat de ontvanger actief en creatief met een boodschap omgaat. Ook als een kijker een *couch potato* is, negotieert hij of zij over de betekenis van een boodschap. De graad van onderhandeling kan verschillen, maar geen enkele tv-boodschap is gesloten genoeg om elke individuele interpretatie uit te sluiten en geen enkel menselijk verstand is gesloten (of lui) genoeg om tv-prikkels niet in het eigen mentale kader te plaatsen.

De media weerspiegelen de werkelijkheid en ze bepalen de prioriteiten in de belangrijkheid van evenementen. Dat is het materiaal waarmee de kijker kan 'werken'. En de kijker doet dat ook, anders ziet hij/zij niets.

2.6 Stereotypen

Beeldvorming en stereotypering liggen in betekenis dicht bij elkaar. Als de media een algemeen beeld weergeven en als we ons een algemeen beeld vormen van vrouwen, van de islam of van werken, dan is dat algemene beeld bijna per definitie niet zeer genuanceerd. In beeldvorming spelen stereotypen altijd een rol.

We hebben patronen en veralgemeningen nodig om snel iets te kunnen begrijpen, snel te reageren, om te kunnen spreken en te kunnen antwoorden. Als ik geen beroep zou kunnen doen op die algemene patronen zou ik niet kunnen handelen en niet met anderen kunnen omgaan. Ik moet algemene ideeën over veiligheid en risico's in steden gebruiken om mijn weg te vervolgen. Daarmee oordeel ik dan misschien ten onrechte over een bepaalde straat, maar als ik onbevooroordeeld handel ten opzichte van alle straten, dan zal ik mij in nesten werken. Ik moet een algemeen idee hebben van wat jonge vrouwen kunnen, om met hen te kunnen praten over hun carrière, of om min of meer te kunnen voorzien hoe ze een beschaafd complimentje zullen aanvoelen.

Stereotypen zijn niet per definitie onterecht en nutteloos. De kunst bestaat erin om elke Nederlander met een open geest tegemoet te treden, maar er toch rekening mee te houden dat er een serieuze kans is dat hij niet bijzonder vrijgevig zal zijn. Strijd tegen stereotypen is dus een moeilijke evenwichtsoefening. Enerzijds is het de bedoeling dat er fris naar elk nieuw geval wordt gekeken. Anderzijds is het niet de bedoeling dat we weerlozer worden dan we al zijn. We hebben immers referentiekaders nodig om te begrijpen en gepast te handelen.

Van jonge meisjes denkt men gemakkelijk dat ze lief en braaf zijn; dat is een positieve stereotype. Van blonde, sexy vrouwen zegt men dat ze dom zijn; dat is een negatieve stereotype. Het probleem met stereotypen is niet zozeer dat ze altijd onterecht zijn. De kwestie is dat elke oudere, elke blonde vrouw, elke vreemdeling kansen moet krijgen om te bewijzen dat hij of zij anders is dan wat de stereotype ons zegt. Het is dus de omgang met het mogelijk verschil tussen de stereotype en het concrete geval dat de centrale kwestie is en niet de stereotype zelf.

2.7 Onderzoek over beeldvorming

2.7.1 Onderzoek over beeldvorming in de media (betekenis 1)

Het onderzoek naar beeldvorming door de media gebeurt binnen de communicatiewetenschappen. Men gaat dan op zoek naar de wijze waarop een fenomeen door de media wordt voorgesteld. *De media* is heel breed. Het terrein wordt meestal afgebakend. Dan kijkt men naar beeldvorming van vrouwen en mannen op televisie, en in het bijzonder in een bepaald programma, zoals bijvoorbeeld *De Zevende Dag*, of naar de manier waarop VRT en VTM verkiezingen voorbereiden via discussieprogramma's.¹

In uitzonderlijke gevallen wordt ook onderzocht hoe het geheel van de media een beeld vormen bij de bevolking van een bepaalde gebeurtenis,

---

¹ Links naar deze onderzoeksresultaten zijn te vinden op de website van ons ESF-project "Beeldvorming van Arbeid" <http://www.arbeidinbeeld.be/>.

zoals bijvoorbeeld de dood van Lady Di, (Steinberg & Kear: 1999) of de woede van de bevolking in de periode van de witte mars (Walgrave & Rihoux: 1997) of de beeldvorming in de media van 11 september (Plate & Smelik: 2007). De belangrijkste techniek van het beeldvormingsonderzoek in de media is inhoudsanalyse. Men maakt een codeboek van de belangrijke elementen die men over alle programma's of teksten heen wil weten, en gaat met dat codeboek noteren wat men precies ziet. Kenmerken van personen, van uitspraken, van beelden worden geturfd. Door al die gegevens te analyseren ziet men door veel uitzendingen heen wat de trend is. Wat dan naar boven komt zijn kenmerken van de beeldvorming, die zonder het coderen meestal nauwelijks opvallen. Die kenmerken en patronen zijn er echter wel, en hebben hun invloed op de kijker en lezer. Zij maken het beeld, of de kijker zich daar nu bewust van is of niet.

Inhoudsanalyse vraagt veel tijd. Het is monnikenwerk. Voor televisieprogramma's bijvoorbeeld moeten alle uitzendingen die men wil analyseren verschillende keren worden bekeken, alle personen die erin voorkomen moeten langs de categorieënlijst van het codeboek worden gelegd, de teksten die worden uitgesproken moeten nauwkeurig worden gescreend (eventueel uitgeschreven) en al die gegevens moeten worden verzameld en hanteerbaar worden gemaakt. Als men zover is, kan de eigenlijke analyse beginnen. Goed kijken is echt niet voldoende. Dat is interessant, maar dat is het werk van tv-recensenten, niet van onderzoekers. Het werk van onderzoekers moet replicerbaar zijn. Dat houdt in dat de coderingen zo betrouwbaar moeten zijn dat ze door andere onderzoekers met hetzelfde resultaat moeten kunnen worden herhaald. Daartoe moet elke variabele die gecodeerd wordt nauwkeurig beschreven zijn. Zo operationeel moet het geheel zijn.

De technieken van inhoudsanalyse zijn vooral toepasbaar in gevallen waarin men veel gegevens heeft: meerdere afleveringen, een jaargang, een week. Men wil immers zien wat de onderliggende trend is. Het is een kwantitatieve benadering. Bij een kwalitatieve analyse heeft het volume van de data geen belang. Dat staat dicht bij semiotiek en bij logische analyse. Men interpreteert de betekenis, de associaties, de ver-

gelijking met andere teksten, uitspraken of beelden, de inbedding in een geheel van (expliciete of impliciete) boodschappen.

De combinatie van kwantitatieve en kwalitatieve benaderingen is noodzakelijk. Ook de belangrijke methodologen van inhoudsanalyses hebben aangedrongen op het in rekening brengen van de context, op de inkadering in ideologische frames, en op de vele dimensies van het taalgebruik (van Dijk, Lemke, Lakoff).

2.7.2 Onderzoek over attitudes (betekenis 2)

Om te achterhalen welk beeld mensen hebben van migranten, van de gelijkheid tussen vrouwen en mannen, van de toekomst, van wat geluk is, van de vergrijzing, worden vooral enquêtes gehouden bij grote groepen mensen.

Als men beter wil begrijpen hoe mensen aan hun beelden en meningen gekomen zijn, worden (diepte)interviews gedaan bij een beperkt aantal mensen.

Die techniek levert meestal inspiratie voor verdere enquêtes. Het levert ook dieper inzicht, maar de resultaten zijn niet representatief. De twee methodes horen elkaar aan te vullen.

2.8 Beeldvorming van arbeid

Wat wij in dit boek doen, is bestuderen wat het beeld is van arbeid dat op televisie wordt neergezet in informatieve programma's. We hebben het vooral over 'werken voor de kost', maar we hebben ook gelet op 'huishoudelijk werk' en 'vrijwilligerswerk'.

Beeldvormingsonderzoek in de tweede betekenis doen we niet. We hebben dus geen mensen bevraagd over hun attitude tegenover arbeid.

3 Gender: mannen en vrouwen

Ons onderzoek gaat over de beeldvorming door de media van vrouwen en mannen in hun werk, en van 'arbeid' in meer abstracte zin. Waarom gebruiken we het begrip 'gender' en wat is er zo bijzonder aan 'vrouwen en werk'?

3.1 Sociale constructie

Met het begrip gender verwijzen we naar de sociale constructie van mannelijkheid en vrouwelijkheid. Dat betekent dat allerlei sociale, historische, culturele, economische en (eventueel) religieuze invloeden bepalen hoe mannen en vrouwen zijn. Juist omdat gender gevormd wordt door de maatschappelijke context zijn media zo belangrijk. Media maken, samen met vele andere invloeden, vrouwen en mannen. Er is meer belangstelling voor de sociale constructie van vrouwelijkheid dan voor de sociale constructie van mannelijkheid, en dat is om de hierna volgende redenen ook goed te begrijpen.

3.1.1 Je wordt niet als vrouw geboren

Simone de Beauvoir wees er in 1949 (in haar boek *De tweede sekse*) al op dat vrouwen worden *gemaakt* door de cultuur, de sociale omgeving en de verwachtingen van anderen. De uitspraak, die het motto vormt van *De tweede sekse*, 'Je wordt niet als vrouw geboren, je wordt tot vrouw gemaakt' is beroemd. Het is een leidende gedachte op dit terrein. De focus ligt op vrouwen. Simone de Beauvoir zegt daarmee niet dat mannen niet tot man worden gemaakt, maar zij had een strijdbaar doel met haar focus op vrouwen. Vrouwen hadden te maken met allerlei opvattingen over de vrouwelijke natuur, over moederinstinct, over onschuld en natuurlijkheid, en zij hadden te maken met de normen en verplichtingen die voorgesteld worden als een uitvloeisel van hun natuur. Die visie op vrouwelijkheid is hardnekkig en was dat decennia geleden nog

veel meer. Vandaar dat juist in verband met vrouwen de aandacht werd gevestigd op de sociale constructie.

3.1.2 Tweede feministische golf

Die gedachten, het best samengevat door Simone de Beauvoir, waren zeer levendig in de vrouwenbeweging van de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw. Vrouwen bestreden de opvattingen die, in naam van de vrouwelijke natuur, hen veel ontzegden en hen in een zogezegd natuurlijke, voorgeprogrammeerde richting stuurden.

Het begrip *gender* duidt goed aan dat mannen en vrouwen het product zijn van de opvattingen over mannelijkheid en vrouwelijkheid binnen hun milieu. Het wetenschappelijke inzicht en de strijdbare gedachte vallen hier samen. De sociale constructie van mannelijkheid hoort er logisch bij, maar het is begrijpelijk dat het er slechts in tweede instantie is bij gekomen. De sociale constructie van mannelijkheid is trouwens ook voor vrouwen uitermate belangrijk. Vrouwen bestaan immers in een wereld waarin iets minder dan de helft van de bevolking uit mannen bestaat.

Wat vaak vergeten wordt bij het benadrukken van het belang van socialisatie en sociale constructie is dat meta-socialisatie bestaat en van cruciaal belang is. Socialisatie is er om overstegen te worden. Als dat niet het geval zou zijn, zou de vrouwenbeweging er nooit geweest zijn, zou reproductie een gesloten proces zijn en zou het determinisme volledig zijn. Meta-socialisatie maakt de gaatjes en heeft dat altijd gedaan. Het betekent: inzicht in het eigen socialisatieproces en de eigen intellectuele en affectieve mogelijkheden gebruiken om het proces te overstijgen. Naar beelden wordt niet zomaar gekeken. Met en over beelden wordt genegotieerd, individueel of in groep, en op die manier worden de beelden bewerkt tot indrukken en gedachten. De media, oude en nieuwe, opleiding, kennis van diversiteit van levenswijzen, intellectuele ontwikkeling, communicatie (alles wat de moderne wereld anders biedt dan de wereld van de jaren vijftig en zestig) geeft mogelijkheden om het eigen socialisatieproces te overstijgen.

3.2 Gender en arbeid

Juist in verband met arbeid is het feit belangrijk dat mannen ook het product zijn van geschiedenis en cultuur. Dat mannen aan het werk zijn, dat mannen een baan moeten hebben, dat mannen thuis zijn in de professionele wereld, dat mannen in het publieke domein beslissingen nemen... zo worden kleine jongens groot in de westerse wereld. De buitenwereld is van hen – zij hebben dat al altijd zo gezien en zij weten dat ook heel goed. Als daar iets afgehaald wordt, dan is dat nieuw(s). We zullen in dit onderzoek naar voren brengen hoe werkende mannen en vrouwen in de media worden gebracht. We kijken naar het gegenderde maatschappelijke beeld van werken. Niet in het geheel van de aangeboden programma's, maar in die programma's die met de actualiteit te maken hebben. Daarom is het belangrijk voor ogen te houden dat het begrip gender drie lagen heeft:

- mannen en vrouwen: de sociale constructie van mensen naar mannelijkheid en vrouwelijkheid;
- de mannelijke en vrouwelijke connotaties van objecten en maatschappelijke fenomenen; de (blauwe en roze) kleur van de dingen;
- de gegenderde maatschappelijke structuur.

Media ageren op die drie niveaus. Media tonen mannen en vrouwen, een bepaald aantal, in bepaalde functies, van een bepaalde leeftijd per geslacht en dat vormt andere meisjes en jongens, vrouwen en mannen. Media plakken ook mannelijke en vrouwelijke betekenissen aan de onderdelen van het maatschappelijke beeld dat ze bieden.

Uit wat men op televisie ziet, kan men leren hoe de maatschappelijke structuur in elkaar zit, waar de mannelijke en vrouwelijke poppetjes zitten, en hoe belangrijk of onbelangrijk ze zijn, wie welke beslissingen neemt.

De media zijn een belangrijk onderdeel van de gendermachine. Het geheel van maatschappelijke processen, die samen mannen en vrouwen maken, werkt als een machine waarvan alle radertjes samenwerken

voor het produceren van mannen en vrouwen: de opvoeding door de ouders (of algemener: het primaire sociale milieu), de school, leerling-begeleidingsdiensten, (jeugd)verenigingen, speelgoed, politieke partijen, winkels, televisie, kranten, radio, internet, reclame, eventueel de kerk, de overheid, het sociale zekerheidssysteem, sociale bewegingen... Sommige instituten komen op ons af onder de vorm van levende handelende mensen, andere instanties sturen enkel brieven en folders en formulieren, andere bepalen het beeld (letterlijk en figuurlijk) van de wereld om ons heen. Al die boodschappen hebben een inhoudelijke lading en een heleboel connotaties. Onder andere over mannelijkheid en vrouwelijkheid.

De gendermachine wordt steeds interessanter, want tegenwoordig werken de verschillende onderdelen ervan minder synchroon. In de jaren vijftig van de vorige eeuw was het vrij waarschijnlijk dat de school én de pastoor én de reclame én de onderwijzeres én de vader dezelfde opvatting hadden. Tegenwoordig en in het heel recente verleden is dat veel minder het geval. Conflicterende gedachten over mannelijkheid en vrouwelijkheid zijn de voorbije jaren vaak voorgekomen. Traditionele opvattingen (vrouw aan de haard, mannen als kostwinner, seksuele onderdanigheid van vrouwen, verplichte zachtaardigheid van vrouwen, vrouwen als hoedster van het (wellicht kroostrijke) gezin, vrouwen als stut en toeverlaat achter de carrière van de mannen, vrouwen die niets voor zichzelf willen als individu...) verdwijnen. Het brede gamma aan opvattingen vandaag is niet zo uit één stuk als dat tientallen jaren geleden het geval was.

Is het dan de bedoeling dat de constructie van mannelijkheid en vrouwelijkheid niet meer zou bestaan? Ook daarover zijn de meningen verdeeld. In alle culturen wordt mannelijkheid en vrouwelijkheid door culturele processen geconstrueerd. De boodschappen zijn er en het is niet de bedoeling om ze af te schaffen. Men kan de inhoud van de boodschappen wel anders willen. Juist omdat er tegenwoordig veel bewuster mee wordt omgegaan, is het ingewikkelder (en interessanter) geworden.

De wereld is heel anders voor vrouwen en mannen. Dat bij elk onderwerp en elke activiteit zeggen is onbegonnen werk. Er zijn echter een aantal terreinen die men eigenlijk verplicht met een genderbril moet bekijken, omdat de verschillen tussen vrouwen en mannen, die we niet enkel uit de ervaring maar ook uit onderzoek kennen, er zo groot zijn. We denken aan inkomen, tijdsbesteding, huishouding, verzorging en opvoeding van kinderen, onderwijs, gezondheid en etnische achtergrond.

Dit onderzoek is een bijdrage aan het onderzoek naar HOE mannen en vrouwen tegenwoordig in Vlaanderen door de media worden gemaakt. Het gaat om een deelterrein binnen de media en een deelterrein van de totale constructie: de gegenderde beeldvorming van werk in informatieve programma's op de Vlaamse televisie in de jaren 2006 en 2007.

4 Arbeid

We onderzoeken 'arbeid v/m' in informatieve programma's. Wat is ons theoretisch kader in verband met 'arbeid' of 'werken'? Arbeid en werk gebruiken we door elkaar. 'Werken' klinkt iets vriendelijker, dichter bij het dagelijkse spraakgebruik, moderner. Ook de minister van 'Werk' blijkt in Vlaanderen niet langer de minister van Arbeid of Tewerkstelling te zijn, wat hij/zij vroeger (maar vroeger was het enkel een 'hij') wel was. We hebben in dit onderzoek geen scherp omljnd betekenisverschil tussen arbeid en werk gezien. Daar waar we 'arbeid' hebben gebruikt, bedoelen we niet dat die arbeid enkel verricht wordt door arbeiders of dat het om handarbeid gaat. We hebben 'arbeid' steeds gebruikt in de ruimere betekenis, die ook 'werk' heeft.

4.1. Enkele filosofische visies

Het ontbreekt de westerse filosofie niet aan theoretische reflectie over de (feitelijke en wenselijke plaats) van arbeid in de maatschappij en in het leven van mensen. We brengen enkele belangrijke theorieën in herinnering. Ze zijn algemener en abstracter dan de onderzoeksresultaten van moderne arbeidssociologie of van management-studies, maar ze geven fundamentele aanwijzingen om naar arbeid te kijken.

Max Weber (1864-1920)

De Duitse socioloog Max Weber heeft een invloedrijke studie gemaakt over het verband tussen het calvinisme en kapitalisme. Zijn mening was dat het ascetisme, de zelfdiscipline en het arbeidsethos die binnen het protestantisme (en in het bijzonder het calvinisme) heersten, gunstige en ondersteunende factoren waren voor de ontwikkeling van het kapitalisme. Zijn boek hierover, *Ethik und der Geist des Kapitalismus* (1905), is wereldberoemd en beroert nog steeds de geesten. Hij gebruikt de calvinistische visie op werk als sleutel om de groei en bloei van het kapitalisme te begrijpen.

Karl Marx (1818-1883)

Binnen het marxisme bestaat een dubbele houding tegenover arbeid. Enerzijds wordt beklemtoond dat arbeid humaniseert: als men deelneemt aan het arbeidsproces kan men zich ontplooiën, wordt men minder wereldvreemd, is men betrokken bij belangrijke processen en dat wordt duidelijk aangevoeld door de arbeiders. Als men werk heeft, leidt men een geregeld leven, waardoor ook veel andere activiteiten vlotter gaan; men bouwt kameraadschap en solidariteit op, men maakt iets, men kan iets, men heeft zijn plaats en ervaart die in de klassenstrijd. Anderzijds worden arbeiders door kapitalisten uitgebuit. Arbeiders hebben enkel hun arbeidskracht om te verkopen, kapitalisten zijn bezitters van de productiemiddelen. Arbeiders zijn bijgevolg afhankelijk van de bezittende klasse, ze moeten hard werken en krijgen daar veel te weinig voor terug.

Paul Fargue (1842-1911)

Deze socialist met weinig dogma's schrijft in 1880 *Le droit à la paresse réfutation du "droit au travail" de 1848*. Hij beschouwt het arbeidsethos, de liefde voor het werk die door zoveel mensen wordt tentoongespreid, als een vreemde ziekte. Die liefde voor het werk is erin geslepen, door kapitalisten, omdat het nodig is om die kapitalistische maatschappij in stand te houden. Mensen hebben recht op luiheid. Dat is volgens hem een fundamenteel recht, belangrijker dan het recht op arbeid. Uit de buitensporige drift om te werken spruit onder het kapitalisme het meeste onheil. Rare vogel, deze schoonzoon van Karl Marx. Heel ernstig zijn zijn ideeën niet genomen in de loop van de voorbije honderd jaar. Hoe deze idealist vooruitgang of zelfs behoud van het bestaande zag, is niet heel duidelijk. Opvallend is wel dat hij, meer dan een eeuw geleden, rechten niet verbond met de verdiensten waarvoor men gewerkt heeft. Zijn slogan 'recht op luiheid' is meer dan enkel een provocatie. We kunnen het vandaag beschouwen als een eis, die ingaat tegen de principes waarop onze maatschappij en haar sociale rechten zijn gebaseerd.

Hanna Arendt (1906-1975)

In haar theorie over *Vita Activa (The Human Condition, 1958)* is Arendt niet erg postief over 'arbeid'. Arbeid is volgens haar niet het meest vrolijke waarmee een mens zich kan bezighouden. Zij stelde vast dat we evolueren naar een job-maatschappij, waarin iedereen vastgeklonken zit aan zijn plaatsje in het productieproces, voor een loon dat in het levensonderhoud voorziet. Werken om te overleven, binnen bepaalde grenzen, binnen bepaalde uren, met beperkte verantwoordelijkheid. Dat is 'arbeid' voor de meeste mensen en er is geen ontsnappen aan. Het is bij Arendt vooral een kwestie van definities: zij maakt een driedeling in de soorten menselijk handelen: (1) werken, om de omgeving fysiek leefbaar te maken (2) arbeiden, om in het levensonderhoud te voorzien (3) handelen, als zelfexpressie, iets maken dat blijft bestaan. In die drie verschillende vormen van activiteit zit een stijgende graad van creativiteit. Meer en meer worden mensen zodanig in beslag genomen door arbeiden dat ze niet meer toekomen aan handelen, vond Hannah Arendt.

Herbert Marcuse (1898-1979)

Deze filosoof was een inspirator van de rebelse bewegingen van de zestiger jaren van de vorige eeuw. Zijn *One Dimensional Man* (1964) was een oogopener in verband met de slaafsheid van het dagelijkse leven. Zonder het helemaal aan Marcuse te willen toeschrijven, zien we dat 'arbeid' in de rebelse geest die toen ontstond geen positieve gevoelens opriep. Een zelfgekozen marginaliteit vestigde zich in het levenspatroon van veel jonge mensen. Werken doe je als het absoluut moet, maar verder moet je proberen geen vuile handen te krijgen (letterlijk, maar meer nog figuurlijk) en niet gevangen te geraken in de mentaliteit van 'métro-boulot-dodo' of 'huisje-boompje-beestje'.

Ayn Rand (1905-1983)

Rand is Amerikaanse van Russische origine, schrijfster van de bestsellers *The Fountainhead* en *Atlas Shrugged* en grondlegster van de filosofische stroming die 'objectivisme' wordt genoemd. Zij is een fervent verde-

digster van individualisme, van een minimale staat, creativiteit en ondernemingszin. Door haar verdediging van het kapitalisme en mede door het feit dat haar leerlingen op een sectaire wijze haar gedachtegoed verdedigen en verspreiden, is zij in Europa nooit heel bekend geweest. Zij is nochtans nog steeds een grote inspiratie voor menig libertaire think tank. In haar individualisme steunt (de voortuigang van) de wereld op het creatieve werk van individuen. In de roman *Atlas Shrugged* (1957) gaan de creatieve geesten die de wereld dragen in staking, uit verzet tegen de wijze waarop ze door de overheid en door klaplopers en slippendragers behandeld worden. Zij die de wereld dragen (zoals Atlas) schokschouderen (*shrugg*). Het resultaat is rampzalig. Ze heeft de basisideeën uit haar romans verder uitgewerkt in haar objectivistische filosofie.

Bas Haring (1968)

Bas Haring haalt de gedachten uit de jaren zestig weer naar voren en stopt ze in een nieuw kleedje. Voor hem hoeft iets presteren niet. Integendeel, zijn helden zijn zij die in staat zijn om gelukkig te zijn zonder te scoren, zij die helemaal geen succes nastreven. In Nederland is Haring een mediagenieke professor die succesvolle publicaties verzorgt op het terrein van de popularisering van wetenschap. Met zijn boek *Voor een echt succesvol leven* (2007) houdt hij een pleidooi voor een onsuccesvol leven, voor niet willen presteren, voor bezadigd gelukkig zijn. Lafargue en Marcuse lijken terug te zijn, in een modern kleedje.

Anja Meulenbelt (1945)

Vrouwen als Anja Meulenbelt, Ann Oakley en vele anderen hebben zich in de bloeitijd van het de tweede feministische golf sterk gemaakt om aan te tonen wat het economische belang van huishoudelijk werk is. Het werk van vrouwen in het huishouden is uiteraard van groot economisch belang, en toch wordt het in de meeste budgetten niet door gerekend. Huisvrouwen 'werken' niet, wordt er dan gezegd. Zij zorgen voor de reproductie van arbeidskracht, zoals het door marxisten werd genoemd. Met het beroepsmatig aan de slag gaan van grotere groe-

pen vrouwen en de roep om huishoudelijk werk te delen met mannen, is de belangstelling voor de bijdrage aan de economie via het huishoudelijke werk een beetje weggezakt. Ten onrechte. Huishoudelijk werk is een belangrijke economische factor.

Naast het respect dat feminisme wil en wou voor huishoudelijk werk, is er de nadruk die in de tweede feministische golf is gelegd op het belang van arbeid buiten de deur, voor de economische zelfstandigheid van vrouwen.

Dat waren acht benaderingen van theoretische aard, maar ze maken wel duidelijk dat er twee kampen zijn, waartussen heftige discussies gevoerd worden. Het gaat niet over kleine nuances, maar om fundamentele verschillen. Arbeid is een zwaar ideologisch beladen begrip en werken is een met positieve en negatieve waarderingsomgevingen omgeven activiteit. Zoals vele onderwerpen werd werk in de jaren zestig van de vorige eeuw heftig uitgediscussieerd op basis van dikke theoretische boeken, die ook echt bestudeerd werden, en de discussies leidden tot gedragsveranderingen. Alle nu oudere intellectuelen hebben er mee te maken gehad in hun vormingsjaren.

4.2 De betekenis van werk

Het zijn niet enkel filosofen die betekenis hechten aan werk en zich vragen stellen over 'the meaning of work'. Werkende mannen en vrouwen doen het voor zichzelf, dagelijks en zeker tijdens de vakantie. Opmerken dat het vooral tijdens de vakantie gebeurt, is niet cynisch bedoeld. Jan Denys had het in zijn column in *De Standaard* van 11 augustus 2006 over het belang van vakantie voor reflectie op de rol van werk in iemands leven en voor loonbaanplanning. Het is een belangrijk aspect van vakantie. Onderzoek (van Ernst en Young, zo zegt Denys) toont aan dat de grens tussen vakantie en werk minder strak wordt. En dat is, volgens Denys, slecht voor de reflectie over werken en voor het maken van nieuwe loopbaanplannen.

Uit internationaal vergelijkend onderzoek over 'the meaning of work'

(MOW) blijkt dat de verhouding tussen de economische werk-doelen en de expressieve werk-doelen verschilt van land tot land, van periode tot periode en van beroepscategorie tot beroepscategorie. Logisch, maar dankzij het feit dat het economische luik en het expressieve luik onderverdeeld zijn in verschillende dimensies, krijgt men een genuanceerd beeld.

De economische doelen hebben betrekking op inkomen, voordelen, zekerheid, werkuren, invloedrijke positie en promotiemogelijkheden.

De expressieve doelen hebben betrekking op vormingskansen in de job, match tussen belangstelling en jobinhoud, interessant werk, afwisseling, autonomie en bijdrage aan de maatschappij.

MOW (een netwerk en panel) is begonnen met een onderzoek in 1978. Zij hebben de verhouding zien veranderen tussen de verschillende onderdelen die de betekenis van werk bepalen.

Wij hebben ons onder andere op de expertise van MOW gebaseerd om ons codeboek op te stellen, rekening houdend met het feit dat alle dimensies wel belangrijk zijn, maar onmogelijk allemaal op televisie kunnen worden waargenomen.

De Koning Boudewijn Stichting (KBS) heeft al verscheidene malen programma's opgezet waarin gefocust werd op de betekenis van arbeid. Uit de typisch Vlaamse betekenissen van arbeid die naar voren kwamen, onthouden we de nadruk op de sociale functie van werken en de grote waarde die door werknemers wordt gehecht aan verworven rechten in Vlaanderen (Claes: 1995, 90).

In een KBS-project van 2003 wordt arbeid behandeld in zijn onlosmakelijke verbondenheid met niet-werken. Het gaat over 'Quality of Working Life', en niet over werk in tegenstelling tot leven. In die benadering wordt veel belang gehecht aan 'welzijn op het werk'. De nadruk ligt niet op wat moet, maar op de vraag wat maakt dat een mens zijn werk goed, behaaglijk, veilig en in evenwicht kan uitvoeren. De titel van een resulterende studie is *'Mijn werk mijn leven?'*

Recent onderzoek (oktober 2007) naar de betekenis van werk door Turner toont dat slechts één op zeven werknemers in Nederland betekenis verleent aan zijn/haar werk. Ze gebruiken niet de fijnzinnige vragenlijst en waardenschaal van MOW. Daar komen immers genuanceerde vlinderdiagrammen uit, en geen ja/nee profiel van betekeniswerker of niet. De relativering van werk is bij Turner heel sterk.

De meerderheid van de werkenden, twee op drie volgens het Turner-onderzoek, werkt enkel en alleen om geld te verdienen. Betekeniswerkers zijn een zeldzaamheid. Ze werken meer, doen dat met meer plezier, putten er meer vreugde uit en leggen er meer creativiteit en initiatief in. Dat betekent niet dat werknemers niet tevreden zijn. Dat zijn ze wel, en er wordt via het personeelsbeleid veel gedaan om hen tevreden te houden. De motivatie van de mensen is echter gering, en alle (nieuwe) HRM-technieken veranderen daar weinig aan. (*Financieel Dagblad*, 12-10-2007).

Er is meer belangstelling voor HRM dan ooit, maar het gaat niet beter dan ooit met de betekenis die werk voor mensen heeft. Bij vrouwen is er bovendien in veel gevallen concurrentie tussen de betekenis van het werk buitenshuis en de betekenis van het werk (vaak inclusief opvoeding van kinderen) in huis.

4.3 Arbeidsethos

In de werkbetrokkenheidsenquête van ISW, in samenwerking met *KU-Leuven* (2004) werd onderzocht of 'arbeidsethos' nog bestaat. Onder 'arbeidsethos' wordt, eenvoudig uitgedrukt, de gedrevenheid om te werken verstaan. Het gaat om plezier in het werk, inzet om te werken, een hoge werkbetrokkenheid, een centrale plaats van werk in het leven, de innerlijke normering dat er moet gewerkt worden. Traditioneel heeft arbeidsethos een religieuze bijklank. 'Binnen het protestantse arbeidsethos staat de plicht tot gedisciplineerd en rationeel werken centraal. [...] Daarbij wordt een puriteins ascetisme benadrukt, waarin er enkel ruimte is voor sparen en investeren, in plaats van voor genot. Deze hou-

ding ten aanzien van arbeid zou samengaan met een eerder negatieve houding tegenover de vrije tijd, met het belangrijk achten van geld en efficiëntie, het belang van onafhankelijkheid en zelfredzaamheid en tenslotte ook met het geloof in God of het hiernamaals.' (Vandoorne & De Witte: 1999)². De secularisering is echter ook niet voorbijgegaan aan de visies op arbeid. Gedrevenheid om te werken is niet bij iedereen verdwenen, maar het verband tussen die gedrevenheid en godsdienst is dat wel. Hetzelfde ideologische klimaat - sommigen noemen het de culturele revoluties van de jaren zestig - dat regel voor regel de godsdienst uit de samenleving weghaalde, nam ook de sterke normeringen in verband met werk weg.

Tegenwoordig wordt er geklaagd over het gebrek aan arbeidsethos van jonge werknemers. Trendwatchers delen de werkende bevolking op in generaties (X,Y) en menen te weten dat de twintigers en jonge dertigers (Y) over veel minder arbeidsethos beschikken dan oudere werknemers en zelfs dan de iets oudere dertigers en jonge veertigers, die nog wel konden gemotiveerd worden onder voorwaarde van een goede combinatie tussen arbeid en andere levenssferen. Diepgaandere studies relativeren het onderscheid tussen de generaties en zijn het ook niet eens over de kenmerken van de verschillende generaties.

Een onderzoek van het Nederlandse Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) heeft als titel 'Van arbeidsethos naar combinatie-ethos'. Die titel zegt veel: terwijl vroeger arbeid centraal stond (gedrevenheid, passie, de centrale plaats van arbeid in het dagelijkse leven en de hoge plaats van arbeid op de waardenschaal) gaat het tegenwoordig meer en meer over de ambitie om werk en de andere onderdelen van het leven met elkaar te combineren. Het onderzoek ontleedt - dat over de Nederlandse samenleving gaat, met haar calvinistische achtergrond, de aarzelende toetreding van vrouwen op de arbeidsmarkt, en nog steeds

---

²Vandoorne en De Witte geven een uitgebreid overzicht van de geschiedenis van het begrip, met een vergelijking tussen de verschillende auteurs die over arbeidsethos hebben gewerkt.

vooral deeltijdswerkende vrouwen - hoe zich een nieuwe match tussen economie en cultuur aan het vormen is. Volgens het onderzoek is de vorige match tussen economie en cultuur (het arbeidsethos) in staat van ontbinding aan het geraken, en vormt de nieuwe match (combinatie-ethos) zich. Vast liggen de nieuwe verhoudingen tussen werk en andere sectoren van het leven nog niet, maar het is niet langer zo dat voor mannen niets gaat boven werken en dat voor vrouwen niets gaat boven de kinderen en de familie.

Het gevolg is dat er vragen ontstaan over de werkbetrokkenheid van mannen en vrouwen. In de inleiding van de brochure over werkbetrokkenheid van ISW lezen we dat zij het onderzoek hebben gedaan omdat we in de media overspoeld worden door negatieve berichten over arbeid. 'Werkstress, overbelasting, gepest worden, burn out... Gaan werken lijkt gelijk te staan met kommer en kwel.'

De Vlaamse overheid heeft een werkbaarheidsindex laten ontwikkelen. De bezorgdheid over de arbeidsomstandigheden heeft zich vertaald in een index. Het is een maat die aangeeft hoe lastig een job is, hoeveel (of hoeveel te veel) een job van een werknemer vraagt. Het feit alleen al dat zo'n index bestaat, geeft het signaal dat arbeid zijn plaats moet kennen. Hoelang een werkweek is (40 uur, 38, 36, 32...) zegt niet genoeg. De werkbaarheidsindex geeft aan of het 'te doen' is volgens de werknemer. Arbeidsethos moet niet enkel geassocieerd worden met het oude 'zijn plicht doen'. Iets willen realiseren, iets willen maken, hard willen werken om iets te creëren en daardoor gepassioneerd zijn, is ook het product van arbeidsethos. 'Iets maken' is natuurlijk wel moeilijk in een wereld waarin de opdeling van taken steeds verregaander wordt (De Grauwe: 2006, 186-194). Men moet creatief zijn om zich nog een voorstelling te kunnen vormen van wat creatief zijn kan inhouden. Innovatie is een ingrijpend gebeuren. Het inzicht dat de maatschappij 'gemaakt' wordt is nochtans fundamenteel om een wereldbeeld te hebben waarin arbeidsethos een plaats heeft.

4.4 Merites

Het begrip meritocratie heeft zowel een positieve als een negatieve lading. Het werd gesmeed in de jaren vijftig door Michael Young in het boek *The Rise of the Meritocracy* (1958). Dat was geen pleidooi voor meritocratie, maar een kritische visie op het feit dat de maatschappij meer en meer verstarde en enkel die mensen toeliet in een functie die door het onderwijssysteem op die bepaalde functie voorbereid waren, zonder enige flexibiliteit. Enkel diploma's tellen in de plaats van aandacht voor wat mensen kunnen. Die oorspronkelijke betekenis is vrijwel in ongebruik geraakt.³

Er is echter ook een veel positiever gebruik van het begrip meritocratie. Dat houdt in dat de maatschappelijke structuur en hiërarchie tot stand komt op basis van verdienste (merites dus). Dat is een systeem dat de sociaal-democratie dierbaar is. Het gaat in tegen een maatschappelijke structuur die gebaseerd is op erfelijkheid, rijkdom, traditie, adellijke titels of dwang. Tony Blair bijvoorbeeld was een hevige protagonist van 'meritocratie'. Zijn discours was er vol van. Toch zijn meritocratie en merites noties geworden die vooral vanuit liberale hoek gewaardeerd worden.

De Nederlandse socioloog Dick Pels geeft in zijn artikel 'Wat is er mis met de meritocratie?' een analyse van het begrip. Hij werpt het zeker niet over boord en komt tot een pleidooi voor een brede betekenis ervan. "Zij [meritocratie] moet zich bezighouden met de totale verdeling van maatschappelijke levenskansen, en is daarmee intrinsiek verbonden met het ideaal van de verdelende rechtvaardigheid. De beoogde 'ontstolling' of de-objectivering van begrippen als 'werk', 'arbeid' en 'functie' zet daarbij niet alleen de deur open voor een ruimere definitie van wat kan gelden als een productieve bijdrage (huishoudelijk werk, vrijwilligerswerk, kunstenaarsarbeid etc.), maar schept tegelijkertijd ruimte voor andere toedelingscriteria dan dat van de maatschappelijke verdienste."

---

³ Onlangs waren er in het Verenigd Koninkrijk heftige polemieken over de oorsprong van het begrip.

De vrouwenbeweging zit in de traditie waarin persoonlijke verdiensten niet worden beklemtoond. We zijn allemaal zusters onder mekaar en we doen het allemaal goed, we doen allemaal ons best en dat is goed zo. Dat was lange tijd de basisstemming binnen het feminisme. De houding is ambivalent, want er zijn ook stimulerende maatregelen, prijzen voor individuele prestaties en aanmoedigingsprogramma's. Vrouwen aansporen, emancipatie bevorderen, willen dat vrouwen studeren en ambitie hebben, aanklagen dat er niet meer vrouwelijke succesverhalen zijn, ook dat is de vrouwenbeweging. Er zijn te weinig vrouwelijke hoogleraren, te weinig vrouwelijke topmanagers, te weinig vrouwelijke politici, te weinig vrouwelijke burgemeesters, het heeft geen zin om het vast te stellen als men excelleren niet hoog in de waardenlijst heeft staan. Het gaat moeilijk samen. Uiteindelijk wordt de ambivalentie veroorzaakt door wat men het belang vindt van merites. Doet de eigen verdienste, de inspanning, de goede prestatie ertoe of niet?

In ons referentiekader zijn beide belangrijk: (1) individuele merites van vrouwen zijn belangrijk, dienen aangemoedigd te worden en meisjes horen opgevoed te worden in een geest waarin dat belangrijk wordt gevonden; (2) het beleid en het maatschappelijke klimaat moeten ervan doordrongen zijn dat prestaties leveren voor alle vrouwen mogelijk moet zijn.

Gelijkekansenbeleid of gelijkekansenfilosofie hoeft niet in tegenspraak te zijn met meritocratie. Er circuleren echter wel interpretaties van de gelijkheidsgedachte waarin prestaties, merites, inspanningen en persoonlijke verdiensten als irrelevant worden beschouwd. Het zijn niet onze interpretaties.

4.5 Combinatie arbeid en gezin

De notie 'combinatie van arbeid en gezin' is bijzonder populair geworden. We zagen het al in verband met de evolutie van arbeidsethos naar combinatie-ethos.

Tweeverdieners komen veel voor. Uit noodzaak of uit ambitie. Twee

veeleisende jobs, kinderen, een druk sociaal leven, hoge vaste lasten... De moeilijkheden ontstaan vanzelf en dienen opgelost te worden: alles moet gecombineerd worden. Het is een economische noodzaak (voor individu en voor beleid) en het stimuleert de carrièremogelijkheden van vrouwen.

Als we het combinatie-ethos vanuit het feminisme bekijken dan zien we dat vrouwen zelf steeds gezegd hebben dat de combinatie geen probleem was van vrouwen alleen. Het is een kwestie voor vrouwen én mannen.

En dat is ook het punt waarop het meeste beleid is gevoerd. Als we het voor alle vrouwen mogelijk willen maken om een carrière uit te bouwen, dan moet die combinatie tussen het gezin en het werk goed te regelen zijn. Het is het enige onderwerp dat ooit op de agenda van de vrouwenbeweging heeft gestaan dat is doorgedrongen tot een hoger niveau (beleidsplannen, verkiezingsprogramma's van ongeveer alle politieke partijen).

5 Onderzoek: zien werken

5.1 Actualiteit

We hebben ons onderzoek gericht op informatieve programma's op televisie in Vlaanderen. Er zijn veel andere programma's die ook een onderdeelje vormen van de gendermachine, maar we hebben ons beperkt tot die televisiebronnen die verondersteld worden het dagelijkse nieuws te brengen en daarbij commentaar en verdieping te leveren.

Wat zijn de kenmerken van deze programma's?

Nieuws wordt enkele keren per dag uitgezonden op televisie, meestal zijn er elke dag actualiteitsrubrieken en met grote regelmaat (sommige zenders geven ze dagelijks, andere wekelijks) worden er praatprogramma's over de actualiteit gegeven.

Dat is in heel de wereld zo en bij ongeveer elke algemene zender. Nieuws- en actualiteitenprogramma's kunnen dus in principe met elkaar worden vergeleken in tijd en ruimte. Zo hebben wij in een eerdere studie *De Zevende Dag* van 2002, 2003 en 2004 vergeleken met een analyse die gemaakt werd in 1989 (Michielsens en Lefever: 2004).

Zulke programma's blijven door de tijd heen bestaan, zodat ook op termijn vergelijkingen mogelijk zijn. Die vergelijking op zich is niet belangrijk, maar de maatschappelijke trend die erdoor geschetst wordt wel. Soms verandert hun uiterlijk een beetje, maar het algemeen opzet overleeft meestal. Nieuwsprogramma's hebben veel kijkers. Voor de duidings- en actualiteitenprogramma's is dat veel minder. Voor die programma's geldt echter dat hun invloed veel verder reikt dan het aantal personen dat er effectief naar kijkt. Er wordt immers vooral naar gekeken door *multipliers*, *transmitters* van opinie en betekenis.

Informatieve programma's zitten vol feiten en feitjes. De programma's zijn internationaal goed bestudeerd in de communicatiewetenschappen, reeds jaren lang. Er is bekend hoe mensen ernaar kijken, en wat

de mensen ervan overhouden. Qua feiten en feitjes is dat verontrustend weinig. Qua attitude is dat verontrustend veel.

Wij vertrekken niet met een bijzonder wantrouwige instelling ten aanzien van de nieuwsmedia. We vinden niet dat de media de *schuld* zijn, zoals de journalisten steeds vaker ironisch voor de voeten werpen van de mensen die zij interviewen. We beschouwen de nieuwsdiensten ook niet a priori als dienaren van de linkervleugel in de maatschappij. We beschouwen de media evenmin als een propagandamachine voor het kapitalisme. We stellen ons op met wetenschappelijke vragen ten aanzien van wat er dagelijks te zien is in verband met arbeid.

Kijkers van nieuws- en actualiteitenprogramma's zijn gehecht aan hun zender, hun programma en aan de mediafiguren die daarmee samenhangen. Dat is zo voor alle soorten publiek, zowel voor een actief en zeer betrokken publiek als voor wie de actualiteit meer op afstand volgt.

Deze programma's zijn niet afhankelijk van aankoopbeleid van een zender. Als pakket toch niet. De selectie wordt bepaald door de lokale journalisten. Uiteraard is er een groot aanbod van vrijwel readymade materiaal via de internationale persagenschappen, maar de keuze en de inkleding gebeurt ook bij dat materiaal ter plaatse. Ze zijn ook niet gesponsord met een bepaalde doelstelling voor ogen (zoals bijvoorbeeld *Kinderen van Dewindt*, *Emma* en *De Grote Oversteek*).

Per definitie zijn de programma's actueel. Dat maakt hen bijzonder aantrekkelijk voor onderzoek. Sommige soaps die vandaag worden uitgezonden zijn jaren geleden gemaakt. Vooral commerciële zenders besluiten van tijd tot tijd een hele reeks opnieuw uit te zenden, vele jaren na de productie ervan. Maar ook de VRT is niet bang van heruitzendingen. Vlaanderen kijkt nog steeds naar de eerste jaargangen van *Thuis* en *FC De Kampioenen*.

Andere genres waarvan de impact op beeldvorming niet te onderschatten is, zijn:

- magazines: *Man Bijt Hond, Het Hart van Vlaanderen, 1000 zonnen en garnalen*. Die programma's tonen gewone mensen in hun dagelijkse gewone doen. De programma's worden meestal gemaakt met een grote feeling voor betekenisgeving in het dagelijkse leven.
- doe-programma's: een flat verbouwen, een huis kopen, genderrollen switchen: *The Apprentice, Big Brother, Supernanny...*
In die programma's ziet men mensen in actie die problemen moeten oplossen, in conflicten terechtkomen, communiceren, communicatieproblemen oplossen, trachten te overleven, in team werken, hun grenzen duidelijk moeten maken voor zichzelf en voor anderen. Indien men er met die ogen naar wil kijken, zijn ze een laboratorium voor sociaal leren.
- soaps: ze functioneren als dagelijks contact met goede bekenden, als familie die over de vloer komt, met een ongoing plot en langlopende levenslijnen. Alle dimensies van het leven komen aan bod en de herkenbare sociale problemen komen er allemaal in voor.

Soaps stellen de kwestie van de hoge cultuur versus massacultuur. In de theorie over soaps is het werk van Len Ang over *Dallas* van grote invloed geweest. Oorspronkelijk was het onderzoek een scriptie aan de Universiteit van Amsterdam, maar het werk is in boekvorm verschenen en in het Engels vertaald. Het stamt uit 1985. Het is een poging om het plezier te begrijpen dat mensen beleven aan het kijken naar *Dallas*. Wat Ang toen beschreef was een doorbraak in de arrogante verwerping, die in linkse kringen heerste, over het kijken naar soaps.

De redenen die door Ang beschreven werden om naar soaps te kijken, gelden nog steeds. Heel veel mensen kijken naar *Thuis, Familie* en *Mooi en Meedogenloos*. De kijkers kennen de personages, zij voelen zich als het ware beter als zij de vertrouwde personen weer eens gezien hebben, zij voelen mee met de levenslijn en de dagelijkse gebeurtenissen, zij hebben hun favorieten, zij zijn gehecht aan de omstandigheden

waarin ze kijken (die van allerlei aard kunnen zijn: een moment voor zichzelf, of een moment dat steeds gedeeld wordt met anderen, alleen tijdens het strijken, nog even kijken en dan slapen). De soaps zitten ingebed in rituelen, en bieden troost en plezier.

In vele populaire soaps zijn sterke vrouwen te zien. In de grote Amerikaanse soaps zijn het geen vrouwen die gemakkelijk tot je vriendenkring zullen behoren (*Miss Elly uit Dallas*, *Angela Channing uit Falconcrest*, *Alexis Carrington uit Dynasty* en *Stephanie Forrester uit The Bold and The Beautiful*). Ze zijn stevige dames. Sterke oer-moeders, met stevige dochters en schoondochters, en hier en daar een zwart schaap. In de Vlaamse soaps gaat het niet om rijke dynastieën, maar dat maakt de vrouwen in de Vlaamse soaps niet minder ondernemend en werkzaam. Als er ergens op televisie rolmodellen te vinden zijn, dan is het wel in soaps.

We zeggen dus niet dat de nieuws- en duidingsprogramma's méér invloed hebben dan andere genres. Helemaal niet. Ze hebben wel een specifieke impact, en het is juist dat aspect dat we willen onderzoeken in verband met arbeid. Wij onderzoeken de prikkeling van de verbeelding door programma's die bestaan om de werkelijkheid bij de kijkers thuis te brengen.

5.2 De sample

De programma's die wij onderzocht hebben zijn er dagelijks, steeds opnieuw. Sommige worden ook 's nachts heruitgezonden, ze zijn niet te missen.

We onderzochten volgende programma's:

- *Het Nieuws* - VTM - 19 uur
- *Het Journaal* - VRT - 19 uur
- *Terzake* - VRT
- *Morgen Beter* - VRT
- *De Zevende Dag* - VRT

- *Frontlijn* - VRT
- *Polspoel en Desmet* - VTM
- *Recht van Antwoord* - VTM

We zijn niet speciaal gebrand op vergelijkingen tussen de openbare omroep en de grootste Vlaamse commerciële omroep, VRT en VTM. We wilden beide bronnen waar de meeste Vlamingen hun 'nieuws' vandaan halen in ons onderzoek opnemen. In de loop van het onderzoek waren er enkele wijzigingen in het programma-aanbod. Bij VTM werden de discussieprogramma's afgevoerd. Er kwam niets van hetzelfde genre voor in de plaats. In het eerste jaar van ons onderzoek waren er nog twee programma's die in aanmerking kwamen bij VTM: *Recht van Antwoord* en *Polspoel en Desmet*. In het tweede jaar hielden we van VTM enkel *Het Nieuws* over. 'Een politiek debatprogramma is niet de eerste prioriteit van de VTM-nieuwsdienst', zo lichtte de woordvoerder van VTM in juni 2006 toe in verband met de afschaffing van *Polspoel en Desmet*. 'Wat de informatie betreft, wil VTM zich voluit concentreren op haar kernactiviteit: de dagelijkse verslaggeving in *Het Nieuws*.' (De Standaard, 9 juni 2006). Ook wij hebben ons wat VTM betreft op *Het Nieuws* geconcentreerd.

We hebben in de jaren 2006 en 2007 drie periodes afgebakend waaruit we onze sample samenstelden:

- sample 1: 13 februari 2006 - 2 april 2006
- sample 2: 23 oktober 2006 - 10 december 2006
- sample 3: 12 februari 2007 - 1 april 2007

De periodes hebben we ad random gekozen in lente en winter. In de zomer hebben we met opzet geen sample getrokken, omdat we het niet nodig vonden te moeten vaststellen dat, als alle aandacht naar vakantie gaat, ze dan niet naar werken gaat.

Het zijn telkens periodes van zeven weken. Wat de actualiteiten- en discussieprogramma's betreft, maakten we in die periode van zeven weken een diepgaande analyse van alle uitzendingen die over arbeid handelden.

Van de nieuwsuitzendingen stelden we telkens een kunstmatige week samen: week 1 - maandag, week 2 - dinsdag en zo verder, om alle dagen van de week te hebben, zonder vast te zitten aan vaste programmagewoontes of uitbarstende actuele kwesties. Van de nieuwsuitzendingen analyseerden we alle onderwerpen over arbeid, en bekeken hoe ze in het geheel van de uitzending ingebed zaten in het andere nieuws.

Naast de brede analyse van de hele sample haalden we uit de sample ook drie cases die we afzonderlijk bespreken. De keuze hierbij werd bepaald door de inhoud van de uitzendingen:

- de problemen bij Volkswagen Vorst in de winter van 2006, het belangrijkste evenement in verband met arbeid in de onderzochte periode;
- de hoofddoeken-kwestie bij het Antwerpse gemeentepersoneel, de grootste aandachtstrekker in verband met gender, diversiteit en werk;
- het vertrek van Greta D'Hondt uit het parlement, in alle nieuwsuitzendingen en duidingsprogramma's besproken en uiterst relevant in verband met vrouwen aan de top.

5.3 Onderzoeksvragen

Wat willen we te weten komen? Eerst formuleren we de aanleiding. Dat is een concrete illustratie van ons theoretische kader in verband met gender en arbeid. Vervolgens formuleren we de precieze vraagstelling.

5.3.1 Het generatiepact

In de herfst en winter van 2005 lanceerde de regering Verhofstadt II het generatiepact. De discussies erover waren absoluut geen ode aan de arbeid. Velen weten dat er iets moet gebeuren aan de massale vroege pensionering. Iedereen is ongerust over de betaalbaarheid van de pensioenen en over andere kwalijke economische gevolgen van 'de ver-

grijzing'. Dat er iets moet gebeuren, is duidelijk.

De mensen die verwachtten op een jonge leeftijd op pensioen te gaan, en nu begonnen te vrezen dat ze langer zouden moeten werken, waren niet blij met dat vooruitzicht. De vakbonden waren helemaal niet blij met het generatiepact. De socialistische vakbond (ondanks het feit dat de socialiste Freya Van den Bossche tot 16 oktober 2005 de minister van Werk was in de federale regering, en opgevolgd werd door de socialist Peter Vanvelthoven) was er zeker niet blij mee. Er kwamen harde acties. Na lichte aanpassingen aan het generatiepact doofden de acties uit. De nieuwsuitzendingen en discussieprogramma's zaten wekenlang vol met het generatiepact en de acties ertegen.

In die televisieprogramma's verbaasden regeringsleden en mediameden zich vaak over de onwilligheid van werknemers om langer te werken. Die verbazing was verbazend. Jarenlang heeft men geen goed woord voor 'arbeid', is heel het media- en beleidsapparaat ingesteld op de mensen overtuigen dat er nog iets anders is in het leven dan werken, dat *quality time* buiten het werk ligt, dat we dringend moeten ont-haasten, dat we een voorbeeld moeten nemen aan het ritme van ou-deren en zen-wijzen, dat brugpensioen een na te streven goed is... en naar aanleiding van het generatiepact doet men verbaasd als mensen er op rekenen om zo snel mogelijk op te houden met werken.

Is het een indruk, of is echt zo, die negatieve media-aandacht voor 'werken'? We onderzoeken het niet met terugwerkende kracht (wat ook in-teressant zou zijn). We zijn begonnen bij het begin van 2006 en hielden het heel systematisch vol gedurende twee jaar.⁴

De discussie rond het generatiepact is maar één voorbeeld van de ne-gatieve geest die we in de maatschappij, en zeker in de media, rond 'werken' vonden hangen en die tot onderzoek aanzette. Dit is een post-generatiepact onderzoek. We kunnen niet vaststellen of het discours

---

⁴ Hoewel onze sampling eindigde op 1 april 2007 hebben we gedurende twee jaar alle vermelde programma's geregistreerd en gescreend, zodat wij waar nodig op bijzondere gebeurtenissen konden ingaan.

over werken veranderd is sinds de invoering van het generatiepact. We kunnen enkel vaststellen hoe het is sinds het begin van 2006⁵.

5.3.2 Emancipatie

Is de *drive* om carrière te maken weg? Gaat het enkel nog om meer voorzieningen, meer soepelheid, deeltijdwerken en betere verlofregelingen? Is 'Just do it!' ouderwets? Dragen vrouwen, via hun bekommernis voor de verspreiding van het combinatie-ethos, bij aan het fnuiken van het (seculiere en moderne) arbeidsethos? En is dat te zien in het nieuws in de media?

Joke Smit schreef *Het onbehagen van de vrouw*, wat een aanklacht was tegen de afgeknepen talenten van vrouwen. Verstand en ambitie van vrouwen die maatschappelijk geen uitlaatklep vonden. In grote mate was er enkel de waardering voor vrouwelijke talenten en waarden in kleine kring. Thuis. Ook Betty Friedan wist de snaar heel goed te raken. Vrouwen zijn in steeds grotere mate op de arbeidsmarkt gekomen. Vrouwen en meisjes hebben een goede opleiding, presteren beter op school dan jongens, meisjestudenten vormen een meerderheid aan de universiteiten. Vrouwelijke professoren zijn dat vooralsnog niet.

Toch hebben wij de indruk dat:

- (1) het heel vaak gaat over de moeilijke combinatie van arbeid en gezin;
- (2) vrouwen steeds vaker opeisen dat het werk hun privéleven niet mag invaderen;
- (3) er heel weinig vrouwen zijn in hogere functies die gewoon doen wat ze moeten doen en door iedereen als op hun plaats zittend worden beschouwd. Iedereen kent het 'glazen plafond', niet iedereen botst er tegen, maar het verschijnsel is algemeen bekend. En er zijn andere fenomenen die nieuwe namen hebben gekregen: de lekkende pijp (*the leaking pipe*: vrouwen verdwijnen onderweg naar de top); de kar-

---

⁵ We bevelen aan de resultaten van dit onderzoek als een nulmeting te beschouwen en het onderzoek later te herhalen.

tonnen vloer (de slappe ondergrond, met zwakke netwerken en een groot risico om erdoor te zakken, waarop vrouwen in hun carrière staan); de glazen klif (de gevaarlijk afgrond waar een vrouw gemakkelijk invalt als ze een onmogelijke job accepteert - een *set up to fail*); (4) er in de vrouwenbeweging dubbelzinnig wordt gedaan over het inkomen van vrouwen. Enerzijds wordt er veel gevraagd in verband met deeltijdwerk, ouderschapsverlof, zorgverlof en flexibele arbeidstijden. Anderzijds wordt er nog steeds aangeklaagd dat vrouwen gemiddeld minder verdienen dan mannen. Men is niet erg duidelijk over de 'equal pay'-eisen en -klachten.

Als er zoveel veranderd is, waarom doen vrouwen dan niet enthousiaster over hun werk. Als er zoveel veranderd is, waarom zien we dan niet meer vrouwen aan het werk, in allerlei functies en dus ook in belangrijke functies?

5.3.3 Beeldvorming van maatschappelijke processen

Een volgende aanleiding ligt in het vele beeldvormingsonderzoek dat we in het verleden hebben gedaan. We onderzochten beeldvorming van vrouwen, van ouderen, van jongeren, van allochtonen. Dat is heel goed en daar komt veel nuttige informatie uit. Er is ook veel gedaan met de resultaten van die onderzoeken. Het is echter ook belangrijk dat de beeldvorming van instellingen en maatschappelijke processen wordt onderzocht. Hoe zit het met de beeldvorming van onderwijs bijvoorbeeld, of van bejaardentehuizen, of van het gezinsleven? Wat is het beeld in de media van de islam, van de katholieke kerk, van godsdienst in het algemeen? Wat is het beeld van oorlog, van terrorisme, van de geldmarkt, van sociale bewegingen?

Dit alles zijn meer dan voldoende redenen om ons af te vragen hoe er wordt gesproken over vrouwen en werk op televisie, in informatieve programma's.

5.4 Methode

We combineren verschillende aanpakken.

5.4.1 Kwantitatieve analyse

We hebben in paragraaf 2.7.1 al gesproken over inhoudsanalyse of *content analysis* in de communicatiewetenschappen. We gebruiken die methode in dit onderzoek en gaan op zoek naar de patronen die in het materiaal zitten. Gezien de grootte van onze sample hebben we voldoende data om verantwoorde uitspraken te doen.

Berelson (1952) en Krippendorff (1980) (de grote methodologen van de content analysis) hebben het duidelijk uitgelegd: met inhoudsanalyse in de communicatiewetenschappen speur je naar de boodschappen die weliswaar door elke afzonderlijke boodschap worden uitgestraald, maar pas hun inslijpende werking krijgen door de veelvuldige herhaling in allerlei gedaanten.

Onze sample is groot:

We screenen ongeveer 180 uur informatieve programma's. We selecteerden daaruit de items die over arbeid handelden. Al die arbeidsitems samen hadden een totale duur van ongeveer 27 uur. We zullen de resultaten uitsplitsen naar alle programma's afzonderlijk, naar zender, naar genre enzovoort. Ook daarvoor beschikken we over voldoende gegevens.

Zoals bij elke inhoudsanalyse hebben we een codeboek gehanteerd. Het integraal codeboek kan nageslagen worden op de website van het project⁶. We hebben ons codeboek gebaseerd op:

- eerdere onderzoeken die we deden naar het beeld van vrouwen, mannen en genderverschillen in de media;
- internationale onderzoeken over vrouwen in het nieuws, waaronder het hoger vermelde GMMP;

---

⁶ <http://www.arbeidinbeeld.be>

- centrale parameters uit de literatuur over arbeid.

Alle items, alle actoren, alle optredens van actoren, alle beelden en alle interventies hebben we aan de hand van dat codeboek beoordeeld. Alle interventies hebben we ook getimed.

Operationalisering

Om het codeboek te kunnen invullen zijn operationalisering en concretisering van wat elke categorie en elke waarde betekent binnen dit onderzoek. Die operationele definitie laten toe dat het onderzoek door anderen kan herhaald worden. Betrouwbare replicatie is mogelijk. We beschrijven hier de belangrijkste termen.

Onze analyse-eenheid is een **item**: een programma-onderdeel dat aangekondigd en afgekondigd wordt, met een duidelijk begin en einde, handelend over één centraal onderwerp. Alle items die we selecteerden gingen over 'arbeid', maar we hebben wel een opdeling gemaakt naar het maatschappelijke terrein waarin die arbeid viel (meestal 'economie', maar soms ook 'cultuur' of 'onderwijs' bijvoorbeeld).

We hebben als **arbeid** gedefinieerd:

- werken om te voorzien in levensonderhoud; de kost verdienen;
- inspanningen geleverd om de wereld te veranderen, opdat behoeften beter bevredigd kunnen worden;
- zowel dienstverband, zelfstandige arbeid, vrijwilligerswerk als huishoudelijk werk worden in rekening gebracht bij de selectie van onderwerpen die over arbeid gaan;
- alle discussies over de plaats van betaalde arbeid in het dagelijkse leven of in de levensloop.

We hebben een onderscheid gemaakt tussen **interne actoren** (journalisten die optreden als nieuwsanker, reporter of presentator van VRT of VTM) en **externe actoren** (experten, opiniemakers, journalisten van andere media, gasten, getuigen). Van de actoren hebben we algemene kenmerken genoteerd (*actor properties*) en kenmerken die specifiek zijn voor een bepaald optreden (*appearance properties*).

We hebben telkens gecodeerd of volgende **connotaties** van arbeid aan bod kwamen: *merites*, plezier in het werk (*passie*), de *noodzaak* om te werken, de inspanning of de miserie waarmee het werk gepaard gaat (*lijden*) en *eisen* in verband met het werk. De vermelding van die dimensies zegt niet in welke zin het erover gaat, enkel dat het besproken wordt. Een volgend niveau van connotaties van arbeid hebben we **visies** genoemd. We codeerden of de *gemaaktheid* van de wereld besproken werd, of er in stereotype frasen over een arbeidsonderwerp werd gesproken (*framing*), of van het onderwerp een *ethische kwestie* werd gemaakt, en of de projectie naar de *toekomst* werd besproken. Een derde niveau ligt in de sfeer van HRM: we noteerden over de gesprekken of ze gingen over *timemanagement*, over de *infrastructuur* waarmee en waarin moet gewerkt worden en over de zeggenschap van de werknemers in het bedrijf (*participatie*).

Instrument

Voor ons onderzoek gebruikten wij het software-instrument PAR (*Program Analysis and Report*). PAR stelt ons in staat om ons specifiek codeboek te gebruiken, om elk item, elke actor en elk optreden on screen te coderen, elke interventie exact te timen, en al dat materiaal in een database op te slaan en er vervolgens bewerkingen op uit te voeren. Eens de bewerkingen uitgevoerd, kunnen de resultaten opgevraagd worden en is de rapportage eenvoudig (<http://www.moh.be>).

De bewerkingen die op het materiaal uitgevoerd worden zijn uiteraard de vertaling van de vraagstelling waarom het onderzoek begon. De analyse is gestuurd door onze vraagstellingen.

Een voorbeeld:

Afbeelding 1 Terzake 21-02-2007 onder analyse in de PAR - Ingrid Pelssers, Vlaams emancipatieambtenaar

5.4.2 Kwalitatieve analyse

We hebben een uitgebreide samenvatting of gedeeltelijke transcriptie gemaakt van alle uitzendingen en naast alle coderingen die we in het kwantitatieve deel deden, hebben we in dit kwalitatieve gedeelte ook heel precies naar de inhoud geluisterd. Dat biedt de gelegenheid om op meer te letten dan wat in categorieën in een codeboek kan uitgedrukt worden. Bijvoorbeeld: lichaamstaal, beeldvoering, empathie van sprekers onder elkaar, empathie van de gespreksleider met de gasten, kwaliteit van de discussie in haar geheel, kwaliteit van de interventies, dragende gedachten, afgeknepen opmerkingen, *le blanc du texte* of wat er niet wordt gezegd en polarisering die in de loop van het gesprek ontstaan.

Het is in principe niet onmogelijk om zulke observatiecategorieën ook in een codeboek te vatten. We willen echter geen oneindige reeks cijfertjes, we willen een uitzending meten en timen, maar ook proeven, beschouwen hoe ze door verschillende kijkers zou kunnen worden geïnterpreteerd, en gissen hoe ze zou kunnen aansluiten bij verschillende referentiekaders.

De opbrengst van deze analyse, gecombineerd met de resultaten van de kwantitatieve analyse, ondersteunt bij het analyseren van voorbeelden of uitzonderingen. We weten wat typisch of uitzonderlijk is, dankzij de combinatie van beide benaderingen.

5.4.3 Beeldanalyse

We hebben afzonderlijk gelet op de illustrerende beelden die bij items worden getoond. Ook de beelden in items die niet over arbeid gaan spreken boekdelen over het werk van mannen en vrouwen. We hebben onze bevindingen over de vertoonde illustrerende beelden genoteerd in het gedeelte van de PAR dat toelaat commentaren in te voeren. Zo hadden we ze bij reflecties over een item steeds ter beschikking en konden we vergelijkbare beelden gemakkelijk opzoeken.

5.5 Aan de slag

Laten we, voor we verslag doen van onze bevindingen, eens kijken waar we staan. Nemen we iets wat per definitie vluchtig is niet te zwaar op? Morgen is er weer een dag, en weer een *Terzake*. En die zal gepresenteerd worden door Kathleen Cools of Annelies Beck, of misschien wel Phara de Aguirre, of anders is het Lieven Verstraete. Tim Pauwels is definitief naar de Wetstraat, of misschien ook niet. Er zullen wellicht nog verschuivingen komen, ook bij VTM zullen nieuwe journalisten komen. Nieuwelingen en oude rotten in het vak zullen zich verspreken, maar ze zullen hard of zacht met politici in de clinch gaan, ze zullen meer mannen dan vrouwen aan het woord laten. Ze zullen al dan niet de politiek beïnvloeden. En de volgende dag moeten ze weer verder. *Morgen Beter* komt en gaat. Weinigen lijken te treuren om *Polspoel en Desmet* of *Frontlijn*. Jan Leyers, Gui Polspoel en Goedele Liekens zoeken andere horizonten op. Zelfs Siegfried Bracke verdwijnt uit het zicht. Mensen vergeten wat ze gezien hebben, of vergeven journalisten sommige dingen nooit... *So what?* Moeten wij er zo indringend bij stilstaan? Ja, want dit zijn de selecties, de fraseringen, de beelden, de interpretaties, de zinsneden, de gevoeligheden, de aversies en de sympathieën waarmee Vlamingen leven. De verhalen worden verteld en vertolkt door de bekenden op afstand die zingevingen, imaginaire beschermingen, solidariteit en conflicten dragen. Het is ook met en tegenover die processen van betekenisgeving dat men als individu (v/m) bestaat.

6 Geteld en gemeten⁷

6.1 Hoeveelheid arbeid

Over hoeveel materiaal spreken we, en wat is de plaats van arbeid daarin? In totaal zagen we 210 items over arbeid, met een totale duur van 27u:25min:34sec⁸. Over de verschillende programma's uit onze sample was de behandeling van arbeid als volgt verdeeld:

	Duur arbeidsitems	% arbeid	Totale duur
<i>Terzake</i>	7u	13	52u30
<i>Morgen Beter</i>	9u30	19	50u
<i>De 7de Dag</i>	6u30	15	42u
<i>Recht van Antwoord</i>	1u	20	5u
<i>Frontlijn</i>	45 min	15	5u
<i>Het Journaal</i>	1u30	14	10u30
<i>Het Nieuws</i>	1u15	10	12u
Totaal	27u30	15%	177u

Tabel 2: Hoeveelheid arbeid

In totaal werd 15% van het nieuws en de duiding besteed aan arbeid. We kunnen niet beweren of dat veel of weinig is, aangezien we niets hebben om mee te vergelijken, noch in vergelijking met eerdere metingen over arbeid, noch in vergelijking met de aandacht die besteed wordt aan andere onderwerpen. In geen enkel ander onderzoek over informatieve programma's wordt arbeid immers als afzonderlijke categorie behandeld.

⁷ We geven hier slechts de belangrijkste resultaten in cijfers weer. We moeten ons tot een selectie beperken. Op de website <http://www.arbeidinbeeld.be> zijn alle resultaten te vinden, in handige overzichten en met grafieken.

⁸ De timings in de PAR leveren ons dergelijke exacte cijfers. Zulke precisie is niet altijd noodzakelijk, maar het is wel een geruststelling dat bij de vele berekeningen afrondingen niet worden opgeteld, want dat zou tot een grotere fout leiden dan nodig. Soms ronden we voor de duidelijkheid van de presentatie af.

Recht van Antwoord besteedde relatief gezien de meeste aandacht aan arbeid (20%). Gezien het kleine aandeel van *Recht van Antwoord* in de sample (zie Tabel 3) noemen we ook *Morgen Beter* als goede tweede, met 19%.

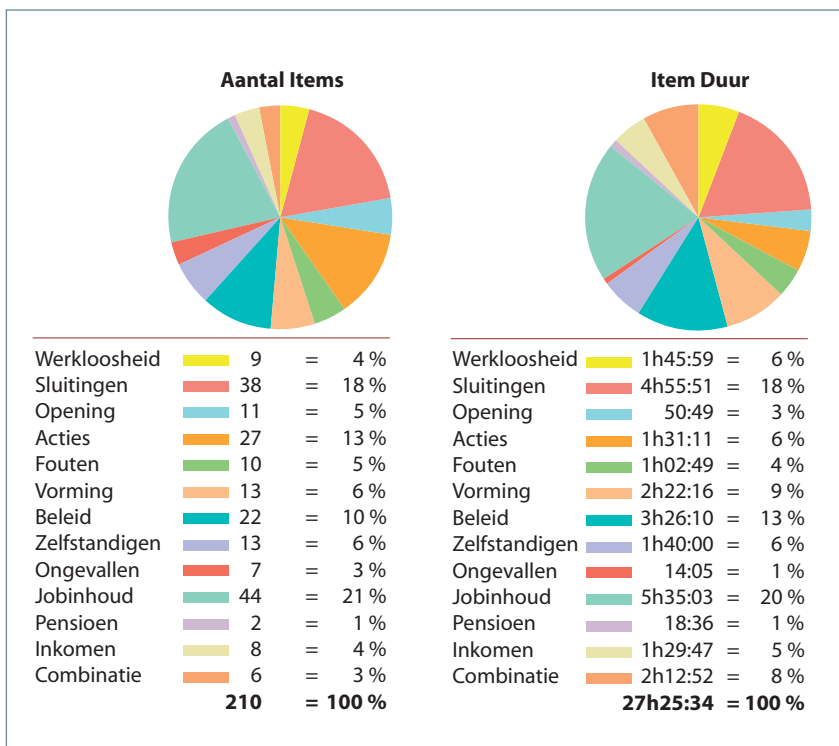
Het aandeel van de verschillende programma's in onze sample ziet er als volgt uit:

	Aandeel in de sample
<i>Terzake</i>	25%
<i>Morgen Beter</i>	36%
<i>De 7de Dag</i>	23%
<i>Recht van Antwoord</i>	4%
<i>Frontlijn</i>	3%
<i>Het Journaal</i>	5%
<i>Het Nieuws</i>	5%

Tabel 3 Aandeel van de verschillende programma's in de sample

Wij zullen uiteraard elk programma ook afzonderlijk bespreken, maar daar waar we algemene uitspraken doen, dienen we dus bovenstaand gewicht van elk programma in gedachten te houden.

De totale aandacht besteed aan arbeid zat verdeeld over 210 items. Er was dus 210 keer een moment dat duidelijk afgebakend was als een onderwerp dat werken betrof. In de meeste gevallen (70%) lagen die onderwerpen op economisch vlak. Er waren enkele uitzonderingen, waarin gewerkt werd op het terrein van onderwijs of cultuur. Binnen de items over arbeid zagen we volgende inhoud en belicht:

Tabel 4: Items over arbeid naar inhoud, in aantal en in duur

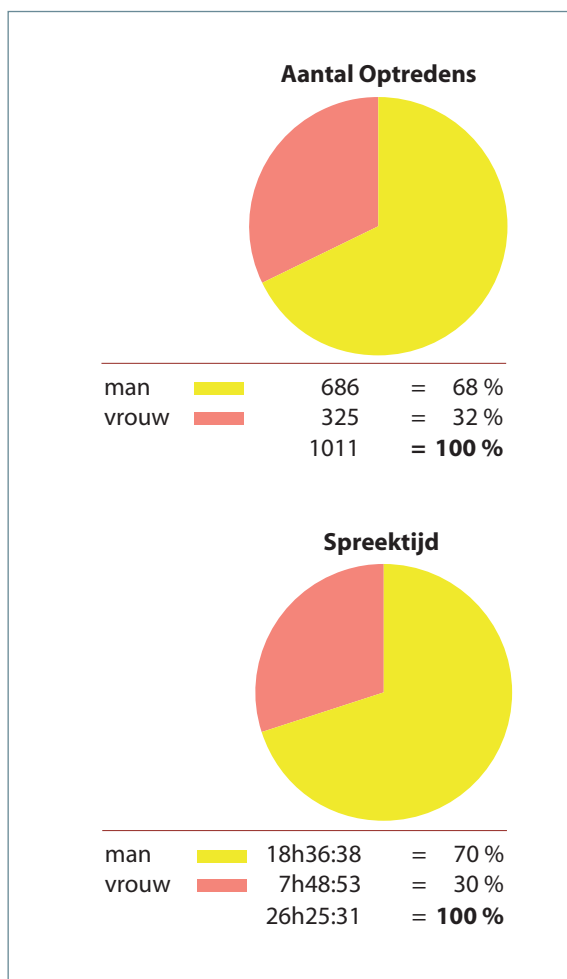
Sluitingen en acties samen vormen de grootste post. Bovendien hebben veel van de interventies over beleid betrekking op de problemen die zich afspelen in verband met sluitingen en acties. Veel nieuwe initiatieven (alles wat valt onder 'opening') worden niet gemeld. Over arbeidsongevallen, beroepsfouten en pensioenen was weinig te melden in de periode die we onderzochten. Maar ook inkomen genoot weinig belangstelling. In de overgrote meerderheid van de gevallen wordt arbeid opgevat als iets wat gedaan wordt door werknemers. Zelfstandigen krijgen aandacht in 6% van het totale aantal behandelde onderwerpen. Alle items waarin het ging over de combinatie van arbeid met andere levenssferen namen we in onze selectie op. 8% van de items gingen daarover.

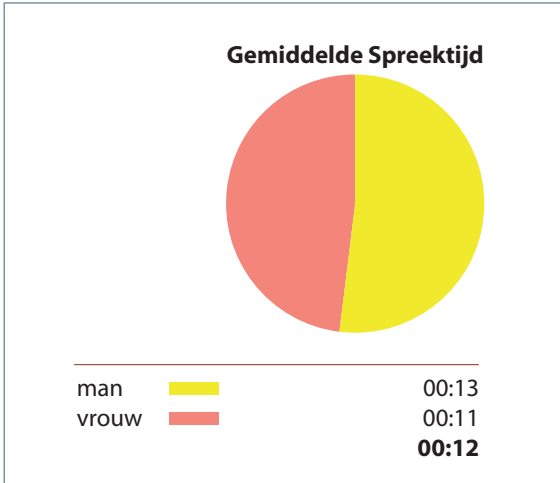
Let ook op wat er niet is: huishoudelijk werk, georganiseerd vrijwilligerswerk, mantelzorg... We hebben het niet uitgesloten, maar we zagen het niet.

6.2 Gender

6.2.1 Aantal Mannen en Vrouwen

In totaal waren er in alle items over arbeid die we zagen 1011 optredens van actoren. Met 'optredens' bedoelen we niet hetzelfde als het aantal personen. Er waren in het totaal 576 verschillende personen. Soms treedt eenzelfde persoon immers in alle uitzendingen samen meerdere keren op. Al onze berekeningen zijn gebaseerd op de tellingen van optredens.

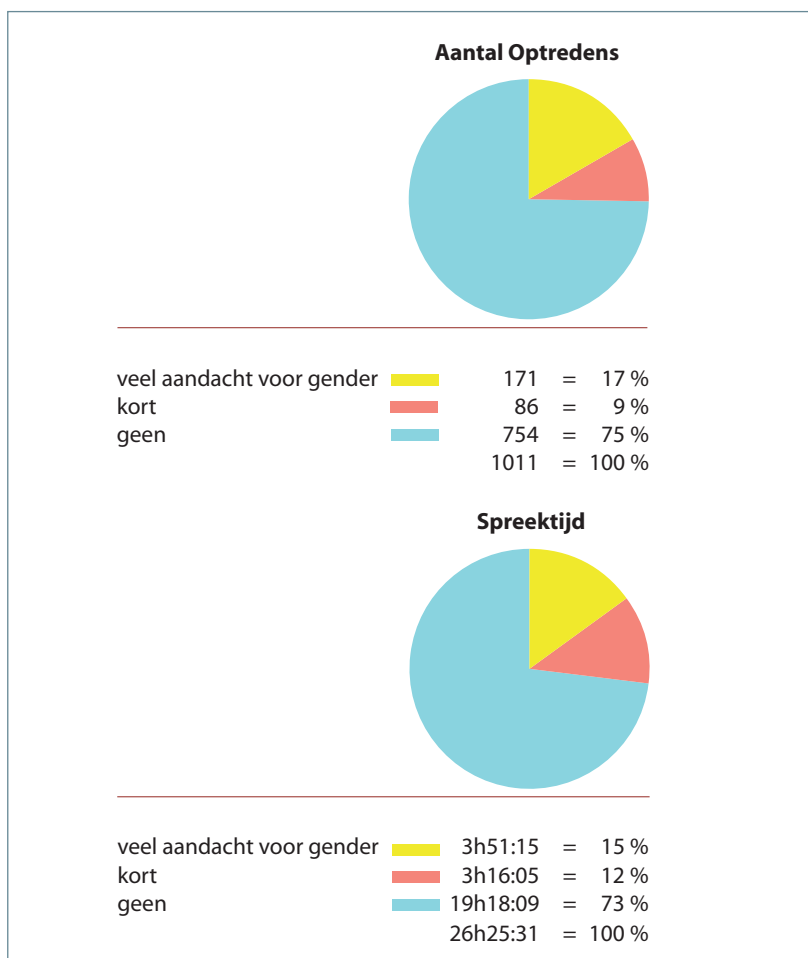
Tabel 5 Aantal optredens, spreektijd en gemiddelde duur interventie van mannen en vrouwen

Het is voor arbeid dus niet anders dan voor het geheel van het nieuws, in binnen- of buitenland (met de GMMP-resultaten in het achterhoofd): het aantal optredens van vrouwen schommelt rond 30%. Er is wel iets opmerkelijks aan het voorliggende resultaat, aangezien het professionele nooit het uitverkoren terrein van vrouwen was, en vrouwen hier toch in dezelfde mate aanwezig zijn als in het geheel van het nieuws en zelfs in het geheel van het televisie-aanbod. Hoe de genderverhouding is voor de verschillende soorten actoren, en hoe het is voor de verschillende programma's bespreken we later, onder die hoofdingen.

6.2.2 Gender als onderwerp

In de behandeling van de onderwerpen over arbeid is er in 75% van de gevallen helemaal geen belangstelling voor gender. Het gaat dan niet over verschillen tussen mannen en vrouwen, niet over specifieke problemen voor het ene of het andere geslacht, niet over specifieke aspiraties of kansen voor vrouwen of de afwezigheid daarvan. Het item wordt volstrekt genderneutraal behandeld.

In 17% van de gevallen is er wel aandacht voor de genderspecten van het onderwerp, of is de behandeling van het onderwerp daar zelfs volledig op toegespitst. Er dient gezegd dat dat het geval was voor de drie items over het dragen van hoofddoeken op het werk in gemeentediensten of op school, en in de drie items over de Internationale Vrouwendag op 8 maart. Verder niet. In 9% van de items werd kort melding gemaakt van vrouwen of van genderschillen.

Tabel 6 Items met aandacht voor gender

6.2.3 Genderbril

In 62% van het aantal items is het redelijk dat er geen genderanalyse wordt geleverd. Als items op het terrein liggen van inkomen, tijdsbesteding, huishouding, verzorging en opvoeding van kinderen, onderwijs, gezondheid en etnische achtergrond (cfr. paragraaf 3.2) verwachten we dat er met een genderbril wordt gekeken. In andere gevallen accepteren we de genderneutraliteit van het onderwerp. In 27% van de gevallen is het onderwerp enkel goed te begrijpen indien die genderbril wordt gehanteerd en toch werd hij verwaarloosd. In 11% van de gevallen was hij nodig en werd hij inderdaad gebruikt. De 62% zegt ook veel over de keuze van de onderwerpen in verband met arbeid: het zijn niet bepaald de onderwerpen die er om schreeuwen om met een genderbril bekeken te worden.

6.3 Allochtonen⁹

Dit onderzoek gaat niet over diversiteit of over etnische minderheden. Het gaat over gender en arbeid. Uiteraard hebben we ook belangstelling voor allochtone vrouwen en arbeid. We hebben dus ook onderzocht in welke mate arbeid van allochtone mannen en vrouwen in de informatieve programma's aan bod komt.

6.3.1 Aantal allochtonen

We telden het aantal mensen waarvan we door de inhoud van het item, door hun uitzicht of hun naam konden vermoeden dat ze van vreemde afkomst zijn. We zagen zo dat 5% van de actoren (zowel in aantal als in spreektijd) van vreemde afkomst is. Gezien de belangstelling voor hoofddoeken (zie verder) zal het niet verwonderen dat er bij die 5% evenveel vrouwen als mannen zijn.

⁹ Na veel wikken en wegen gebruiken we de term 'allochtonen'. We zijn er ons van bewust dat elke term verkeerd is of verkeerd kan worden gevonden en gebruiken daarom gewoon de term die de laatste jaren algemeen gebruikt werd in de pers, rapporten, en bestuurlijk stukken, in het bewustzijn van de discussie die rond de term heerst.

6.3.2 Allochtone mannen en vrouwen als onderwerp

78% van de items wordt behandeld zonder aandacht voor de afkomst van mensen. In 2% van de gevallen is er een korte vermelding van de relevantie van afkomst. En in 20% van de gevallen krijgt het de volle aandacht. Dat krijgt dan ofwel de vorm van de hoofddoekenkwestie, ofwel gaat het over discriminatie op de arbeidsmarkt. De 2% zegt ons dat diversiteit vrijwel nooit als een zijdelings aspect van een onderwerp wordt vermeld. Als er wel aandacht is voor allochtonen dan is het onderwerp, binnen arbeid niet enkel het werk op zich, maar ook religie, opvoeding of criminaliteit.

6.4 Interne actoren

We zagen 351 optredens van interne actoren. Zij spreken 26% van de totale spreektijd. Het gaat hierbij zowel over nieuwsankers als om reporters, voice-overs, presentatoren en gespreksleiders in de actualiteitsprogramma's.

De verhouding man/vrouw is gunstiger voor vrouwen dan wat wij al ooit zagen in onderzoeken: 59% mannen versus 41% vrouwen. Vrouwen spreken in totaal iets korter (in spreektijd is de verhouding 60/40) en de gemiddelde interventietijden van de vrouwen zijn iets korter. De gemiddelde interventie van vrouwelijke interne actoren duurt 6 seconden, die van mannen 7 seconden.

Bij de reporters is de man/vrouw-verhouding meer in het voordeel van mannen: 66% versus 34% wat het aantal optredens betreft en zelfs 72% versus 28% wat de spreekduur betreft. Dat betekent dat, als we enkel kijken naar wat zichtbaar in de studio gebeurt (nieuwsankers, presentatoren en moderatoren) vrouwen er nog beter uit komen: 54% mannen en 46% vrouwen.

Aantal Optredens			
gespreksleider	57 = 59%		38 = 41%
reporter	98 = 64%		50 = 34%
presentator	14 = 70%		6 = 30%
nieuwslezer	38 = 45%		47 = 55%
andere	1 = 50%		1 = 50%
	man	vrouw	
gespreksleider	57 = 59 %	39 = 41 %	96 = 27 %
reporter	98 = 66 %	50 = 34 %	148 = 42 %
presentator	14 = 70 %	6 = 30 %	20 = 6 %
nieuwslezer	38 = 45 %	47 = 55 %	85 = 24 %
andere	1 = 50 %	1 = 50 %	2 = 1 %
	208 = 59 %	143 = 41 %	351
Spreektijd			
gespreksleider	2h16:05 = 57%		1h41:15 = 43%
reporter	1h27:07 = 72%		34:26 = 28%
presentator	07:21 = 58%		05:25 = 42%
nieuwslezer	15:03 = 42%		21:04 = 58%
andere	00:20 = 13%		02:12 = 87%
	man	vrouw	
gespreksleider	2h16:05 = 57 %	1h41:15 = 43 %	3h57:20 = 58 %
reporter	1h27:07 = 72 %	34:26 = 28 %	2h01:33 = 30 %
presentator	07:21 = 58 %	05:25 = 42 %	12:47 = 3 %
nieuwslezer	15:03 = 42 %	21:04 = 58 %	36:07 = 9 %
andere	00:20 = 13 %	02:12 = 87 %	02:33 = 1 %
	4h05:59 = 60 %	2h44:23 = 40 %	6h50:23

Tabel 7 Soort interne actoren

Merk op dat bij nieuwslezers (en in Vlaanderen zijn dat vaak journalisten) vrouwen in de meerderheid waren.

6.5 Externe actoren

We zagen 653 mannen en vrouwen die te gast waren in de studio of gefilmd werden in een reportage. De man/vrouw-verhouding ligt hier niet zo evenwichtig als bij de professionele mediamensen: 73% mannen en 27% vrouwen, en dat geldt zowel voor het aantal optredens als voor de spreekduur¹⁰. 84% van de mensen komen aan bod om professionele redenen. Ze zijn voor het programma gevraagd om hun vakkennis, als expert of als getuige over hun vak. Proportioneel is dat iets meer het

geval voor de mannen dan voor de vrouwen. Slechts 15% van de actoren zegt iets persoonlijk, iets dat buiten hun eigen werk ligt. In andere studies, waarbij het niet enkel over arbeid gaat, zijn de verschillen tussen mannen en vrouwen met betrekking tot het professionele of persoonlijke karakter van de bijdragen meestal groter. Hier - binnen de strikte inperking tot arbeid - is dat verschil tussen mannen en vrouwen klein. Het is niet het vroeger bekende beeld van de vrouw als toeschouwer die over gevoelens praat.

We hebben een brede gamma aan **beroepen** onderscheiden. We merken volgende man/vrouw verhoudingen op, uitgedrukt in percentage van optredens:

- politici: 69/ 31
- ambtenaren: 75/ 25
- magistratuur: in dit nochtans sterk gefeminiseerd beroep zagen we een m/v-verhouding van 94/6
- van het leger, brandweer en politie die we aan het woord hoorden waren het allemaal mannen
- wetenschappers: 85 /15 - het is inderdaad een probleem aan onze universiteiten en onderzoeksinstituten en het wordt in de media weerspiegeld
- zakenmensen en ondernemers: 89/11
- ook het middenveld, dat vooral aan bod kwam via de vakbond, is overwegend vertegenwoordigd door mannen, en wel in een verhouding 86/14
- arbeiders: 77/23
- journalisten en andere media-experten (buiten de interne actoren): 71/29

---

¹⁰ We hebben telkens zowel geteld hoeveel optredens er waren als getimed hoelang de actoren spraken, dat zagen we al in de grafieken. Berekeningen op de aantallen en op de spreektijd verschillen van elkaar naargelang mensen kort of lang aan het woord komen. Het zou in principe mogelijk zijn dat er 50% vrouwen zijn en dat ze 25% van de tijd aan het woord komen. Zulke extremen hebben we niet gezien, maar het is een vaak voorkomend verschijnsel dat het percentage voor aantallen vrouwen hoger is dan het percentage voor de spreekduur van de vrouwen.

- kunstenaars: de man/vrouw verhouding onder kunstenaars die aan bod kwamen is vrij evenwichtig: 56/44
- leerkrachten van allerlei aard zijn er in twee geslachten, in een evenwichtige verhouding van 51/49
- ook onder de medische beroepen komen de vrouwen opzetten: 60/40
- werklozen zijn zowel mannen als vrouwen: 50/50
- enkel bij jongeren, scholieren en studenten zagen we meer meisjes dan jongens: 35/65

De verhoudingen die we hoger noemden slaan op het aantal optredens. Als we één voorbeeld in tijd uitdrukken, wordt het ook sprekend hoe zwaar die verschillen tussen mannen en vrouwen wegen. We zagen mannelijke wetenschappers gedurende 1u45' aan het woord en vrouwelijke wetenschappers gedurende 1 kwartier. Dat zijn indrukwekkende verschillen.

In de programma's die we onderzochten, komen vooral mensen met een hoge maatschappelijke positie aan het woord. Hoe die verhouding ligt tonen we in de volgende tabel. Die hiërarchie heeft uiteraard gevolgen voor het aantal vrouwen en allochtonen dat aan het woord komt.

Aantal Optredens

	man	vrouw	
Arbeider	75 = 82 %	17 = 18 %	92 = 14 %
Bediende	36 = 53 %	32 = 47 %	68 = 10 %
Kader	172 = 73 %	65 = 27 %	237 = 36 %
Management	96 = 89 %	12 = 11 %	108 = 16 %
Vakbonden	20 = 91 %	2 = 9 %	22 = 3 %
Beleidsvoerder	40 = 87 %	6 = 13 %	46 = 7 %
Onbekend	39 = 45 %	48 = 55 %	87 = 13 %
	478 = 72 %	182 = 28 %	660

Spreektijd			
Arbeider	35:48 = 87%	05:17 = 13%	05:17 = 13%
Bediende	44:07 = 60%	29:39 = 40%	29:39 = 40%
Kader	6h54:47 = 70%	3h01:57 = 30%	3h01:57 = 30%
Management	3h15:20 = 89%	24:28 = 11%	3h39:48 = 19%
Vakbonden	26:02 = 78%	07:23 = 22%	07:23 = 22%
Beleidsvoerder	2h07:31 = 90%	14:57 = 10%	2h22:28 = 12%
Onbekend	27:01 = 40%	40:45 = 60%	1h07:47 = 6%
			19h35:08

	man	vrouw	
Arbeider	35:48 = 87 %	05:17 = 13 %	41:06 = 3 %
Bediende	44:07 = 60 %	29:39 = 40 %	1h13:47 = 6 %
Kader	6h54:47 = 70 %	3h01:57 = 30 %	9h56:44 = 51 %
Management	3h15:20 = 89 %	24:28 = 11 %	3h39:48 = 19 %
Vakbonden	26:02 = 78 %	07:23 = 22 %	33:25 = 3 %
Beleidsvoerder	2h07:31 = 90 %	14:57 = 10 %	2h22:28 = 12 %
Onbekend	27:01 = 40 %	40:45 = 60 %	1h07:47 = 6 %
	14h30:38 = 74 %	5h04:29 = 26 %	19h35:08

Tabel 8 Positie van externe actoren

Van alle mannen die aan het woord kwamen, is slechts 16% arbeider (75 op 478). 56% komt uit het kader en het management. Bij de vrouwen is dat vergelijkbaar, alleen zijn de absolute cijfers lager en zijn er proportioneel meer vrouwelijke bedienden en minder arbeidsters. Aan het groot verschil tussen de 14% arbeiders in aantal en de 3% arbeiders in spreektijd kan men zien dat de arbeiders vooral aan bod komen in korte opmerkingen en niet in uitgebreide interventies.

6.6 Politici

In ons onderzoek zijn er 105 optredens van politici als gast in een programma, 34 vrouwen (32%) en 71 mannen (68%).

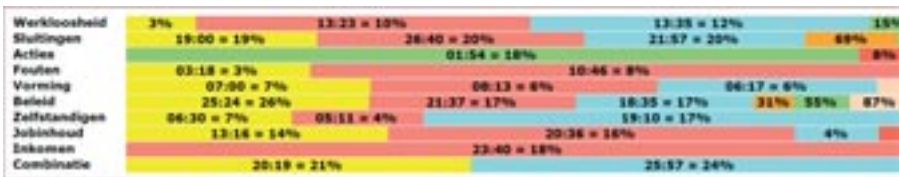
De verdeling van de optredens over de verschillende partijen is als volgt, waarbij we tevens tonen welke aspecten van arbeid er worden behandeld in de interventies van politici.

Aantal Optredens

	CD&V	sp.a	(Open) VLD	VB	Groen!	Spirit	PS
Werkloosheid	1 = 4%	4 = 10%	2 = 8%				1 = 17%
Sluitingen	5 = 19%	10 = 25%	5 = 21%	2 = 67%	1 = 17%		23 = 22%
Acties					2 = 33%		1 = 50%
Fouten	1 = 4%	3 = 8%					3 = 3%
Vorming	3 = 12%	6 = 15%	2 = 8%				4 = 4%
Beleid	7 = 27%	8 = 20%	5 = 21%	1 = 33%	2 = 33%	1 = 33%	12 = 12%
Zelfstandigen	3 = 12%	1 = 3%	4 = 17%			2 = 67%	25 = 24%
Jobinhoud	3 = 12%	4 = 10%	4 = 17%				8 = 8%
Inkomen		4 = 10%					12 = 12%
Combinatie	3 = 12%	4 = 10%	3 = 12%				4 = 4%
Totaal	26 = 25%	40 = 38%	25 = 23%	3 = 3%	6 = 6%	3 = 3%	2 = 2%
							105

Spreektijd

	CD&V	sp.a	(Open) VLD	VB	Groen!	Spirit	PS
Werkloosheid	02:48 = 3%	13:23 = 10%	13:35 = 13%		01:39 = 15%		31:27 = 9%
Sluitingen	19:00 = 19%	26:40 = 20%	21:57 = 21%	09:16 = 69%	01:15 = 12%		1h18:09 = 21%
Acties					01:54 = 18%		00:08 = 8%
Fouten	03:18 = 3%	10:46 = 8%					02:02 = 1%
Vorming	07:00 = 7%	08:13 = 6%	06:17 = 6%			00:57 = 13%	14:04 = 4%
Beleid	25:24 = 26%	21:37 = 17%	18:35 = 18%	04:06 = 31%	05:57 = 55%	06:15 = 87%	22:29 = 6%
Zelfstandigen	06:30 = 7%	05:11 = 4%	19:10 = 19%				1h21:58 = 23%
Jobinhoud	13:16 = 14%	20:36 = 16%	04:14 = 4%				30:52 = 8%
Inkomen		23:40 = 18%					39:44 = 11%
Combinatie	20:19 = 21%	23:40 = 18%	25:57 = 24%				23:40 = 7%
Totaal	1h37:38 = 27%	2h10:10 = 36%	1h49:48 = 30%	13:23 = 4%	10:46 = 3%	07:13 = 2%	01:45 = 0%
							6h10:45

Tabel 9 Partij per inhoud van item

Sp.a steekt er ver bovenuit. Daarbij dient gezegd dat tijdens de periode van het onderzoek sp.a zowel de Vlaamse als de federale minister van Werk leverde. De ministers hadden veel te zeggen over sluitingen. De cijfers betekenen echter ook dat andere meningen, binnen de regering of uit de oppositie, veel minder werden gehoord.

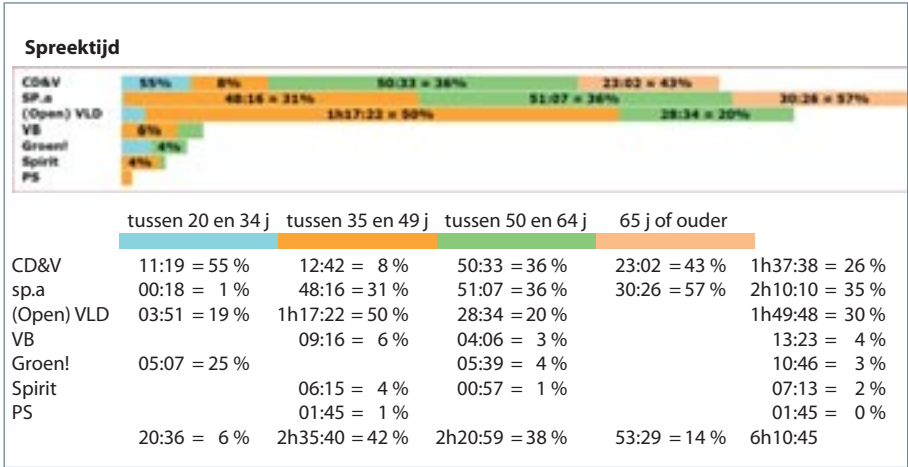
6.7 Leeftijd

De onderzoeksresultaten in verband met leeftijd zijn niet opzienbarend. De meeste actoren vallen in de brede leeftijdsgroep van de werkende bevolking. De leeftijdscategorie tussen 35 en 49 jaar is het best vertegenwoordigd (39% van alle actoren). Ook de leeftijdscategorie van 50 tot 64 jaar is nog ruim op post (30%). Het lijkt logisch, maar het is toch bijzonder aangezien in andere onderzoeken over discussieprogramma's de jonge leeftijd van de actoren in het oog sprong. Als het over werken gaat zijn de optredende personen blijkbaar ouder.

Ook de politici die wij zagen zijn niet heel jong (Tabel 10). Ook de vrouwelijke politici zijn dat niet. De politici spreken in ons onderzoek als spreekbuizen, woordvoerders, als portefeuillehouders over dát onderwerp en daar waren geen jongeren bij.

Aantal Optredens

	tussen 20 en 34 j	tussen 35 en 49 j	tussen 50 en 64 j	65 j of ouder	
CD&V	2 = 33 %	5 = 12 %	14 = 30 %	5 = 50 %	26 = 25 %
sp.a	1 = 17 %	15 = 36 %	19 = 40 %	5 = 50 %	40 = 38 %
(Open) VLD	1 = 17 %	16 = 38 %	8 = 17 %		25 = 24 %
VB		2 = 5 %	1 = 2 %		3 = 3 %
Groen!	2 = 33 %		4 = 9 %		6 = 6 %
Spirit		2 = 5 %	1 = 2 %		3 = 3 %
PS		2 = 5 %			2 = 2 %
	6 = 6 %	42 = 40 %	47 = 45 %	10 = 10 %	105

Tabel 10 Aantal optredens en spreektijd politici per leeftijdscategorie

Vrouwen zijn jonger dan mannen, dat is op televisie een bekend verschijnsel. Het is ook in ons onderzoek zo, maar in vergelijking met andere onderzoeken zijn er nog vrij veel oudere vrouwen te horen. Van de vrouwen is 36% tussen 35 en 49 jaar en 21% tussen 50 en 64 jaar. Er zijn ook 21% vrouwen tussen 20 en 34 jaar. Bij de mannen zien we in die jonge leeftijdsgroep slechts 7% van alle optredens van mannelijke actoren. Adolescenten en kinderen zijn zoals steeds vooral vrouwelijk. Mensen ouder dan 65 jaar zijn ook hier in grote mate afwezig.

Interne actoren verschillen in leeftijd niet van de andere actoren. Dat is opvallend, want internationaal ziet men een voorkeur voor jonge vrouwen en oudere mannen als de gezichten van het nieuws en de actualiteit. VRT houdt de vrouwen van ouder dan vijftig jaar in beeld. Een toe te juichen trend. Sinds kort is er wel een verjongingsoperatie (voor zowel mannen als vrouwen) gestart. Die valt buiten de periode van ons onderzoek.

Als we de leeftijd van de externe actoren bekijken naargelang het beroep, dan begrijpen we beter dat de leeftijd relatief hoog is. Mensen met hoge functies krijgen het woord. Het zijn mensen met beroepen die hoog op de maatschappelijke ladder staan. Zeer jonge mensen komen in deze functies wel voor, maar het zijn de uitzonderingen. Zij wogen kwantitatief niet door in dit onderzoek.

6.8 *Betekenis van arbeid*

W e onderzochten van elke actor of hij of zij het had over merites, over plezier in werken, over de noodzaak van werken, over de pijn die werken kan doen en de inspanningen die het vraagt, over de eisen die worden gesteld, over de gemaaktheid van de wereld, of hij of zij in vaste frames spreekt, of hij of zij aandringt op het vellen van morele oordelen, of hij of zij iets zegt over het referentiekader dat ze gebruiken, of zij wat aan de orde is projecteren naar de toekomst, of ze afwegen hoe en wanneer het werk in de tijd moet gedaan worden (timemanagement), of ze kijken naar de infrastructuur waarin wordt gewerkt en of ze participatie van werknemers aan de orde stellen. We deden dat voor alle actoren, zowel interne als externe. We beoordeelden ook of de inhoud van een item als geheel handelende over de net gemelde variabelen. Ging een item over merites, bijvoorbeeld ? Dat is een globale, inhoudelijke beoordeling, anders dan het duiden van de interventies van de actoren. Op item-niveau bekeken we ook of een item over innovatie ging. We deelden die variabelen op in drie rubrieken: connotaties van arbeid, visies op arbeid en HRM-aspecten van arbeid. Het zijn de voor onderzoek hanteerbaar gemaakte vertalingen van de dimensies van arbeid die we in het theoretisch deel bespraken.

6.8.1 *Connotaties van arbeid*

6.8.1.1 *Merites - Verdiensten en lof*

In onderstaande tabel tonen we in percentages uitgedrukt hoeveel alle actoren samen, alle vrouwen samen, alle mannen samen, alle politici, van welke leeftijdscategorie, alle interne actoren, alle externe actoren, van welke partij het meest, spraken over verdiensten in verband met arbeid. We noteerden ook of items in hun geheel inhoudelijk over verdiensten gingen. Dit is weergegeven in rij I. We geven alle cijfers eerst voor het percentage van het aantal optredens en daarna voor de spreektijd (bv. 49/ 64 in cel A1).

		1	2	3	4	5	6	7
		Alles	TZ	MB	7de	J	N	RvA
A	Algemeen	49/64	47/62	55/70	63/65	37/37	46/49	70/83
B	Vrouwen	47/62	43/63	50/64	38/43	38/43	50/51	58/73
C	Mannen	50/65	48/62	57/72	36/33	36/33	44/49	78/90
D	Politici	57/68	69/76	53/75	50/57	50/57	50/50	75/77
E	Leeftijd	50-64	35-49	35-49	50-64	50-64	35-49	50-64
F	Interne A	42/52	49/47	40/50	31/32	31/32	42/45	57/83
G	Externe A	52/68	46/63	55/69	44/50	44/50	49/56	74/83
H	Partij	sp.a	sp.a	sp.a	O)VLD	sp.a	=	=
I	Item	62/76	85/87	74/79	79/76	50/58	39/42	100/100

Tabel 11 Merites per soort spreker, per programma

Wat leren we uit deze omslachtige maar verhelderende tabel?

- Ongeveer de helft van de actoren spreekt over merites (49%). Dat percentage is uitgerekend op onze sample, op het aantal optredens in items over arbeid.
- Als ze dat doen dan doen ze dat uitvoerig (64% van de spreek-tijd). Dat percentage is uitgerekend op onze sample, de totale duur van de items over arbeid (ongeveer 27u30'). In het totaal van de informatieve programma's die we gescreend hebben om er de items over arbeid uit te halen (177 uur) wordt er elders niet over merites in verband met werken gesproken.
- Het verschil tussen het aantal keren dat het erover gaat en de duur dat het erover gaat is het grootst in *Terzake* (TZ) en *Morgen Beter* (MB) (zie A2 en A3).
- Mannen hebben het vaker over merites dan vrouwen (vergelijk B en C, en zie dat het in alle programma's zo is).
- Vooral in *Morgen Beter* doen mannen die het over merites hebben dat uitvoerig (zie C3).

- De inhoudelijke analyse van een onderwerp duidt meer op merites, dan dat de merites door de actoren letterlijk worden vermeld (vergelijk A1 met I1).
- Dat is vooral het geval voor *Terzake* (vergelijk I2 met A2).
- De inhoud van *Recht van Antwoord* (RvA) is volledig toegespitst op merites (I7) en de mannen in de uitzending dragen daar het meest toe bij (C7).

Hieruit blijkt dat *Recht van Antwoord* een ander type programma is dan de andere programma's in de sample.

- Over alle programma's heen is het vooral de leeftijdscategorie tussen 50 en 64 jaar die het over verdiensten heeft (E1). In *Terzake* (E2), *Morgen Beter* (E3) en *Het Nieuws* (N) (E) zijn de actoren wat jonger.
- In het geheel, in *Terzake*, *Morgen Beter* en *Het Journaal* (J) is de partij die het het vaakst en het uitgebreidst over merites heeft de sp.a. Het is ook de partij die het meest aan bod komt.
- In *Het Nieuws* en in *Recht van Antwoord* hebben alle partijen het evenveel over merites.
- Politici hebben het vaker dan gemiddeld over merites (vergelijk D met A). Dat is vooral zo in *Terzake* (D2) en *Morgen Beter* (D3), en ze doen dat daar ook uitvoerig.
- In *Het Journaal* (5) en *Het Nieuws* (6) loopt het aantal en de duur niet uit elkaar.
- * Het gaat meer over merites in *Het Nieuws* (6) dan in *Het Journaal* (5), vooral de interne actoren dragen daartoe bij (F6), ondanks het feit dat de inhoud van *Het Journaal* meer over merites gaat dan die van *Het Nieuws*. Dat betekent dat in *Het Nieuws* in onderwerpen die inhoudelijk niet toegespitst zijn op merites (I6) sommige actoren toch zijdelings spreken over merites (A6), en dat zijn meer vrouwen (B6) dan mannen (C6).

We tonen in Tabel 12 een voorbeeld van het materiaal waaruit Tabel 11 is samengesteld.

Aantal Optredens			
intern	202 = 58%	149 = 42%	
extern	314 = 48%	346 = 52%	
	geen merites vermeld	merites vermeld	
intern	202 = 58 %	149 = 42 %	351 = 35 %
extern	314 = 48 %	346 = 52 %	660 = 65 %
	516 = 51 %	495 = 49 %	1011
Spreektijd			
intern	3h15:00 = 48%	3h35:23 = 52%	
extern	6h12:16 = 32%	13h22:51 = 68%	
	geen merites vermeld	merites vermeld	
intern	3h15:00 = 48 %	3h35:23 = 52 %	6h50:23 = 26 %
extern	6h12:16 = 32 %	13h22:51 = 68 %	19h35:08 = 74 %
	9h27:16 = 36 %	16h58:15 = 64 %	26h25:31

Tabel 12 Aantal optredens en spreektijd interne en externe actoren over merites

We zullen de overzichtstabellen zoals Tabel 11 niet tonen voor elke variabeel, maar ze zijn wel te raadplegen op de website van het project¹¹. We geven ze hier enkel voor ‘merites’ als voorbeeld, om te tonen op basis waarvan we uitspraken doen over de verschillende dimensies van de betekenis die in de programma’s aan arbeid wordt gegeven.

6.8.1.2 Passie en plezier in werken

- Er wordt minder gesproken over plezier in werken dan over merites. Merites en plezier komen wel vaak samen voor.
- In totaal binnen de sample spreken 32% van de actoren over plezier in werken, en dat voor een duur van 43% van de tijd.

¹¹ Op de website (<http://www.arbeidinbeeld.be>) geven we voor elke variabeel de tabel en duiden aan met welke cellen in de tabel uitspraken in de tekst corresponderen, zoals we hier voor merites hebben gedaan.

- Als het in onze arbeidsitems niet over plezier in werken gaat, dan gaat het er nergens over in al de informatieve programma's die we gescreend hebben.
- In *Het Journaal* wordt van alle programma's het minst gesproken over plezier in werken. Het is weinig, maar het gebeurt vaker door vrouwen dan door mannen.
- Van alle programma's die we onderzochten wordt in *De Zevende Dag* het vaakst en het langst gesproken over het plezier van werken. In dat programma was er een rubriek die daar speciale aandacht aan besteedde.
Vooraf vrouwelijke gasten spreken in *De Zevende Dag* uitvoerig over het plezier in het werk.
- Politici spreken in totaal, in *Morgen Beter*, in *Het Journaal* en in *Recht van Antwoord* vaker over plezier in werken dan het gemiddelde van de actoren. In *Het Nieuws* (waarin politici trouwens weinig voorkomen) doen ze dat opvallend weinig en heel kort.
- Vooral in *Terzake* valt het op dat er inhoudelijk meer plezier in werken in een item schuilt dan dat er met zoveel woorden over wordt gesproken. Dat is ook in *De Zevende Dag* het geval, maar daar zijn de scores hoger.
- De scores in *De Zevende Dag* zijn zo hoog omdat er daar op persoonlijk belevingsniveau wordt gesproken door de externe actoren over plezier in het werk. Dat is bijvoorbeeld in *Terzake* niet aan de orde.

Aantal Optredens			
intern	338 = 73%		123 = 27%
extern	428 = 65%		232 = 35%
	geen passie vermeld	passie vermeld	
intern	256 = 73 %	95 = 27 %	351 = 35 %
extern	428 = 65 %	232 = 35 %	660 = 65 %
	684 = 68 %	327 = 32 %	101
Spreektijd			
intern	4h34:07 = 67%		2h16:16 = 33%
extern	10h31:29 = 54%		9h03:39 = 46%
	15h05:36 = 57 %	11h19:55 = 43 %	26h25:31

Tabel 13 Aanta optredens en spreektijd interne en externe actoren over plezier in werken

6.8.1.3 Noodzaak - 't Is van moeten

- Er wordt in het algemeen bijzonder weinig gesproken over de noodzakelijkheid van werken. Noch dat het voor een individu nodig is, noch dat het voor de maatschappij noodzakelijk is.
- Inhoudelijk, logisch gezien is de noodzaak van werken vaker onder verstaan dan dat het expliciet vermeld wordt (cfr. rij I in Tabel 10)
- Als we de cijfers omrekenen naar al het gescreende materiaal dan zien we dat er in informatieve programma's 4% van de tijd over gesproken wordt dat werken noodzakelijk is. Arbeidsethos in de betekenis van 'werken moet' krijgt 4% van de aandacht, arbeids-ethos in de betekenis van plezier krijgt 6% van de aandacht.
- Vrouwen zeggen minder vaak dan mannen dat werken een noodzaak is. Ook politici leggen er niet veel nadruk op. Zij doen dat het meest in *Morgen Beter*. (*Morgen Beter* is trouwens het programma

dat van de onderwerpen die er besproken worden het vaakst een ethische kwestie maken - zie verder). Alle politieke partijen doen dat in *Morgen Beter* even vaak.

- Interne actoren (vragenstellers, moderatoren, presentatoren en reporters) dringen er ook niet bijzonder vaak op aan dat er iets over de noodzaak van werken gezegd zou worden en zij zeggen dat in hun eigen teksten ook niet.
- Met noodzaak bedoelen we zowel de normatieve noodzaak als de objectieve noodzaak (een mens moet eten en de economie moet draaien).

De (Open) VLD legt er de meeste nadruk op. In *Het Journaal*, *Het Nieuws* en *Recht van Antwoord* zijn de aantallen politici zo klein dat aan de partijverhoudingen geen aandacht dient besteed te worden.

- In *Het Journaal* en *Het Nieuws* gaat het niet over de noodzaak van werk.
- Dat werken noodzakelijk is, kan beschouwd worden als 'The elephant in the room': het is zodanig vanzelfsprekend dat het niet gezegd wordt. Toch vinden we het opmerkelijk dat er geen discours over is, niet in morele zin, niet in psychologische zin en niet in economische zin. In verband met 'gender en arbeid' zou het interessante reflecties moeten opleveren. Ook in de items waarin uitvoerig gesproken werd over het tekort van crèches gaat het er niet over. In verband met 'allochtonen en werkloosheid' zou het ook interessant zijn als er een algemeen discours zou zijn over de voordelen, persoonlijke genoegens, noodzakelijkheden en verplichtingen in verband met werken. Als de programma's die we onderzochten dat zouden uitstralen dan zou de cultuur in het algemeen dat ook meer uitstralen. Wij stellen vast dat mensen het er niet over hebben. Hoogstens in extremis - zoals over de dreigende sluiting van de Volkswagen-fabriek in Vorst.

6.8.1.4 Lijden - Werken is afzien

- De inhoud van alle items samen gaat voor bijna 50% over de zwaarte van arbeid, de inspanning die werken vraagt en de miserie die het soms meebrengt. In *Terzake* is dat helemaal het geval: zowel in aantal items als in duur gaat het over de last van de arbeid. Politici dragen daar flink toe bij.
- *Recht van Antwoord* heeft het niet over de lasten, dat is de aanpak niet in dat programma.
- Vanuit alle actoren bekeken is het in *Terzake* dat werken er het zwaarste uitziet.
- Voor *De Zevende Dag* is het werken licht. Dat mag ook wel, op zondag. Die vaststelling spoort ook goed met het plezier in werken en de bespreking van verdiensten, wat we eerder in *De Zevende Dag* zagen.
- Zoals steeds liggen in *Het Journaal* en in *Het Nieuws* het aantal en de duur niet ver uit elkaar. Er is in het nieuws geen ruimte om een bepaald aspect ver uit te werken.
- In *Terzake* zijn het ook de journalisten die aansturen op de behandeling van de last van werken, of er zelf iets over zeggen.
- Behalve in *Terzake* zijn het niet speciaal de politici die erop aansturen dat er ingegaan wordt op de pijnlijke aspecten.
- Er zijn een aantal beroepen waarvan duidelijk wordt dat het voor de mensen die er in zitten vaak hels is (niet te zien in de tabel): juweliers, treinbestuurders en chauffeurs van De Lijn.
- Groen! treedt niet vaak op, maar als de kans er is, wordt er iets gezegd over de grote inspanningen die mensen doen bij het werk.

6.8.1.5 Eisen - Wij willen het zo en zo... NU!

- Vooral politici formuleren eisen.
- In *Morgen Beter* gaat de inhoud van het hele item er vaak over en stellen de externe actoren de meeste eisen.
- In *Het Nieuws* formuleren vooral politici eisen.
- Met uitzondering van *Recht van Antwoord* is het de leeftijdsgroep

tussen 35 en 49 die de eisen formuleert.

- Vrouwen stellen relatief minder eisen dan mannen in *Terzake*.
- Ook in *Het Nieuws* eisen vrouwen weinig.
- In *Morgen Beter* formuleren de vertegenwoordigers van de drie grote partijen evenveel eisen.

6.8.2 Visies op arbeid

6.8.2.1 Gemaaktheid - De wereld is mensenwerk!

- Dat de wereld mensenwerk is: het is een positief punt dat dit blijkt uit de informatie en de besprekingen. Dat was niet te verwachten.
- Het blijkt meer uit de gespreksprogramma's dan uit het nieuws.
- Het blijkt meer uit *Het Journaal* dan uit *Het Nieuws* (wat niet te verwachten was, gezien de verbreding van het nieuws bij VTM).
- Politici in *De Zevende Dag* zeggen het meest over de constructie van de wereld (door hen).
- Dat brengt ons tot een onderscheid dat we moeten maken tussen 'maken' in de zin van construeren, produceren, iets maken, en 'maken' in de zin van 'maakbaarheid', wat politici doen: regels maken, wetten maken, subsidies geven, commissies in het leven roepen, zodat het leven meer gaat zoals zij willen. Daarom rekenen we het 'blijk geven van de gemaaktheid van de wereld' uit voor externe actoren, zonder de politici. We zagen dat de gemaaktheid van de wereld opmerkelijk minder aanwezig is als we de politieke betekenis weg laten. (Interne actoren: 48/59; externe actoren zonder de politici: 51/68; politici: 79/90 - cijfers te interpreteren zoals uitgelegd voor Tabel 11). De minste blijken van gemaaktheid en maakbaarheid zagen we in *Morgen Beter*.
- In de meeste programma's zegt sp.a er het meeste over. Enkel in *De Zevende Dag* overvleugelt (Open) VLD sp.a op dit punt van gemaaktheid.

We zagen dat alle programma's (behalve *Recht van Antwoord*) inhoudelijk steeds meer wel dan niet gaan over de gemaaktheid en de maakbaarheid.

In *De Zevende Dag* nadert het zelfs de 100%. Dat is bijzonder, als we tevens voor ogen houden dat er in *De Zevende Dag* vele individuele verhalen over arbeid zitten.

- We zien de nadruk van politici op gemaaktheid samengaan met de nadruk van politici op een toekomstperspectief.
- Politici hebben een sterk actor-perspectief. Zichzelf als actor, maar voor de acties van andere mensen gebruiken ze een systeem-perspectief.

6.8.2.2 Framing - Zo moet je dat zeggen!

- Er is geen duidelijk verschil tussen mannen en vrouwen wat betreft het gebruik van standaard-formuleringen.
- Politici in *Terzake* zijn het meest gevangen binnen hun eigen frames.

Het volledige item van *Terzake* zit trouwens meestal gevangen in het standaard format dat ook de politici hanteren.

- Interne actoren gebruiken niet dezelfde formats als politici.
- Interne actoren in *Het Journaal* en in *Het Nieuws* gebruiken geen standaard frames.
- *De Zevende Dag* heeft er het ministe van, maar politici in *De Zevende Dag* zijn zoals ze altijd zijn, pratend in vaste frames.
- Verbazend: *Recht van Antwoord* heeft evenveel framing als de andere programma's.

6.8.2.3 Ethisch perspectief - Het kan toch niet zo zijn dat...

- In *Het Journaal* en *Het Nieuws* zijn ethische vragen, moraliserende vragen, of waarden en normen nauwelijks aan de orde. Gelukkig maar, daar gaat het nieuws niet over, en het is zeker niet de taak van journalisten in het nieuws om feiten en waarden, Is en Ought, door elkaar te halen.
- Dat we onderzocht hebben of en hoe er een ethisch perspectief werd gebruikt, komt vooral omdat het ons opgevalen was bij *Morgen Beter*. Daar komt de moraal binnen via de interne actoren. Zij stellen de morele vragen, zij doen de ethische uitweidingen, zij

maken van discussies morele discussies.

- In *De Zevende Dag* gebeurt dat niet, niet door interne actoren en niet door externe actoren. Het gebeurt er nog het vaakst door politici. Op zondag willen zij nog weleens een morele reflectie prijsgeven aan het publiek.
- Dat de scores van vrouwen bij *Morgen Beter* zo hoog zijn, is omdat in de categorie 'vrouwen' interne en externe actoren samen zitten, en Kathleen Cools vaak op het ethische perspectief aanstuurt.
- Dat de score bij *Recht van Antwoord* hoog is, zal niet verbazen: ethische beoordelingen uitspreken is het format van het programma.

6.8.2.4 Referentiekader - Ik zal het je uitleggen

- *Het Journaal* en *Het Nieuws* zijn er blijkbaar niet om veel uitleg te geven of veel context te voorzien. Ze zijn er voor de kleine feitjes.
- Als er iemand meer uitleg geeft in het nieuws, dan zijn dat politici in *Het Journaal*.
- Interne actoren geven zelf heel weinig contextinformatie.
- In *Recht van Antwoord* mogen externe actoren veel uitleg geven.
- Politici in *Terzake*: dat zijn de mannen die de wereld uitleggen.
- Gevolgd door de gasten van *Morgen Beter*.
- *Morgen Beter* geeft de meeste context.
- In totaal blijkt dat er helemaal niet zoveel uitgelegd wordt in informatieve programma's.
- Er is veel meer moralisering dan verdieping.

6.8.2.5 Toekomst - Hoe moet dat dan verder ?

- Vanuit welke hoek men het ook bekijkt, de toekomst is prominent aanwezig in de informatieve programma's. In alle programma's is een projecteren naar de toekomst van het onderwerp waarover men spreekt, een belangrijk onderdeel van de inhoud van het item. De scores zeggen ons dat er steeds meer dan 75% van de tijd naar de toekomst wordt gekeken.
- Het gebeurt het minst in *Het Nieuws* (maar dan nog wel voor 77% van de tijd) en het meest in *Terzake*.

- Van alle actoren zijn politici in hun verhaal het meest met de toekomst bezig.
- De score is het laagst voor vrouwelijke externe actoren in *Het Nieuws*.
- 'Hoe gaat het verder?' is blijkbaar één van de leidende vragen in de informatieve programma's die we onderzochten.

6.8.3 Terrein van HRM

6.8.3.1 Timemanagement - Wanneer doe je dat?

Over timemanagement gaat het niet of bijna niet. De scores liggen tussen 10 en 20% of zelfs lager. Wanneer men werkt, of men er de tijd voor heeft, wat beslag legt op iemands tijd, krijgt nauwelijks aandacht. Enkel bij *Recht van Antwoord* zijn de scores hoger. Dat komt omdat van de vier uitzendingen die in onze sample zaten er één volledig over kinderopvang ging. Het is dus een uitzonderlijke omstandigheid.

We hebben in dit onderzoek uiteraard grote belangstelling voor de combinatie van arbeid en gezin. Daarom wilden we de inhoud van de items over arbeid screenen op de wijze waarop er over tijdsbesteding werd gepraat. We konden enkel het gebrek aan aandacht voor dit belangrijke onderwerp vaststellen.

Aantal Optredens			
	geen timemanagement vermeld		timemanagement vermeld
intern	327 = 93 %	24 = 7 %	351 = 35 %
extern	579 = 88 %	81 = 12 %	660 = 65 %
	906 = 90 %	105 = 10 %	1011

Spreektijd			
	geen timemanagement vermeld	timemanagement vermeld	
intern	6h00:53 = 88 %	49:29 = 12 %	6h50:23 = 26 %
extern	16h20:19 = 83 %	3h14:48 = 17 %	19h35:08 = 74 %
	22h21:13 = 85 %	4h04:18 = 15 %	26h25:3

Tabel 14 Aantal optredens en spreekijd interne en externe actoren over timemanagement

6.8.3.2. Infrastructuur - Waarmee doe je dat?

Over de infrastructuur om te werken gaat het niet. Waarop en waarmee gewerkt wordt, over de kwaliteit van de machines, de voor- en nadelen van een fabriek, het comfort van het kantoor, de software, het computerpark en andere delen van de basisuitrusting om te kunnen werken, het gaat er bijna nooit over.

Het is geen onderwerp voor duiding en het levert weinig elementen op ter bespreking in de duidingsprogramma's. In het nieuws gaat er het meer over dan in de duidingsprogramma's. Van alle actoren zeggen de journalisten van *Het Nieuws* er het meest over. Politici hebben het erover in *Het Journaal*, en verder niet.

6.8.3.3 Participatie - Met wie doe je dat?

In alle programma's samen wordt er door alle actoren samen in 52% van de items en voor 68% van de tijd gesproken over samenwerking tussen werknemers, of over deelname van werknemers aan de beslissingen van een bedrijf, of over participatie aan acties en solidariteit.

Ook voor politici is het vermelden van overleg of samenwerking blijkbaar een belangrijk issue. Na de toekomst is de samenwerking het punt dat op iedereens checklist staat. Bij vrouwen evengoed als bij mannen. Bij de meeste variabelen zien we de sp.a op de eerste plaats. Voor participatie komt CD&V dicht in de buurt van sp.a.

6.8.3.4 Innovatie - Morgen is alles anders

We bekeken of een item in zijn geheel over innovatie ging. Dat was voor ongeveer 30% van de keren en 35% van de tijd het geval. De score is het hoogste in *Morgen Beter* (48/52). Het is in *Morgen Beter* van 06-12-2006 dat Karl van den Broeck aanklaagt dat de overheid niet op systematische en continue wijze de veranderingen in de maatschappij aan het publiek uitlegt. Onze cijfers geven hem gelijk.

7 Dieptezicht

In dit hoofdstuk gaan we dieper in op elk programma afzonderlijk. We behandelen eerst de resultaten van de kwantitatieve analyse. Op de betekenis van arbeid in de afzonderlijke programma's (zoals dat in paragraaf 6.8 naar voren is gekomen) gaan we niet opnieuw in. Na de bespreking van de cijfers gaan we dieper in op enkele afzonderlijke uitzendingen. We zijn daarbij gericht op positieve voorbeelden in verband met gender en gender en arbeid. We laten de kritiek uiteraard ook niet achterwege.

Een algemeen overzicht van het aantal optredens van mannen en vrouwen en hun spreektijd in de verschillende programma's zien we in onderstaande tabel. Zij dient als referentiepunt bij de bespreking van de programma's.

Aantal Optredens			
	man	vrouw	
De 7de Dag	92	54	146
Frontlijn	6	6	12
Het Journaal	111	63	174
Het Nieuws	130	56	186
Morgen Beter	102	46	148
Recht van Antwoord	18	12	30
Terzake	227	88	315
	686 = 68%	325 = 32%	1011

Spreektijd			
De 7de Dag	4h00:36		2h04:39
Frontlijn	27:27		14:25
Het Journaal	47:03		30:22
Het Nieuws	51:36		23:15
Morgen Beter	6h38:06		2h45:27
Recht van Antwoord	38:42		25:23
Terzake	5h13:05		1h25:18
	man	vrouw	
De 7de Dag	4h00:36	2h04:39	6h05:16
Frontlijn	27:27	14:25	41:52
Het Journaal	47:03	30:22	1h17:26
Het Nieuws	51:36	23:15	1h14:51
Morgen Beter	6h38:06	2h45:27	9h23:34
Recht van Antwoord	38:42	25:23	1h04:06
Terzake	5h13:05	1h25:18	6h38:23
	18h36:38 = 70%	7h48:53 = 30%	26h25:31

Tabel 15 Aantal optredens en spreektijd mannen en vrouwen per programma

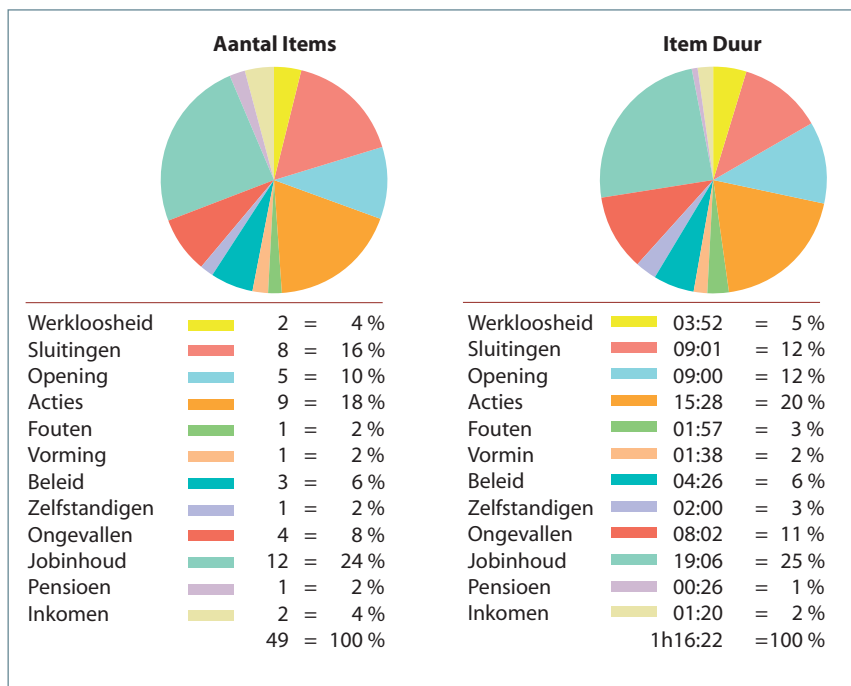
7.1 Het Nieuws

7.1.1 Feiten en cijfers

In *Het Nieuws* gaat het 10% van de tijd over arbeid. Dat is minder dan het gemiddelde in ons onderzoek.

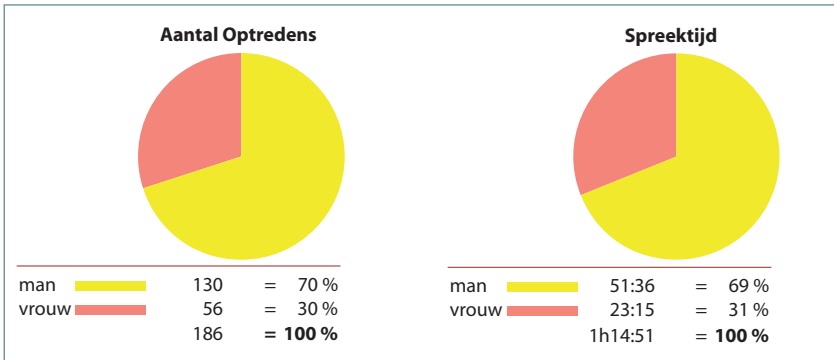
In de inhoud van de items over arbeid zien we meer nieuws over openingen, starters en nieuwe initiatieven dan gemiddeld het geval is (10%, daar waar het gemiddeld 3% is, zie Tabel 4). Er komen relatief weinig politici aan het woord. Het nieuws over arbeid wordt gegeven ofwel door de nieuwsanker zelf, of in een reportage die focust op de gebeurtenis en niet zozeer op het politieke commentaar. We zagen minder bedrijvigheid van vakbonden dan in *Het Journaal*.

Er is een afwisseling van zeer korte en zeer lange items. VTM beschouwt *Het Nieuws* als zijn kernactiviteit op het terrein van informatie. In afwezigheid van op de actualiteit gerichte discussieprogramma's blijkt dat in *Het Nieuws* bepaalde onderwerpen onverwacht uitgebreid worden behandeld. Soms zijn dat onderwerpen die los staan van de dringende actualiteit en soms is dat ook over werk. De 'verbreding' van het nieuws valt op.

Tabel 16 Items over arbeid naar inhoud, in aantal en in duur in *Het Nieuws*

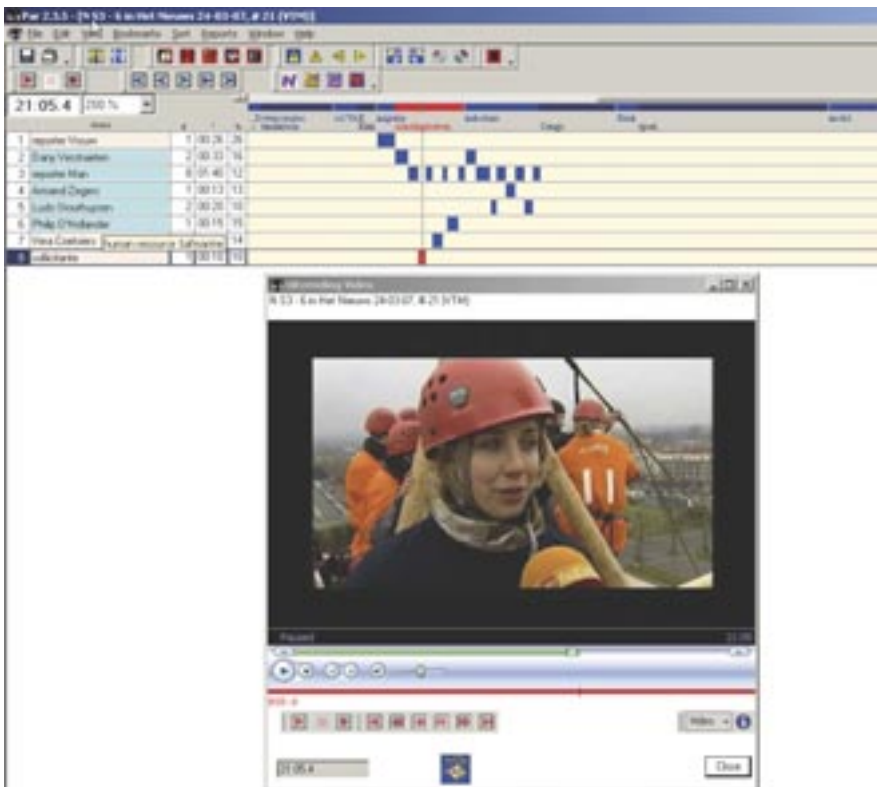
In *Het Nieuws*, zoals altijd en overall (zo beginnen we te geloven) is het aandeel vrouwelijke actoren over arbeid 30%. Bij de interne actoren is het aantal vrouwen over arbeid 36%, bij de externe actoren 25%. Volle aandacht voor gender als onderwerp kwam 17% van de tijd voor. 5% van de tijd werd het kort vermeld. Binnen de genderthema's kreeg de combinatie met werk en gezondheid veel aandacht. Het patroon in verband met leeftijd is niet anders dan in de andere programma's.

Tabel 17 Aantal optredens en spreektijd mannen en vrouwen in *Het Nieuws*

7.1.2 Good practice: avontuurlijk solliciteren

Het Nieuws - VTM - 24-03-2007

Afbeelding 2 *Het Nieuws* 24-03-2007 - avontuurlijk solliciteren - kandidate

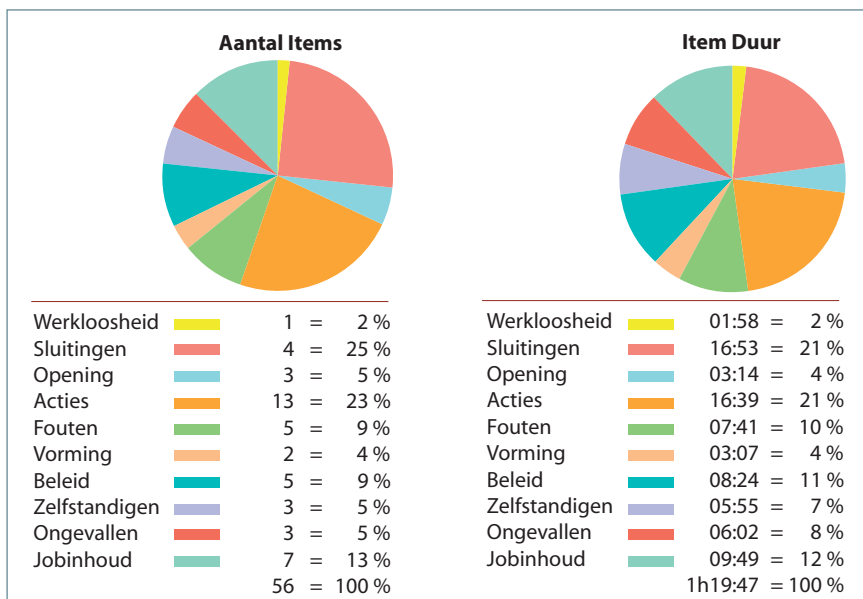
In dit nieuwsitem wordt verslag gedaan van bijzondere selectieproeven. Op sportieve wijze konden een tweehonderdtal kandidaten hun capaciteiten voor een nieuwe job bewijzen. Het ziet er avontuurlijk en gedurfd uit: van het dak van het Koning Boudewijnstadion springen, alsof men een paracommando is, zullen weinig mensen eerder gedaan hebben om te tonen dat ze de juiste kandidaat voor een job zijn. Tien bedrijven uit verschillende sectoren willen zo zien wat voor vlees er in de kuip zit bij de kandidaten. Vrouwen en mannen komen in het item aan bod, zowel bij de kandidaten als bij de professionals. Het avontuurlijke is niet minder voor de meisjes dan voor de jongens. Men kan er blij mee zijn of niet, maar het HRM doet rare dingen tegenwoordig en selectiebureaus dus ook. Innovatie speelt zich niet enkel af op het terrein van informatica en technologie, het speelt ook in andere sectoren. Dit item is geen slecht nieuws, zoals zoveel andere items over arbeid. Het vertelt iets over veranderingen en over de bewegingen op de arbeidsmarkt. Het is zelfs een vrolijke bedoening. Meteen wordt ook gezegd dat bedrijven ijverig op zoek zijn naar (jonge) medewerkers. Het is niet echt de actualiteit, het zou niet per se in het nieuws hoeven te zitten, maar het vertelt wel iets over de arbeidswereld. Het wordt gebracht op een zaterdag. Het is een voorbeeld van de verbreding van het nieuws, ook over arbeid.

7.2 *Het Journaal*

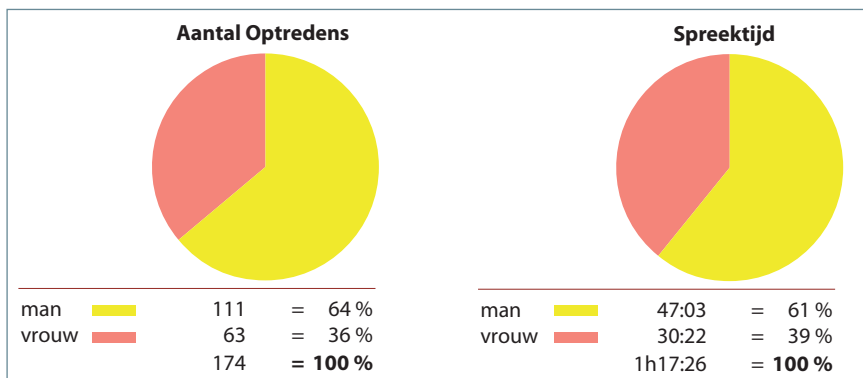
7.2.1 *Feiten en cijfers*

In *Het Journaal* gaat het 14% van de tijd over arbeid. Dat is dicht tegen het gemiddelde van 15% (zie Tabel 2). Er is veel belangstelling voor acties en sluitingen en veel minder voor de andere inhoud in verband met arbeid.

Tabel 18 Items over arbeid naar inhoud, in aantal en in duur in *Het Journaal*

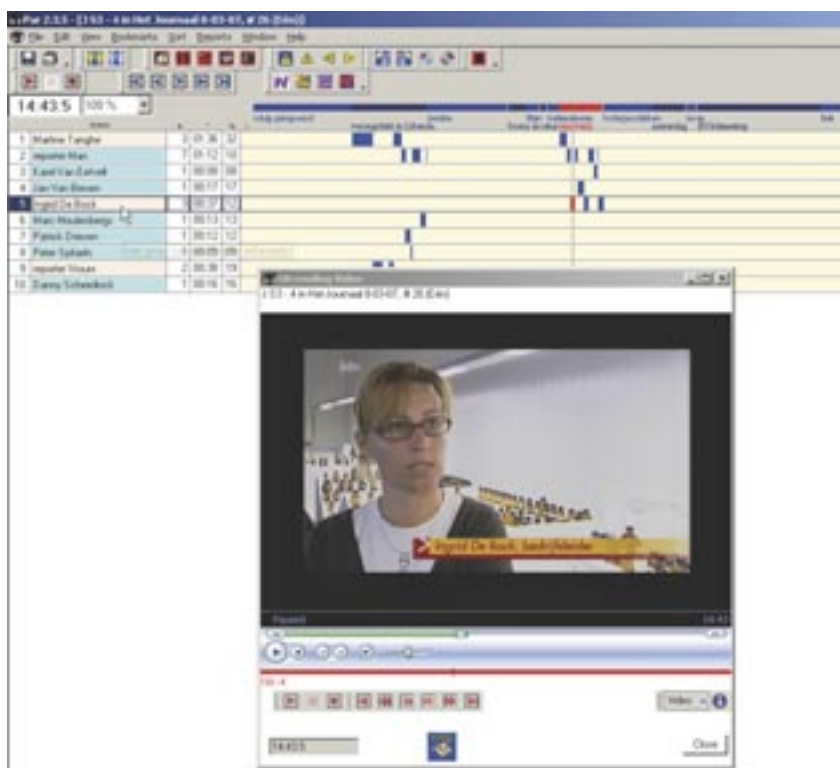
Ook in *Het Journaal* komen relatief weinig politici aan het woord. Het aandeel vrouwelijke actoren over arbeid bedraagt 31%. Bij de interne actoren is het 54%, bij de externe actoren 17%. Dat ligt wel zeer ver uit elkaar. Bij de nieuwslezers bedraagt het aandeel van vrouwen zelfs 70%. Opvallend is het grote aantal mannelijke reporters en voice-overs, in vergelijking met de vrouwen: 64% tegenover 36%.

Tabel 19 Aantal optredens en spreektijd mannen en vrouwen in *Het Journaal*

7.2.2 Good practice: een creatief bedrijf

Het Journaal - VRT - 08-03-2007

Afbeelding 3 - Het Journaal 08-03-2007 - een creatief bedrijf
Ingrid De Bock, bedrijfsleider

Dit onderwerp wordt nadrukkelijk aangekondigd als een voorbeeld van vernieuwend en creatief ondernemen. Martine Tanghe, als nieuwsanker, leidt het in met de vraag: 'Wat moeten we ons voorstellen bij een creatief bedrijf?' Het gaat vaak over het belang van creativiteit voor de Vlaamse economie. Hier volgt een voorbeeld: een klein scheikundig bedrijf, anderhalf jaar oud, waar aroma's worden gemaakt.

De man en de vrouw die het bedrijf hebben opgericht, komen beiden aan bod. De vrouw wordt geïnterviewd als 'bedrijfsleider'. In onze hele sample is zij één van de negen vrouwelijke ondernemers (tegenover

zeventig mannelijke) die aan het woord komen. Van heel de sample is het een van de items waarin iets gezegd wordt over innovatie. Het is ook één van de zevenentwintig gevallen waarin er niet enkel abstract iets over innovatie wordt gezegd, maar waar het ook duidelijk is wat innovatie concreet inhoudt. Ook dat is geen onderwerp van brandende actualiteit, maar informatie die de maatschappij begrijpelijker maakt. Het is wezenlijke informatie en er is slechts twee minuten voor nodig. Ook VRT doet aan verbreding van het nieuws.

7.3 *Terzake*

7.3.1 *Feiten en cijfers*

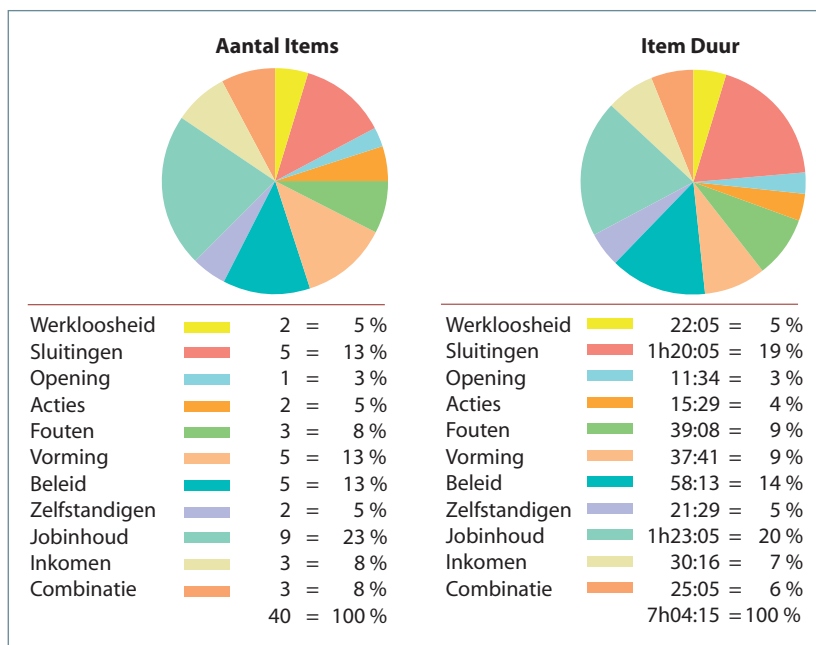
Terzake is reeds jarenlang het dagelijkse duidingsprogramma van de VRT.

Phara de Aguirre was de sterke madam van *Terzake*, tot zij in juni 2006 door ziekte tijdelijk maar lang van het scherm verdween. In onze sample uit de lente van 2006 komt ze veelvuldig voor, daarna niet meer. In die eerste sample wisselde Phara de Aguirre de presentatie van *Terzake* af met Siegfried Bracke. Hij verdween in juni 2007, na de federale verkiezingen, van het scherm. Het was genoeg geweest. Hij komt dus in onze drie samples voor, maar snel daarna kwam hij niet meer in beeld. Voor het hoofdonderwerp komen de gasten naar de studio. Dat is de kwestie van de dag. In de studio van *Terzake* zien we vooral de beslis-sers: dat is het concept van het programma. Na de hoofdmoot zijn er twee of hoogstens drie reportages, die aangekondigd worden door de presentator die die dag het programma draagt. Het programma is ook 's nachts te bekijken en wordt om 9 uur van de volgende dag klokvast herhaald.

In *Terzake* gaat het 13% van de tijd over arbeid. Naast een vaste belangstelling voor sluitingen en acties, zien we hier ook aandacht voor jobinhoud en vorming.

Zoals in de meeste programma's is de belangstelling voor openingen,

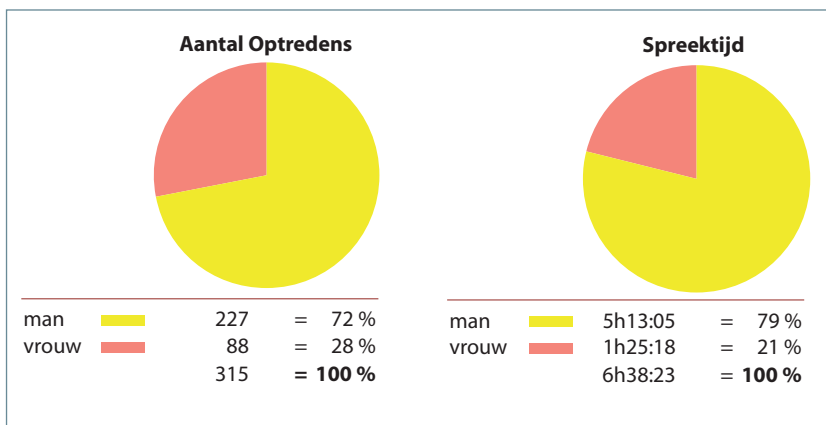
werkloosheid en zelfstandigen gering. Het beetje belangstelling dat er in *Terzake* is voor inkomens, betreft het inkomen van hele dure ceo's.

Tabel 20 Items over arbeid naar inhoud, in aantal en in duur in *Terzake*

Politici krijgen in *Terzake* volop het woord: ze leveren 11% van het aantal optredens en 29% van de spreektijd.

Het aandeel vrouwelijke actoren bedraagt 28%. Bij de interne actoren is het 19%, bij de externe actoren 31%. In geen enkel ander programma zijn er proportioneel meer vrouwen onder de externe actoren dan bij de interne actoren. Het is wellicht te verklaren door het feit dat men wel snel mannelijke vervangers had voor Phara de Aguirre, maar geen vrouwelijke. Later (maar dat viel buiten onze sample) heeft men de ontstane wanverhouding hersteld. Het is betekenisvol dat men in nood wel mannen als vervangers kan inzetten en geen vrouwen. Een tweede factor die bijdraagt aan het overwicht van mannen bij de interne actoren is dat ook hier de grote meerderheid van de reporters en voice-overs (89%) mannen zijn.

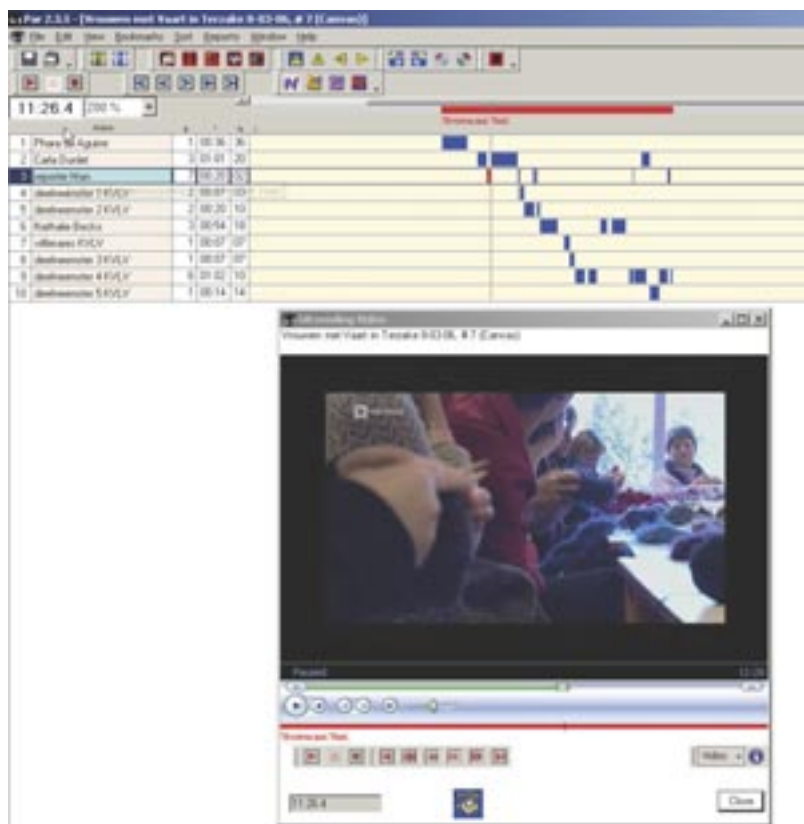
Tabel 21 Aantal optredens en spreektijd mannen en vrouwen in *Terzake*

Alle onderwerpen die over arbeid worden aangeboden, worden begeleid door een reportage, wat het gewicht van reporters en voice-overs uiteraard doet doorwegen.

Volle aandacht voor gender als onderwerp kwam 21% van de tijd voor. Korte vermeldingen over gender zijn er 12% van de tijd. Als we dit samenstellen zien we dat in *Terzake* voor 33% van de tijd gender niet helemaal afwezig is. Dat is weliswaar geen pariteit, maar toch een sterk resultaat. Een genderbril wordt 10% van de tijd gebruikt en in 30% van de tijd vinden we dat hij verwaarloosd werd.

7.3.2 Enkele kwalitatieve analyses

Terzake - 08-03-2006 - Vrouwen met Vaart

Afbeelding 4 Terzake 08-03-2006 - breien bij Vrouwen met Vaart

Een reportage gepresenteerd door Phara de Aguirre over 'Vrouwen met Vaart', wat de nieuwe naam is van de 'Boerinnenbond'. In de aankondiging wordt het *Kookboek* van de Boerinnenbond vermeld, dat iedereen kent. De aanleiding is 8 maart, Internationale Vrouwendag.

In de reportage komen veel vrouwen in beeld. Aan de kijker wordt niet gezegd wat het beroep is van die vrouwen, of ze een beroep hebben of niet, of welke positie zij in de maatschappij innemen. Ook niet of het

boerinnen zijn. We zien breiende vrouwen, vrouwen die gemasseerd worden, vrouwen die vilt leren maken. De naam van de vrouwen wordt niet genoemd en komt ook niet op het scherm. 'Vrouwen met Vaart' is een ontspanningsclub, die zich bezighoudt met wellness, en dat is heel fijn.

Vrouwenverenigingen hebben het moeilijk tegenwoordig. Het aantal leden is sterk gedaald, jonge vrouwen komen 's avonds moeilijk het huis uit om aan activiteiten deel te nemen. Er is weinig nieuw bloed om bestuursverantwoordelijkheden op te nemen. Op die dingen wordt niet ingegaan, en dat is ook de bedoeling niet van deze reportage. Dit is een positief verhaal. Hoewel er geen beroepen of maatschappelijke posities worden vermeld, is het duidelijk dat de vrouwen weten wat ze doen, zelf actief bezig zijn en bewust met genderverhoudingen omgaan. Ze verwijzen zelf naar hun emancipatie. Het is duidelijk dat ze niet thuis zitten te niksen, maar wat ze doen, wordt niet gezegd.

Het is interessant om te weten hoe het tegenwoordig gaat met de Boerinnenbond. Wat aan bod komt in de reportage geeft ook inspiratie over wat vrouwenverenigingen vandaag kunnen betekenen in verband met warenkennis, oude vaardigheden die dreigen verloren te gaan, ambachten, gezondheid, vriendschappelijke counselling, opvoeding, lichaamsverzorging en de combinatie van arbeid en gezin. Een sympathieke reportage.

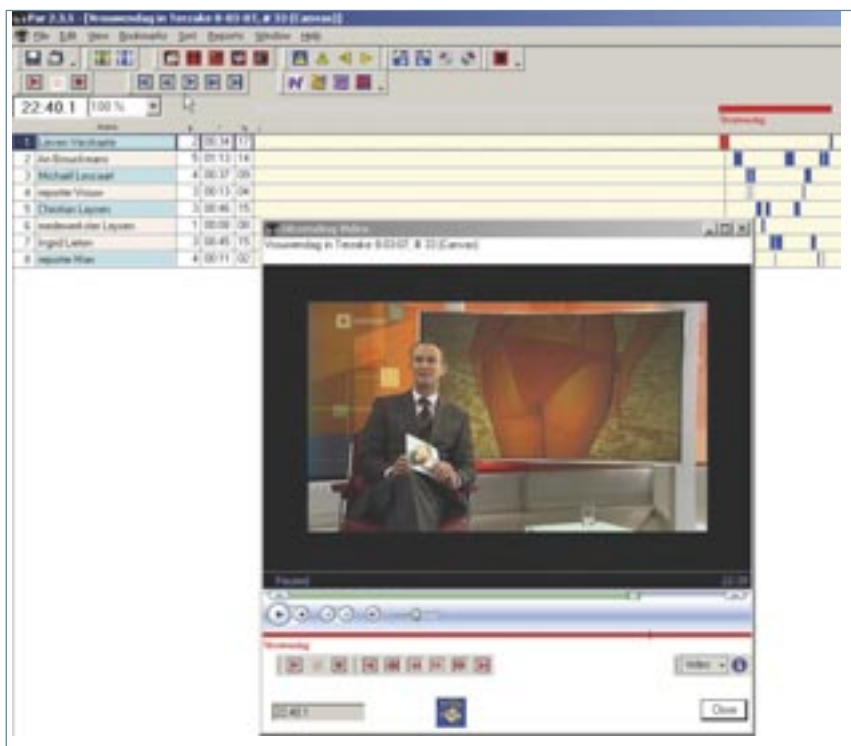
Hoewel het 8 maart is, gaat het niet over feminisme. Dat het over 'Vrouwen met Vaart' gaat, wordt wel in het teken gesteld van 8 maart, maar er is geen verwijzing naar eisen of naar verbetering van de positie van vrouwen, naar de geschiedenis van 8 maart of naar de vrouwenbeweging. Dat is een strategische beslissing van de redactie: wel iets aan de vrouwendag doen, maar vriendelijk en neutraal.

Exact een week later (15-03-2006) is er in *Terzake* een reportage over managers die trainen om binnen drie jaar aan een triatlon deel te nemen. Die reportage wordt gepresenteerd door Siegfried Bracke. Er is geen feestelijke aanleiding voor, zoals voor het vrouwenitem van de week voordien.

Opvallend is dat, een week na 'Vrouwen met Vaart', dit een reportage is

met enkel mannen, en wat zij doen om hun wellness te verbeteren. De mannen zijn allemaal managers, ze trainen zeer intensief, zitten in een jachtig leven met veel afspraken tussen de trainingen door en worden in de reportage allemaal bij naam genoemd. Weliswaar bij hun voornaam, maar in geen geval niet anoniem zoals de vrouwen een week eerder. Er is één alibi-vrouw bij, meer een mascotte: de ex-judoka Gella Vandecaveye. Ook dit is een sympathieke reportage, maar wel totaal anders. Mannen zijn stoer, willen presteren, stellen zich doelen op lange termijn en doen daar veel voor. Vrouwen zijn geëmancipeerd, nemen tijd voor zichzelf, vinden elkaar en zijn relaxed.

Terzake - 8-03-2007 - Is de vrouwendag nog nodig?

Abbeelding 5 *Terzake* 08-03-2007 - Is de Internationale Vrouwendag nog nodig?
Lieven Verstraete

Terzake laat de Internationale Vrouwendag ook in 2007 niet zomaar voorbijgaan. Vreemd toch dat, nu ze wel ingaan op de politieke betekenis van 8 maart, de centrale vraag is of zo'n Internationale Vrouwendag nog nodig is. Je laat het tegenwoordig niet meer over vrouwen gaan, zonder eerst te twijfelen of het nog wel nodig is, en ook niet zonder mannen aan het woord te laten. In dit item over de noodzakelijkheid van de Internationale Vrouwendag zien we bijgevolg twee vrouwen en twee mannen als experten, en horen we een man en een vrouw als reporter. Het wordt expliciet zo aangekondigd door Lieven Verstraete, met een grapje, over het evenwicht dat er moet zijn. Over vrouwenzaken kun je best spreken met een knipoog.

Terzake gaat te rade bij An Brouckmans, hoofdredactrice van *Flair*, Michaël Lescaat, redactiechef van *P-Magazine*, Christian Leysen, bedrijfsleider in het Antwerpse Havenbedrijf en Ingrid Lieten, directeur-generaal van De Lijn. Zo heeft men twee populaire magazines, een vrouwelijk en een mannelijk, met een vrouwelijke hoofdredacteur en een mannelijke en twee zwaargewicht managers. In de items over inkomens van ceo's zagen we Ingrid Lieten niet. Hier is ze gelukkig wel. Christian Leysen spreekt over de positie van vrouwen zoals je mag dromen dat een man het doet: ondersteunend, overtuigd, niet betuttelend, wetend wat emancipatie inhoudt en toch niet bang voor zijn eigen hoge positie. Hij formuleert een uitspraak die gevleugeld zou mogen worden: 'Het is niet omdat er weinig zijn dat men niet kan doorstoten'. Hij heeft het over vrouwen in het Antwerpse havenbedrijf; ze zijn met weinig, maar er zijn er wel enkele in topfuncties, het ene belet het andere niet.

Ingrid Lieten maakt van de gelegenheid gebruik om heel mooi op een rijtje te zetten wat er nog mis is in de wereld met vrouwen: 'Er is een oude uitspraak die zegt "women are the nigger of the world", en ik denk dat dat nog altijd zo is. [...] Op heel veel plaatsen in de wereld hebben vrouwen geen recht om te kiezen wat ze doen met hun eigen lichaam, ze hebben geen recht op onderwijs, ze leven in armoede, ze hebben geen recht om een eigen carrière te ontwikkelen, en er zijn nog heel veel culturen, religies en structuren die de vrouwen in een minderwaardige rol duwen.'

Laat de inkleding door *Terzake* dubieus zijn (is het nog wel nodig, noodzakelijk evenwicht in de reportage, twee populaire magazines, mannen bij *Flair*, houden van vrouwen bij *P-Magazine*, een bikini-kontje als illustratie op de achtergrond tijdens de presentatie door Lieven Verstraete), Ingrid Lieten zegt gewoon wat er op die dag gezegd moet worden. Leysen wordt gefilmd met *zijn* haven op de achtergrond. Lieten wordt gefilmd met *haar* bussempark op de achtergrond. De hoofdredacteurs zien we op hun redactie. Van *Flair* zien we dat er achter de pc-schermen allemaal vrouwen zitten, bij *P-Magazine* zien we geen andere redacteurs.

Michaël Lescaat van *P-Magazine* maakt wat onderkoelde grapjes over vrouwen graag zien. Het past heel goed in het geheel. Aangezien hij wordt opgevoerd om de zaak belachelijk te maken is zijn aanpak (vrouwen steunen met een fijne glimlach) slim. An Brouckmans wordt verplicht om zich uit te sloven om uit te leggen hoe graag zij op de redactie van *Flair* ook mannen zou hebben.

Terzake - 26-10- 2006 - Tekort aan kinderopvang

Die dag is er actiegevoerd voor meer kinderopvang. Bij Siegfried Bracke in de studio zijn minister Inge Vervotte en Dominique Berquin van het Pluralistisch Platform Jeugdzorg. Er is meer kinderopvang nodig, het middenveld schreeuwt erom en ze komen met hun dringende vragen en klachten onder andere bij het Platform terecht. Er wordt ook een reportage getoond, met beelden van mama's en papa's die hun baby naar de crèche brengen. We zien een jonge vrouw met een kleurtje die perfect Nederlands spreekt en die nog niet weet waar ze binnenkort met baby Arami zal terechtkunnen. Dominique Berquin gebruikt de uitdrukking 'als ouders zwanger zijn'. Het is duidelijk: kinderopvang mag niet meer voorgesteld worden als een probleem van vrouwen. Het is een probleem van individuen en gezinnen, zei Siegfried Bracke in de aankondiging van de reportage. Zelfs zwangerschap is niet meer van vrouwen maar een kwestie van mannen én vrouwen.

Verder is dit één van de weinige uitzonderingen waar in een onderwerp dat als een algemeen onderwerp wordt aangevat, ook wordt besproken

wat het voor allochtonen betekent. Dat gebeurt bijna nooit. Allochtonenkwesties worden meestal afzonderlijk besproken, niet als één dimensie van een algemeen onderwerp. Hier wordt het geïntegreerd behandeld.

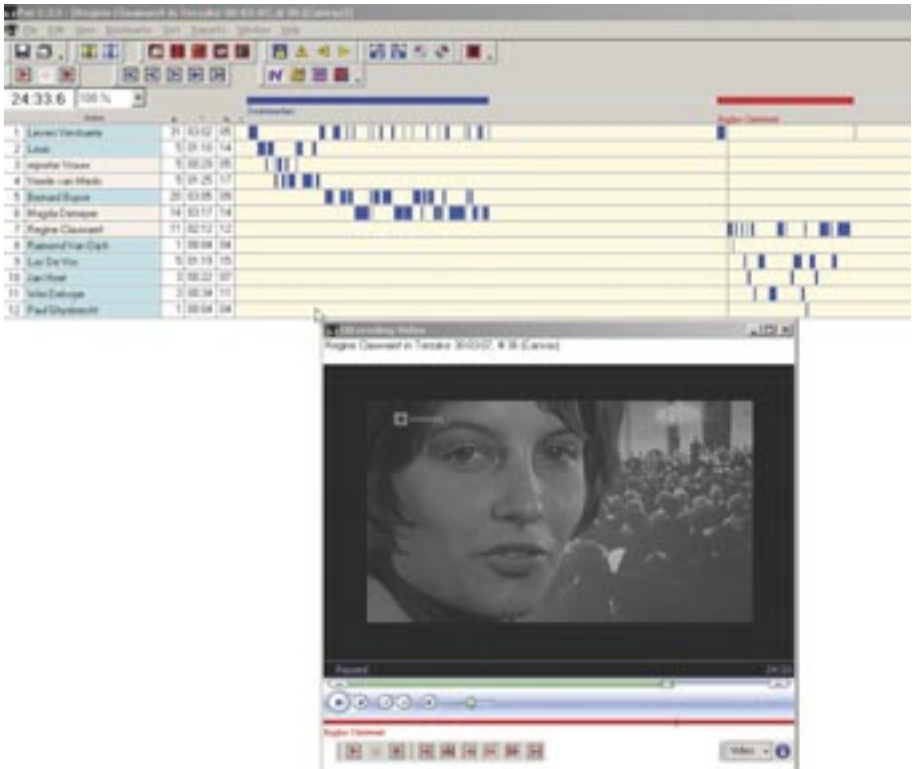
Men kan tussen de lijnen van het gesprek een technische beleidskwestie opmerken. Inge Vervotte wil niet dat het probleem gesteld wordt als een gelijke kansen kwestie. Als het beleidsmatig wordt aangemerkt als een gelijke kansen probleem, dan 'moet het voor iedereen gelden'. In de praktijk van het beleid voeren, heeft dat heel veel gevolgen. Vervotte merkt trouwens op dat iedereen die er behoefte aan heeft een kinderopvang moet kunnen vinden, maar dat het beleid er niet op uit is om alle kinderen in de opvang te krijgen. Dat is een belangrijke nuancering.

Dat de nood aan kinderopvang ontstaat door het feit dat jonge moeders en hun (schoon)moeders buitenshuis werken, wordt niet vermeld. Het verband wordt niet gelegd. Dat is een vaststelling, geen kritiek. Het vertrekpunt in het item is: kinderen moeten worden opgevangen. Punt. Er zitten in dat gesprek inhoudelijk zoveel belangrijke zaken dat het doet terugverlangen naar een systematische aanpak. Gewoon punt voor punt uitleggen wat er aan de hand is, desnoods niet onder de vorm van een gesprek of discussie. Dan zouden we misschien ook weten hoeveel kinderopvang kost, wat de overheid daaraan wil bijdragen, wie vragende partij is en waarom. We zouden dan ook begrijpen waarom een deel van het middenveld niet blij is met het vele geld dat de minister uittrekt voor bijzondere opvang, waar een ander deel van het middenveld zo voor heeft geijverd.

Het is een lang item: veertien minuten, wat zeer lang is in *Terzake*.

Twee vrouwen die het niet eens zijn met elkaar (Vervotte en Berquin), dat is ook positief om te zien. Vrouwen zijn zo zeldzaam in deze informatieve programma's dat ze zelden tegenover elkaar zitten. We zien vrouwen niet zo gauw iets met elkaar doen, maar ook niet tegen elkaar. Hier gebeurt het wel. Dat het over een traditioneel vrouwenonderwerp gaat, nemen we er bij.

Terzake – 30-03-2007 – Regine Clauwaert met pensioen

Afbeelding 6 Terzake 30-03-2007 - Regine Clauwaert met pensioen

Terzake volgt de laatste werkdag van Regine Clauwaert. Lieven Verstraete kondigt de reportage aan met veel waardering voor de persoon en het werk van Regine Clauwaert. Er volgt een mooie compilatie uit de optredens van de grote dame. Haar schoonheid en haar conceptie van kunstzaken komen er goed uit naar voren. Deze reportage bood vele kijkers een aangename herinnering. Twee mannelijke Bekende Vlamingen mochten hun mening verkondigen: Luc Devos en Jan Hoet. Ze doen het met tederheid.

De erotisering is minder vergaand dan toen oude mannen in *Terzake*

ter gelegenheid van de zeventigste verjaardag van Brigitte Bardot (24-09-2004) hun jongensherinneringen mochten ophalen aan de jonge BB. Siegfried Bracke besloot toen de uitzending met 'mooie tietjes duren niet lang', nadat Robbe De Hert over zijn natte dromen had verteld, en Hugo Camps, met de illusie van de eeuwige jeugd aan zijn kant, had uitgelegd hoe dom en verlept Brigitte Bardot was geworden. Hier, over Regine Clauwaert, wordt er gelukkig wél met respect teruggekeken.

Zoals *Terzake* het ons toonde, wandelde Regine Clauwaert op haar laatste werkdag alleen de VRT-gebouwen op de Reyerslaan uit. Vreemde beelden. Dankzij *Terzake* gebeurt het wel niet in stilte, haar vroegere kijkers zijn erbij. De reportage vormt een mooi eerbetoon. Meer impressie dan informatie, en dat past bij de gelegenheid. Het afscheid duurt ongeveer zeven minuten. Een leven, een carrière, samengebald in dit item.

Wat opmerkelijk is: Regine Clauwaert heeft gewerkt tot haar 65ste (ze is geboren op 30-03-1942), maar daarover gaat het niet. Het gaat ook niet over de redenen waarom de generatie van Regine Clauwaert bij de BRTn/VRT vroegtijdig met pensioen is gegaan, maar zichzelf niet. Dat zouden we graag vernemen, het is een positief voorbeeld, en we zouden graag in extremis begrijpen hoe dat komt, in deze generatiepact-tijden. *Terzake* leert het ons niet, en de vele interviews naar aanleiding van haar afscheid in de rest van de pers, maken het ook niet duidelijk. Maar het afscheid was mooi, helemaal *terzake*.

7.4 Morgen Beter

7.4.1 Feiten en cijfers

Morgen Beter was een dagelijks discussieprogramma tijdens de werkweek, in de seizoenen 2005-2006 en 2006-2007. In periodes van schoolvakanties waren er geen uitzendingen. Gedurende een hele tijd waren er twee onderwerpen per uitzending. Steeds vaker (beginnend bij de bespreking van het drama bij Volkswagen, in november 2006) werd er

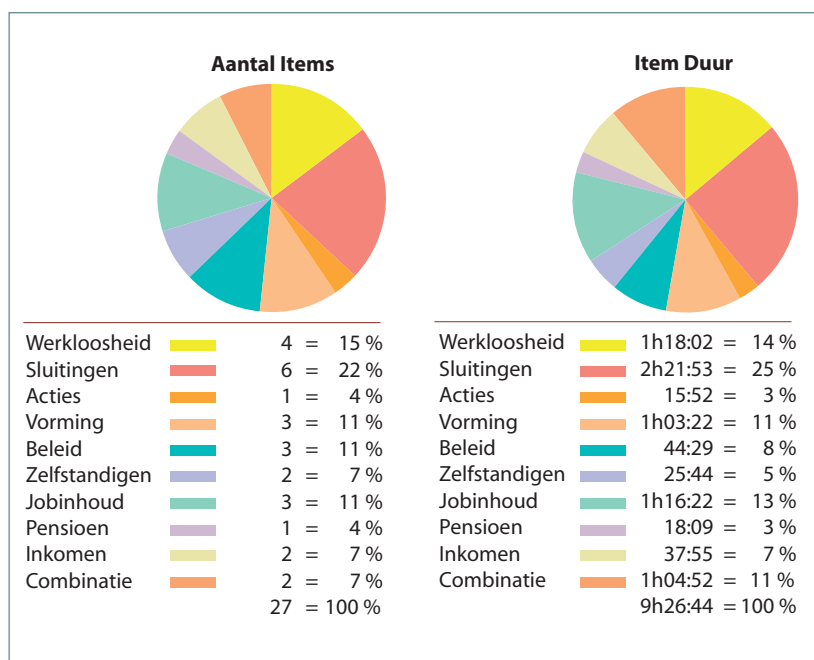
een volledige uitzending aan één onderwerp besteed.

De formule bestond eruit dat *Morgen Beter* een reeks vaste opiniemakers had, waarvan er twee in een uitzending optraden. Naast die vaste opiniemakers waren er twee experts over het onderwerp dat werd behandeld. Soms liep het wat door elkaar, als de experts ook opiniemakers waren, of als er maar één onderwerp werd behandeld.

De gesprekken werden geleid ofwel door Kathleen Cools ofwel door Tim Pauwels. Op vrijdag namen ze samen met hun gasten de week door.

In *Morgen Beter* gaat het 19% van de tijd over arbeid. Naast de vaste belangstelling voor sluitingen en acties, zien we hier meer aandacht voor werkloosheid dan in andere programma's.

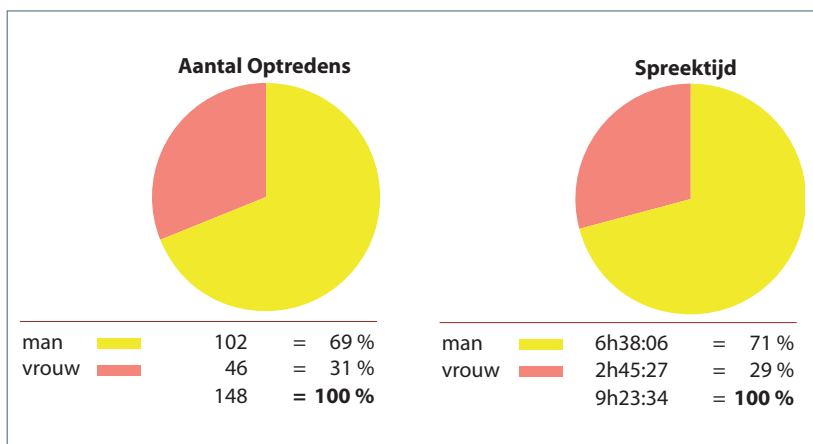
Zoals in alle programma's is de belangstelling voor zelfstandigen en voor inkomen gering.

Tabel 22 Items over arbeid naar inhoud, in aantal en in duur in *Morgen Beter*

Van de actoren in *Morgen Beter* is 1/4 politicus (32 optredens). 28% van de optreden van politici gebeurt door vrouwen.

Het totale aandeel vrouwelijke actoren over arbeid bedraagt in *Morgen Beter* 31%. Dat is vooral te danken aan Kathleen Cools: bij de interne actoren was het percentage vrouwen 45%, bij de externe actoren 26%. Er waren geen reportages in *Morgen Beter*, het is dus aan tafel dat we maar 26% vrouwelijke actoren zien. Tegenover 20 mannelijke wetenschappers staan er 3 vrouwen. Uitgedrukt in tijd dat men het woord voert betekent dat 1 uur en 15 minuten voor mannelijke wetenschappers, tegenover 6 minuten voor vrouwelijke wetenschappers. Studenten die soms naar *Morgen Beter* keken, zullen het vast niet vreemd vinden dat voor hun collegezalen meestal mannen staan. Televisie doet het hen verwachten.

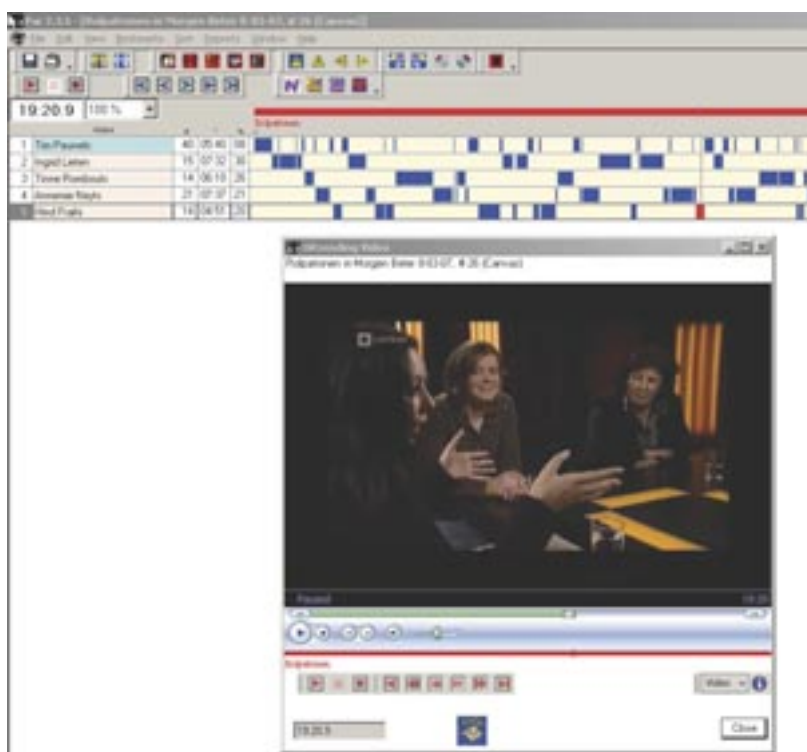
Tabel 23 Aantal optredens en spreektijd mannen en vrouwen in *Morgen Beter*

In 10% van de items is er belangstelling voor gender. Die aandacht gaat vooral naar de combinatie van arbeid en gezin en naar het dragen van hoofddoeken. De helft van de tijd wordt er geen genderbril gebruikt, waar wij vinden dat dit eigenlijk wel nodig was.

7.4.2 Enkele kwalitatieve analyses

Morgen Beter - 08-03-2007 - Rolpatronen

Vier vrouwen zitten aan tafel bij Tim Pauwels. Weer, zoals in *Terzake*, is het de vraag of we die vrouwenbeweging en vrouwendag nog nodig hebben. Het onderwerp van het programma wordt aangekondigd als 'Rolpatronen'. Dat is hét trefwoord van de tweede feministische golf en wordt nog heel weinig gebruikt. Het werd een gesprek tussen generaties.

Afbeelding 7 *Morgen Beter* 08-03-2007 - Rolpatronen
Hind Fraihi, Tinne Rombouts en Ingrid Lieten

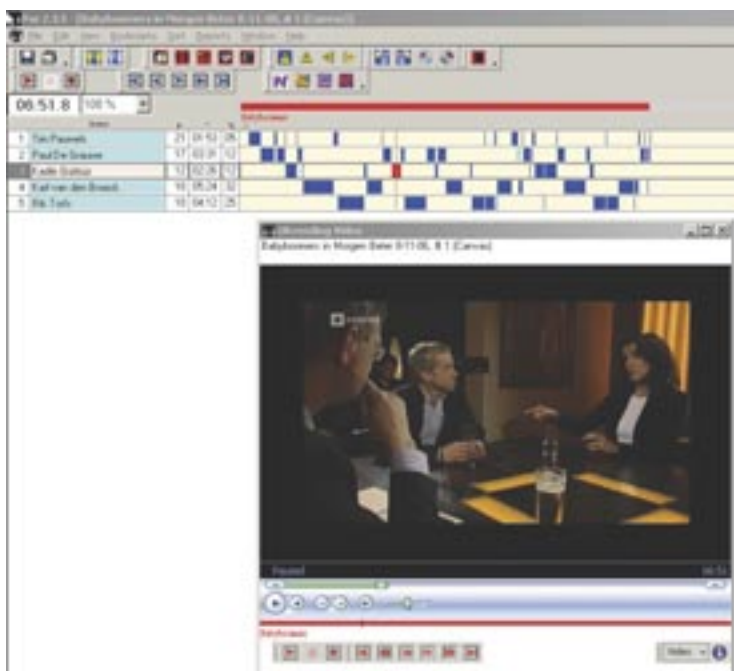
Tinne Rombouts (de jonge CD&V politica, die bijna burgemeester werd van Hoogstraten) is realistisch. Zij beschrijft de huidige situatie van jonge vrouwen en is vragende partij wat betreft meer kansen voor vrouwen. Zij doet lange en duidelijke interventies. Annemie Neyts, blonde *éminence grise* onder de (Open)VLD politici, heeft een erfenis door te geven. Voor haar moet het feminisme niet blijven zoals het was, helemaal niet. Het is juist heel goed dat er veel veranderd is, dat hebben de feministes van haar generatie juist gewild. De dames praten met elkaar, wat uitzonderlijk is. De kijker ziet een echt gesprek, geen stellingenoorlog. Ingrid Lieten, net zoals ze kort deed in *Terzake*, legt uit waarin vrouwen nog steeds en wereldwijd te kort komen. Zij weet waar de klepel hangt en je hoort die op televisie weinig luiden. En zij weet ook hoe hard er moet gewerkt worden in een carrière. Het is een keuze die vrouwen net zo goed als mannen moeten kunnen maken, als ze daar de *drive* voor hebben. Verbazend is dat er niet over allochtone vrouwen wordt gesproken. Men zou het onderwerp verwachten als één onderdeel van het gesprek. Wel is Hind Fraihi een van de gesprekspartners. Zij is een Vlaamse onderzoeksjournaliste met Marokkaanse roots, zus van de filosoof en directeur van de website KifKif, Tarik Fraihi, die ook regelmatig in *Morgen Beter* en andere programma's te gast is. Zij was ook één van de moslima's die aan bod kwam in de Canvas-reeks over moslima's waarin Nadia Dala vier heel verschillende moslima's interviewde (uitgezonden in de lente van 2007). In *Morgen Beter* stelt Hind Fraihi de kwestie van de emancipatie van moslimvrouwen in Vlaanderen niet aan de orde. Het is vreemd dat het in het geheel van de uitzending niet besproken wordt, maar het is inderdaad niet de opdracht van Hind Fraihi om daarover te beginnen. Zoals het niet de missie is van vrouwen om in alle vergaderingen, van parlement tot buurtcomité, te beginnen over de rechten van vrouwen. De vrouwen die rond de tafel zitten, werken lange dagen en vele uren per week, daar kan men zeker van zijn. Veel meer dan 38 uur. Ze zeggen het niet met zoveel woorden, maar het kan niet anders. In hun functies is dat zo. In het gesprek dat we zien, zit een gespletenheid die niet aan de oppervlakte komt: Hind Fraihi pleit voor onthaasting, het achter zich laten van de rattrace, meer tijd nemen voor het gezin en voor zichzelf.

Het lijkt redelijk, maar wellicht zijn de andere dames het daar niet mee eens, weten ze aan den lijve dat het zo niet werkt. Als bijvoorbeeld Annemie Neyts het daar niet mee eens is, dan laat men een centraal discussiepunt in verband met vrouwen en werk onaangeroerd. Ingrid Lieten voelt de omissie aan en benadrukt in extremis nog eens hoe hard er moet gewerkt worden om een carrière te dragen en zeker om een zware functie te combineren met een gezin. Het is niet onmogelijk, maar het vraagt een grote inspanning.

Kadèr Gürbüz

Kadèr Gürbüz treedt op in volgende uitzendingen van Morgen Beter die we hebben onderzocht:

- Babyboomers - 08-11-2006
- Quota bij De Lijn - 15-11-2006
- Kwaliteit van het onderwijs - 05-12-2006
- Topkoks - 29-11-2006

Afbeelding 8 *Morgen Beter* 08-11-2006 - Babyboomers
Tim Pauwels, Paul de Grauwe en Kadèr Gürbüz

Kadè Gürbüz (actrice) trad vier keer op als opiniemaker in de uitzendingen uit onze sample. Zij sprak dus vier keer over arbeid. Zij had in haar deelname een speciale aanpak: de juiste vragen stellen, een inblikje in de voorbereiding van de uitzending toelaten, de discussie terugbrengen naar concrete mensen, vragen wat ze effectief wilde weten, spreken op het juiste ogenblik, in klare taal. Ze benadrukte haar allochtone afkomst niet, en ook haar vrouw-zijn niet, maar ze nam die elementen mee in al haar interventies.

Zij was niet de intellectuele in de verschillende gezelschappen waarin ze tijdens *Morgen Beter* optradt, maar ze sprankelde en creëerde het gesprek mee. Het is moeilijk (voor man of vrouw) om een rolmodel te hebben aan professor Kerkelijk Recht Rik Torfs, maar met Kadè Gürbüz ligt dat anders. Zij biedt een voorbeeld van hoe men fris over een problematiek kan meedenken. Een opkikker om naar te kijken, vrouwelijk in haar verschijning (uiteraard, ze is ook op babe-sites te bewonderen), maar ook sterk in haar aanpak: onbevreesd vragen stellen, realistisch zijn, grote theorieën terugbrengen naar wat ze voor het dagelijkse leven betekenen, sociologische verbeelding aan de dag leggen, de eigen verbondenheid met groepen en andere individuen uitdrukken, formuleringen gebruiken die voor iedereen begrijpelijk zijn, geen schijn ophouden.

Enkele korte voorbeelden:

In de uitzending over 'Babyboomers' countert Kadè Gürbüz de polarisering tussen generaties die door Tim Pauwels wordt opgedrongen. In de uitzending over 'Quota bij De Lijn' beklemtoont zij de urgentie van de situatie: er komen ongelukken als we migrantenjongeren niet aan het werk kunnen krijgen.

In 'Kwaliteit van het Onderwijs' vraagt zij aan Mieke Van Hecke (directeur-generaal van het Vlaamse katholieke onderwijs), die in het ijlle blijft praten, wat er nu eigenlijk veranderd is in het onderwijs en of er geen leerplannen of inspecteurs meer bestaan tegenwoordig. In een uitzending over 'Topkoks' en sterrenrestaurants zet ze haar vriendelijke charme in tegen de opgefokte kritische zin van Herwig Van Hove (professor emeritus en ex-televisiekok). In de uitzending over vertrekpre-

mies bij Volkswagen¹² vertelt ze wat ze hoort over 'ik wou dat ik ook bij Volkswagen werkte, dan kon ik ook ontslagen worden', en ze doet dat zonder de vakbonden in de gordijnen te jagen.

Mensen die dat kunnen zijn zeldzaam. Zij is geen opiniemaker omdat ze zelf krasse uitspraken doet, maar dankzij de verstandige, genuanceerde vragen die zij stelt.

Voorbeelden van de afwezige genderbril

Het komt de helft van de tijd voor dat er helemaal geen genderbril wordt gebruikt. We geven slechts twee extreme voorbeelden.

- Babyboomers - 08-11-2006
- Quota - 15-11-2006 en 17-11-2006

Over het onderwerp 'Babyboomers' bijvoorbeeld werd in het algemeen gesproken. Dat vrouwen van de babyboom-generatie een heel andere levensloop hebben gehad dan mannen komt helemaal niet aan bod. Dat vrouwen ook heel andere pensioenen hebben dan mannen, het wordt niet vermeld. Gender is in elke logische analyse een dimensie van het onderwerp, maar die dimensie wordt niet aangesneden. Minister Bruno Tobback heeft in dezelfde periode vier studiedagen georganiseerd over 'vrouwen en pensioenen', maar er is geen millimeter van de inhoud doorgedrongen tot de *Morgen Beter* die over op pensioen gaande babyboomers ging.

Ook als het over quota gaat, is het weglaten van vrouwen in *Morgen Beter* radicaal. 'Quota voor vrouwen bij De Lijn' werd genoemd in de aankondiging van het onderwerp en zelfs in de inleiding van de uitzending, maar verder gaat het helemaal niet over vrouwen. Het gaat enkel over allochtonen. De kwestie van quota voor vrouwen werd gewoon niet behandeld, hoewel het aangekondigd was en vrouwen ook genoemd werden in de persmededeling van De Lijn die de hele discussie startte. Even vraagt Luc Van der Kelen (politiek commentator van de krant *Het Laatste Nieuws*) zich af hoe het dan zal moeten met vrou-

---

¹² Dit is de uitzending van 12-12-2006, die buiten onze sample valt.

welike buschauffeurs met een hoofddoek, maar daarop wordt gereageerd alsof het een grapje was.

De voorstellen van De Lijn in verband met vrouwen waren in november 2006 nog niet ver gevorderd. Die voor allochtonen ook niet, maar in dat verband debatteerde men wel over het principe, over de noodzaak van streefcijfers en fantaseerde men over hoe het zou moeten werken. Over vrouwen: niets. Meer ideeën van De Lijn zelf kwamen er pas in november 2007. Om meer vrouwen aan te trekken zal De Lijn overgaan tot betere sanitaire voorzieningen aan de terminus, bedrijfsscrèches en kinderoppas bij ziekte van de kinderen. Dat zijn schoolvoorbeelden van positieve acties, zonder dat er sprake is van positieve discriminatie of quota.

Er werd in *Morgen Beter* in verband met quota voor allochtonen wel verwezen naar de maatregelen die er (ooit, ergens, misschien) bestaan om positieve acties te voeren ten aanzien van vrouwen. Het is in het programma een slecht uitgewerkte vergelijking, en passant gezegd in verband met allochtonen, niet de behandeling van het onderwerp 'streefcijfers voor vrouwen bij De Lijn'.

7.5 De Zevende Dag

7.5.1 Feiten en cijfers

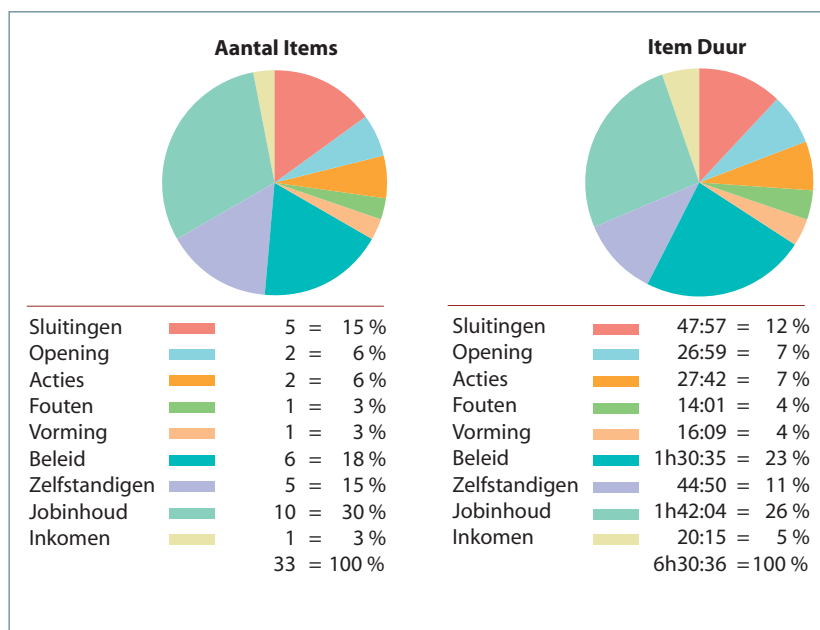
De Zevende Dag is het wekelijkse programma, op zondag tijdens brunch-tijd. Het bestaat al ongeveer 20 jaar. Het kondigt zichzelf op de website van VRT aan als een ideale zondagskrant, met een brede waaier aan nieuws, commentaren en opinies. Het wordt gepresenteerd door een duo, een man en een vrouw. In duo-presentaties heerst vaak een wanverhouding, waarin de vrouw voorbestemd is om de man te helpen. Dat is in *De Zevende Dag* niet het geval. In onze sample zagen we de duo's Alain Coninckx en Frieda van Wijck en Alain Coninckx en Annelies Beck aan het werk. We schatten het leeftijdsverschil tussen Frieda Van Wijck en Annelies Beck op 20 jaar, maar in beide duo's was het optreden

even evenwichtig.

Het gebeurt systematisch dat een uitspraak van een politicus in *De Zevende Dag* in *Het Journaal* van 13 uur als nieuws wordt gepresenteerd en de rest van de zondag in alle *Journaals* wordt herhaald.

In *De Zevende Dag* gaat het 15% van de tijd over arbeid.

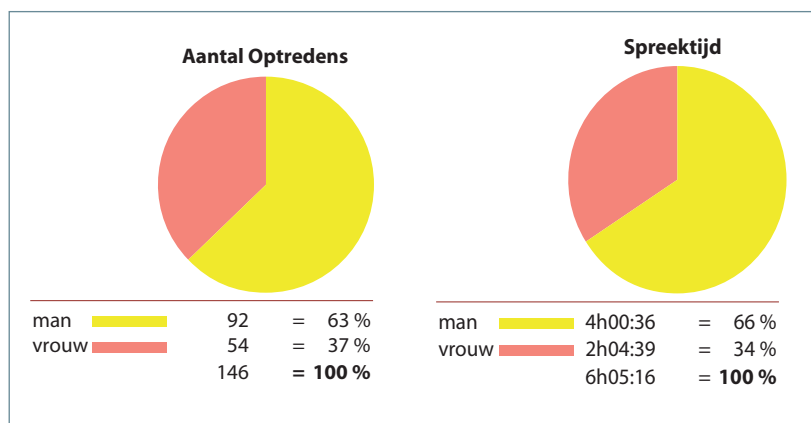
Wat de inhoud van de items betreft vallen drie zaken op: (1) het gaat in *De Zevende Dag*, meer dan in om het even welk ander programma, over jobinhoud. Gasten kunnen vertellen wat ze als werk doen, bijzonderheden geven, beschrijven wat ze doen en wat het voor hen betekent. (2) beleidsmakers komen vaker en uitgebreider aan het woord dan actievoerders. (3) zelfstandigen komen hier meer aan hun trekken dan in andere programma's.

Tabel 24 Items over arbeid naar inhoud, in aantal en in duur in *De Zevende Dag*

De optredens door de actoren in *De Zevende Dag* gebeuren voor 31% door politici en ze spreken 40% van de tijd. Van die optredens door politici gebeurt 30% door vrouwen.

Het totale aandeel vrouwelijke actoren over arbeid bedraagt in *De Zevende Dag* 37%. Opmerkelijk, hier wordt de magische drempel van 30% overschreden, maar het zijn weer de interne actoren die de doorslag geven. In *De Zevende Dag* zijn vrouwen in de meerderheid bij de reporters en voice-overs (60%). Dat is uitzonderlijk. Wetenschappers komen heel weinig voor, zodat de mannen hier niet kunnen domineren.

Tabel 25 Aantal optredens en spreektijd mannen en vrouwen in *De Zevende Dag*

In 8% van de items is er belangstelling voor gender. Dit is opmerkelijk: dankzij alle hogervermelde kenmerken voelt *De Zevende Dag* aan als een vrouw-minded programma, maar het blijkt inhoudelijk niet bijzonder veel te gaan over onderwerpen die met vrouwen en arbeid te maken hebben. Onderwerpen worden ook zelden met een genderbril geanalyseerd (slechts 3%).

7.5.2 Voorbeelden

De Zevende Dag - 19-02-2006 - Dienstenrichtlijn

Marianne Thyssen en An Van Lancker, twee Vlaamse Europarlementariërs, hebben grote verdiensten in de herformulering van de Bolkensteinrichtlijn. Die twee vrouwen komen in de uitzending aan het woord. Er duikt echter geen enkele genderdimensie op bij de inhoud. Poolse werksters wit maken, verpleegsters uit het oosten van Europa, prostituties uit Bulgarije, bedelaarsters met hun kinderen uit Roemenië. We weten toch dat ze er zijn, kijkers vragen zich af wat zij te maken hebben met open grenzen. Of gaan open grenzen enkel over over loodgieters en bouwvakkers?

Marianne Thyssen legt haarfijn maar beknopt uit wat de uiteindelijk versie van de richtlijn is geworden. Zij is duidelijk, ze neemt haar tijd en verduidelijkt de laatste ontwikkelingen. Ze laat zich niet op stang jagen door Xavier Verboven van de vakbond ABVV. Ze moet hem ook uitleggen dat hij niet bij de tijd is en ze doet dat beleefd en met precisie. Ze toont zich niet geërgerd als hij haar systematisch bij een verkeerde voornaam noemt. Het is wel bijzonder vreemd gedrag van de man. Het bewijst dat hij haar familiair behandelt, zonder dat die onderlinge vertrouwdeheid echt bestaat. Zulke onbeleefdheden zijn een zeldzaam verschijnsel geworden. Verboven zelf ging enkele maanden later op pensioen. In deze uitzending kende hij het dossier en de mensen niet.

Dit item in *De Zevende Dag* roept de aflevering van *Morgen Beter* van 16-02-2006 voor de geest. Daarin werden Marianne Thyssen en An Van Lancker geprezen door Marc Van Peel (CD&V). De gespreksleider, Tim Pauwels, lachte er onmiddellijk mee en verweet Marc Van Peel gniffelend partijpolitieke voorkeuren, terwijl An Van Lancker (sp.a) evengoed de lof kreeg als Marianne Thyssen (CD&V).

De twee vrouwen doen hun werk schitterend en hebben er open doekjes voor gekregen. Op het scherm was dat zowel in *Morgen Beter* als in *De Zevende Dag* te zien.

De Zevende Dag - 02-04-2007 - Koopzondagen

Dit item gaat over shoppen, over openingstijden van winkels, maar ook hier wordt geen genderdimensie aan vastgeknoopt. Het zijn 'mensen' die willen winkelen, willen funshoppen, geen vrouwen of mannen. En het zijn 'mensen' die daardoor op zondagen zullen moeten werken. Cijfers over de aard van de impact van een eventuele wetsveranderingen krijgen we niet, in geen van de vele keren dat het onderwerp wordt behandeld.

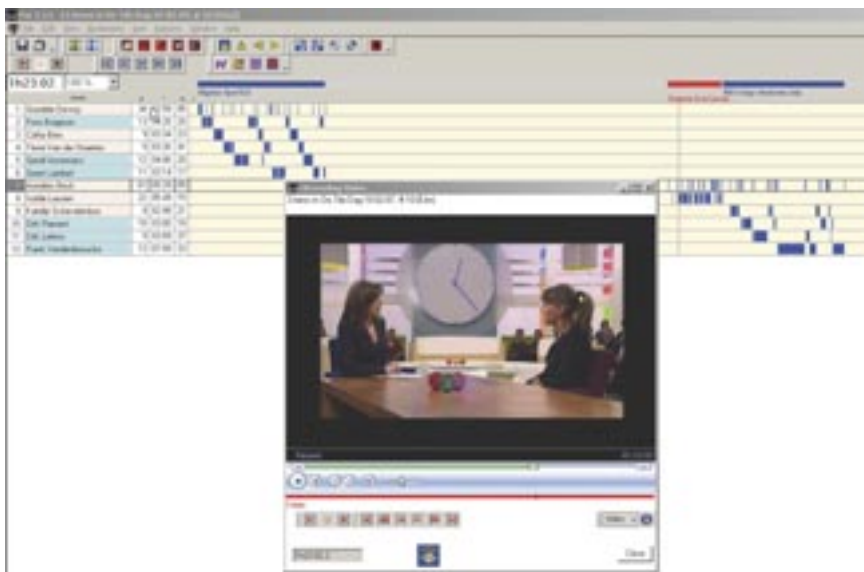
Hendrik Bogaert (CD&V) maakt terloops een opmerking die een inkijk geeft in hoe beleid tot stand komt. 'Er is geen maatschappelijke nood om te zeggen "gij moet nu meer gaan consumeren", en als overheid moeten wij dat niet zeggen. ' Indicatoren geven aan of er meer zou moeten worden gespaard of meer geconsumeerd, en mede daarop worden politieke standpunten over koopzondagen gebaseerd. Zo werkt het, maar zulke verduidelijkingen over hoe 'gemaaktheid' in beleid werkt, worden zelden gegeven.

Het is een heel mat onderwerp, alsof het niemand wat kan schelen, maar om een of andere reden toch op de politieke agenda staat en in de media steeds terugkomt. Alle parameters in verband met arbeid spelen een rol in dit item, zeker wat zelfstandigen betreft, en het werd hier gebracht alsof niemand er warm of koud van wordt.

Drumster Isolde Lasoen 18-02-2007

Een vaste rubriek tegen het einde van de uitzending, tijdens dat seizoen in *De Zevende Dag*, was een item waarin het werk van een (relatief) bekende persoon in de verf werd gezet, naar aanleiding van een bijzondere prestatie of evenement. Het was geen brandende actualiteit, maar er was altijd wel iets positiefs aan de hand. Zo kregen we een gesprek met de drumster Isolde Lasoen, en ook met ex-filmdiva, schrijfster en schilderes Sylvia Kristel. Het gesprek ging erover hoe het is om dat bijzondere werk te doen, wat de inhoud van het werk is en hoe het zover gekomen is dat het succesrijk werd. De bespreking van verdiensten

werd hier niet geschuwd. Isolde Lasoen vertelde er vlot en graag over, met veel passie voor haar werk en de wijze waarop ze haar vaardigheden van in haar jeugd heeft opgebouwd. Ze geniet nog van de herinnering aan de fanfare, waarin ze haar musicaliteit, samen met haar familie, heeft kunnen uitvieren. Als interviewster slaagt Annelies Beck er perfect in om haar te laten vertellen. Het is een plezier om de twee jonge vrouwen samen op dreef te zien.

Afbeelding 9 *De Zevende Dag* 18-02-2007 - Drumster Isolde Lasoen
Annelies Beck en Isolde Lasoen

In die categorie gesprekken schoof in een andere uitzending ook Rocco Granata aan, wat een niet minder gedreven gesprek was. In dat gesprek was het trouwens gepast dat Alain Coninckx, als mannelijke host, daar wél bij was. Het is immers niet per se altijd en overall beter dat de journalist vrouw is of dat er meer vrouwen zijn.

7.6 *Recht van Antwoord*

In dit programma kwamen situaties aan bod waarin mensen moeite hadden om hun recht te krijgen, waar ze moeilijk beslissingen hadden moeten nemen of zaken waar een publiek debat over aan de gang was. De gesprekken werden gevoerd tussen een partij en een tegenpartij, en ze werden in principe geleid door Goedele Liekens. Het publiek kreeg de gelegenheid tot korte tussenkomsten. Na de bespreking werd de kwestie voorgelegd aan een panel van 'wijzen'.

We herinneren er aan dat *Recht van Antwoord* slechts voorkwam in de eerste periode waarin we samples namen. In die periode zagen we dat 20% van de tijd zaken behandeld werden die over het werk van mensen gaan. Het concept van het programma, gericht op het dagelijkse leven en werken van mensen, en de beslissingen die ze daarin nemen, leverde informatie over wat mensen in hun dagelijkse werk doen (jobinhoud). Met Goedele Liekens als presentator had het programma een vrouwelijk label. Toch kwamen er 60% van de tijd mannen aan het woord. Dit gebeurde ondanks het feit dat bij de interne actoren vooral Goedele Liekens aan het woord was (86% van de tijd). De mannen moesten hun aandacht wel vestigen op kwesties die met vrouwen te maken hadden. Voor 64% van de tijd is er aandacht voor gender. Er werd zelfs voor 64% van de tijd een genderbril gebruikt.

7.7 *Polspoel en Desmet*

We hebben alle uitzendingen van *Polspoel en Desmet* in onze sampleperiode grondig bekeken. We stelden vast dat we geen afzonderlijke items over arbeid konden onderscheiden. Het programma was eerder op personen dan op specifieke of afzonderlijke onderwerpen geconcentreerd. Met een of twee personen werd de actualiteit doorgenomen. Werken was daar soms een zijdelings aspect van, maar stond nooit centraal als onderwerp. We stelden dat vast en in onze studie had het dus verder geen zin om *Polspoel en Desmet* te analyseren zoals we de andere programma's op arbeid hebben geanalyseerd. Zeker niet

toen bleek dat het programma ophield te bestaan voor we onze sampling sloten.

Terzijde: vrouwen of gender vormden niet het meest geliefde onderwerp van *Polspoel en Desmet*. Vrouwen waren ook niet hun meest voorkomende gesprekspartners.

7.8 *Frontlijn*

Frontlijn, en voorganger *Nachtwacht*, hadden veel aandacht voor arbeid, arbeidsmarkt, tewerkstelling van allochtonen, loonkosten en het generatiepact. Er werd rustig met experts over gesproken. Het stond in de trailer van het programma dat mensen (o.a. professor Vermeersch) er mochten uitspreken. In *Frontlijn* werd de discussie afgewisseld met een reportage waarin ervaringen en getuigenissen aan bod kwamen. *Frontlijn* was geen militaire term, maar gaf aan dat men op de eerste rij zat bij het echte leven.

In het seizoen 2006-2007 verdween het programma van het scherm. In onze eerste sample kwam slechts één uitzending voor die met arbeid te maken had.

In die uitzending lag de focus op kinderhotels en de behandeling van het onderwerp had alles te maken met werkende moeders. De mentaliteit van ouders stond centraal, maar men benaderde het niet als een kwestie van moeders, maar van ouders. De therapeut Bob Van Sandt, die de sterke noodzaak beklemtoonde dat kinderen de eerste drie jaar vooral thuis zouden moeten kunnen zijn, werd heel scherp aangevallen. Die scherpste is vreemd, aangezien hij een formule verdedigde die in Zweden heel gangbaar is en Zweden in discussies over de combinatie van gezin en arbeid vaak als voorbeeld wordt opgevoerd. In de aanvallen tegen Van Sandt verdedigt men het recht van vrouwen om te werken.

In alle fragmenten die de realiteit binnen brachten (gemaakt in de *frontlijn* dus) waren vaders evenzeer aanwezig als moeders.

8 Cases

We gaan op enkele onderwerpen, die uitvoerig in onze sample aanwezig waren, afzonderlijk in. Het zijn de dreigende sluiting van de Volkswagen-fabriek in Vorst in de herfst van 2006, de discussies over het dragen van hoofddoeken in Antwerpen in de herfst van 2006 en het zich niet herverkiesbaar stellen voor de kamerverkiezingen op 10 juni 2007 van de CD&V-politica Greta D'Hondt.

8.1 Volkswagen

8.1.1 De uitzendingen

Op 17-11-2006, in *Terzake*, gaat het voor het eerst in ons onderzoek over de problemen die zich aankondigen bij Volkswagen in Vorst. Men weet nog niet duidelijk wat er zal gebeuren - ontslagen, heel veel ontslagen, sluiting... - maar dat er weldra erge dingen zullen gebeuren weet men wel. Volgende items over Volkswagen zaten in onze sample:

<i>Morgen Beter</i>	20-11-2006
<i>Morgen Beter</i>	21-11-2006
<i>Morgen Beter</i>	24-11-2006
<i>Morgen Beter</i>	06-12-2006
<i>Morgen Beter</i>	27-02-2007
<i>Terzake</i>	17-11-2006
<i>Terzake</i>	20-11-2006
<i>Terzake</i>	21-11-2006
<i>De 7de Dag</i>	19-11-2006
<i>De 7de Dag</i>	26-11-2006
<i>De 7de Dag</i>	03-12-2006
<i>Het Journaal</i>	24-11-2006
<i>Het Journaal</i>	02-12-2006
<i>Het Nieuws</i>	24-11-2006
<i>Het Nieuws</i>	02-12-2006

4u30 in totaal bogen we ons in deze programma's over Volkswagen.

8.1.2 De actoren

Er zijn 115 optredens van actoren in de Volkswagen-case, waarvan 82% mannen en 18% vrouwen. Volkswagen is een mannenzaak. Er komt geen enkele allochtone vrouw aan het woord en we zien slechts vier allochtone mannen die samen 41 seconden spreken. Er wordt in 70% van de gevallen niets gezegd over merites en over plezier in werken gaat het al helemaal niet. Dit is een conflict, er wordt gesproken over eisen en participatie. In de reportages, die de meeste besprekingen begeleidden, werden sfeerbeelden getoond aan de poorten van het bedrijf. Een brandend vuur en de vakbondskleuren groen en rood (en soms een beetje blauw) zijn de symbolen van de actie.

8.1.3 Opmerkelijk

In het kader van ons onderzoek vonden we in de Volkswagen-case volgende zaken opmerkelijk:

- Er gebeurt zoveel in de hele ontwikkeling van de gebeurtenissen dat de gasten zelden ingaan op wat het werk en het dreigende ontslag voor mensen betekent. Mia Doornaert (journaliste bij *De Standaard*) doet het één keer heel expliciet.
- Informatie over delokalisaties wordt maar moeizaam gegeven. Ivo Belet (Europarlementariër CD&V) noemt Paul De Grauwe (professor economie) bijna misdadig (sic) omdat hij zegt dat de auto-industrie uiteindelijk zal vertrekken naar lagelonenlanden. Een scherpe opmerking, maar veel ruimte voor verdere uitleg komt er niet.
- Innovatie is het toverwoord om de klappen te verwerken. Het is vooral in de VW-uitzendingen in onze sample dat over innovatie wordt gesproken. Het moet werken als een toverstokje, maar krijgt weinig inhoud.
- Meer informatie wordt er door alle politieke actoren gegeven over wat de staat kan doen - en vooral wat die niet kan doen.

- In de lange eerste fase van de discussies wordt het discours beheerst door een zij/wij-benadering: 'zij' zijn de Duitse vakbonden, de kapitalisten en de VW-bazen, 'wij' zijn de hardwerkende arbeiders en de goedbedoelende politici.
- Het drama wordt gepersonaliseerd, de 'oplossingen' niet.
- De ene vrouwelijke werknemer van Volkswagen, die in heel de keten van items voorkomt, is een van de 'middelen' om de situatie te personaliseren. Zij wordt bij naam genoemd, zij het dat ze de eerste keer de verkeerde naam krijgt.
Cijfers over tewerkstelling van vrouwen bij Volkswagen krijgen we niet.
(Veel later - naar aanleiding van de problemen bij Opel - hebben we wel een item in *Het Journaal* gezien waarin het ging over hoe een jonge vrouw van Volkswagen haar vertrekpremie aanwendt).
In het heetst van de strijd hebben we weinig over vrouwen gehoord.
- De kwaliteit van de arbeid en van de goede verdiensten bij Volkswagen blijven onduidelijk. In de korte gepersonaliseerde interviews met werknemers over wat een vertrek bij VW voor hen zou betekenen, wordt de goede verdienste bij VW telkens vermeld, maar de aandachtige kijker krijgt geen idee wat hij of zij zich daarbij moet voorstellen.
- De beelden van actie, het vuur van de piketten, de kleuren van de vakbonden, de uitputtingsslag, die deze weken waren voor de vakbondsafgevaardigden. Gedurende weken kwam het allemaal met grote regelmaat terug.
- In de besprekingen overheersten ethische beschouwingen, waarbij steeds naar de schuldigen werd gezocht. In de eerste fase zijn de schuldigen de kapitalisten, die geen sociaal kapitalisme kennen, en nooit met geld en sociale regelingen over de brug komen. Al snel ontstaat er ook een sterk wij/zij-verhaal over de Duitse vakbonden, die van nationalisme worden beschuldigd. Als er hoop begint te dagen, wordt de grote schuld van de Duitse kapitalisten eerder hun gebrek aan communicatie dan hun hebzucht. Als er

uiteindelijk hoge vertrekpremies worden betaald, gaat de morele bezorgdheid uit naar het teveel aan geld.

- Zoals in andere items is er weinig affiniteit met ondernemers, investeerders en ceo's. Een voorbeeld: Siegfried Bracke in *Terzake* 21-11-2006: 'Vanzelfsprekend hadden we graag de directie van VW bij ons gehad, maar die heeft blijkbaar niets meer te zeggen. Niemand wou tot hier komen. Voor managers is geassocieerd worden met ontslagen en herstructureringen naar verluidt geen goede zaak. Dat doet de marktwaarde dalen. Vandaar! Die opmerking wordt gemaakt, alle positieve verhalen in de geschreven pers over de plaatselijke directie van Volkswagen, ten spijt. Het wordt een beetje goedge maakt door een interview van Phara de Aguirre op 10 juni 2007 met Jos Kayaerts, voormalig directeur van Volkswagen in Vorst, tijdens het dagvullende programma op de verkiezingsdag. Het programma *De Vrije Markt* – sinds oktober 2007 op één en dus niet in ons empirisch onderzoek – moet blijkbaar iets doen aan het gebrek aan informatie over economie en zou het respect voor ondernemers kunnen verhogen.

8.2 Hoofddoeken

8.2.1 De uitzendingen

Het ging over het dragen van hoofddoeken in de volgende uitzendingen:

Morgen Beter 13-11-2006

Morgen Beter 17-11-2006

Terzake 13-11-2006

Het zijn niet echt hoofddoeken die het onderwerp vormden, of vrouwen in de islam, maar de toelaatbaarheid van het dragen van een hoofddoek in specifieke omstandigheden. In *Morgen Beter* betreft het het dragen van een hoofddoek voor het stadspersoneel in Antwerpen. In *Terzake* zijn hoofddoeken van leerlingen in Antwerpse scholen aan de orde. In beide gevallen gaat het over nakende beleidsbeslissingen te nemen door het stadsbestuur in Antwerpen.

Wat het gemeentepersoneel betreft, zal er een verbod komen op het dragen van opzichtige religieuze symbolen bij loketfuncties. Wat de scholen betreft, zal de beslissing aan de scholen overgelaten worden, naar gelang de plaatselijke omstandigheden.

8.2.2. De actoren

Wiens mening hoorden we?

- Mia Doornaert - journaliste bij de krant *De Standaard* - opiniemaker - *Morgen Beter* 13-11-2006
- Rik Torfs - professor Kerkelijk Recht KULeuven - opiniemaker - *Morgen Beter* 13-11-2006
- Saïda El Fekri - van het Platform Allochtone Vrouwen - experte (met hoofddoek) - *Morgen Beter* 13-11-2006
- Lex Molenaar - journalist bij de krant *Gazet Van Antwerpen* - expert over situaties in Antwerpen *Morgen Beter* 13-11-2006
- Luc Van der Kelen - politiek commentator en hoofdredacteur van de krant *Het Laatste Nieuws* - in *Morgen Beter* 17-11-2006
- Vera Dua - voorzitter Groen! - *Morgen Beter* 17-11-2006

- Herman Van Rompuy - parlementariër CD&V - *Morgen Beter* 17-11-2206
- Karin Heremans - directrice van het Atheneum van Antwerpen - in reportage in *Terzake* 13-11-2006
- Robert Voorhamme - schepen van onderwijs Stad Antwerpen - live verbinding in *Terzake* 13-11-2006
- twee leraressen - Atheneum van Antwerpen - in reportage in *Terzake* 13-11-2006
- zes jonge moslima's - scholieren Atheneum van Antwerpen - in reportage in *Terzake* 13-11-2006
- Laïla Ekchouchou - van het Platform Blijf van mijn Hoofddoek - experte (met hoofddoek) - in *Terzake* 13-11-2006

De totale duur is 43 minuten.

We gaan hier uiteraard niet in op de grond van de zaak, maar op hoe het in de uitzendingen naar voren komt.

Of de moslima's van de twee platforms professionals zijn van middenveldorganisaties, of vrijwilligers in actiegroepen of ngo's komen we op het scherm niet te weten. Het is vaak het geval dat in de naambalkjes op het scherm wel de affiliatie wordt aangeduid, maar niet de (professionele of vrijwillige) plaats van de spreker in de organisatie. Bij organisaties die goed bekend zijn bij een groot publiek (Kind en Gezin bijvoorbeeld) kan men de professionaliteit vermoeden. In andere gevallen weet men het als publiek niet.

Cijfers horen we in geen van de uitzendingen. Hoeveel vrouwen met hoofddoek werken als gemeentepersoneel in Antwerpen, hoeveel moslimvrouwen werken in Antwerpen, van welke leeftijd, hoeveel moslimvrouwen zouden willen werken of bij de stad willen werken? De kijker hoort het niet. Misschien is het ooit ergens in een krant gezegd, maar in deze programma's vernemen we het niet. Misschien wordt het ten gronde niet belangrijk gevonden en zoomt men liever enkel in op de principes.

Mia Doornaert is heel duidelijk in haar standpunt. Zij is kritisch over godsdienst en dus ook over de islam. Zij beklemtoont de noodzaak van

het respecteren van de scheiding tussen Kerk en Staat.

Rik Torfs, het relativisme en de lankmoedigheid in persoon, pleit niet voor een standpunt, maar voor een houding, generositeit. Eigenaardig is dat ook hier de meest tolerante persoon de meest wantrouwige dingen zegt. Als we hoofddoeken zien, dan weten we tenminste wie we voor ons hebben, zegt Torfs.

Karin Heremans probeert een multiculturele school draaiende te houden in het centrum van Antwerpen en dat blijkt ook aardig te lukken. Ze is er vaker mee in het nieuws gekomen (onder andere in *De Zevende Dag* van 04-03-2007). In haar school dragen veel meisjes hoofddoeken en zij komen in *Terzake* van 13-11-2006 ook aan het woord.

De jonge moslima's (zoals oudere vrouwen op de markt) zijn typische voorbeelden van de korte vrouwelijke interventies in reportages. Ze verhogen het percentage vrouwen dat we zien, maar hun interventies zijn kort en per definitie oppervlakkig. Dat gebeurt niet omdat de sprekers dat zo willen, maar omdat het script zo in elkaar zit.

Laila Ekchouchou is degene die het gesprek het meest toespitst op werk en emancipatie. Zij wil de voorstanders van integratie en emancipatie benaderen met hun eigen argumenten. Naar de discussie over scheiding van Kerk en Staat luistert ze niet.

Luc Van der Kelen doet alsof het hoofddoekendebat een onbelangrijke kwestie is. Vera Dua weet, als ze op 17-11-2006 in *Morgen Beter* zit, nog niet dat men in Gent weldra met hetzelfde probleem zal worden geconfronteerd. Ook daar zal de gemeenteraad een beslissing moeten nemen. Toen zei ze nog dat de vraag zich in Gent niet stelde, omdat er in Gent geen moslima's werken in front-office functies.

Robert Voorhamme, rechtstreeks in de uitzending van *Terzake* van 13-11-2006, in verbinding van op de Grote Markt in Antwerpen, kon niet veel zeggen. Er was een commissie aan het werk en een beslissing moest nog genomen worden. Als lid van die commissie kon hij ook zijn persoonlijke mening niet vrijgeven.

In *Terzake* stelde Siegfried Bracke ook de persoonlijke vraag aan zijn gaste, Saïda El Fekri, waarom zij een hoofddoek draagt. Het antwoord

was weinig politiek of godsdienstig van aard. Het gaat haar om een verdieping van het persoonlijke leven. Vragen in verband met arbeid kwamen in *Terzake* niet aan de orde.

8.2.3 Alleen daar

In heel onze sample zien we weinig andere vrouwen met hoofddoeken. Zij komen nog even voor in een andere *Terzake* (20-01-2006), als positief voorbeeld om te zeggen dat er niet op elke werkvloer discriminatie heerst. Het betreft een callcenter, waar een mooie mix aan nationaliteiten werkt. Er wordt gewerkt in vele talen. De reportage is een positief voorbeeld in verband met beeldvorming over jobinhoud. Men ziet wat de mensen doen, ze vertellen hoe graag ze het doen, wat het voor de ontvanger van de diensten betekent, wat de verhoudingen zijn op de werkvloer, wat de bijzondere voorzieningen zijn in dit goed georganiseerde en op diversiteit gerichte bedrijf. Als voorbeeld van non-discriminatie is het echter gemakkelijk om deze firma op te voeren. Het is een callcenter, dat veel baat heeft van de vaardigheden van mensen uit verschillende culturen omdat het zich richt tot mensen in verschillende culturen. Het zou bijzonder dom zijn van het bedrijf als het geen gebruik maakte van de culturele mix aan personeel dat het in België kan aanwerven.

Over werkloosheid van allochtone vrouwen gaat het in heel onze sample verder slechts één keer (buiten het gevaar voor werkloosheid dat een eventueel hoofddoekenverbod in Antwerpen zou opleveren): in *Het Nieuws* van 02-04-2006, als de (Open) VLD parlementariër Annemie Turtelboom zegt dat allochtone vrouwen te weinig inspanningen doen om te werken. Anissa Temsamani, sp.a parlementariër, komt dan heel even aan bod (9 seconden) om te zeggen dat wat Turtelboom zegt 'kort door de bocht' is.

In de vele uitzendingen over discriminatie en werkloosheid van allochtonen gaat het steeds, vaak impliciet maar in feite altijd, om jongens en mannen.

Volgende uitzendingen in onze sample gaan over werken en niet-werken van allochtone jongens en mannen:

<i>Morgen Beter:</i>	15-11-2006
<i>Morgen Beter:</i>	17-11-2006
<i>Morgen Beter:</i>	20-02-2006
<i>Morgen Beter:</i>	24-02-2006
<i>Terzake:</i>	20-02-2006
<i>Terzake:</i>	02-03-2006
<i>Terzake:</i>	15-11-2006
<i>Terzake:</i>	15-02-2006
<i>De Zevende Dag:</i>	12-02-2006
<i>De Zevende Dag:</i>	29-10-2006
<i>De Zevende Dag:</i>	18-02-2007
<i>De Zevende Dag:</i>	25-02-2007
<i>De Zevende Dag:</i>	04-03-2007

Er is geen enkele categorie van onderwerpen (met uitzondering van de problemen van Volkswagen in Vorst), waar het zo vaak over gaat. De nadruk ligt op de inspanningen, die werkgevers en de overheid zouden moeten en kunnen doen en vaak al doen, om allochtonen aan het werk te krijgen. Het gaat niet over de charmes, die werken voor die jonge mannen zou kunnen hebben, niet over de (geringe) verdiensten, niet over gemakkelijkere manieren om geld te verdienen, niet over de opvoeding tot arbeidsethos. Soms (en niet in de laatste plaats door allochtonen) wordt gezegd dat de bereidheid van twee kanten moet komen. Ook de Vlaamse minister van Werk Frank Vandenbroucke schuwt het niet om in het kader van het diversiteitsbeleid en in het kader van de werking van de VDAB, de nadruk te leggen op de noodzaak van werken. Frank Vandenbroucke is trouwens de actor die in heel ons onderzoek het vaakst en het langst aan het woord is (19 minuten 48 seconden) en het meest de nadruk legt op de noodzaak van werken.

Ook Bart Somers (Open VLD-voorzitter en burgemeester van Mechelen) dringt er (in *Morgen Beter* van 24-02-2006), met licht oplopende stem, op aan dat allochtone jongeren meer inspanningen zouden moeten doen.

In al die uitzendingen over tewerkstelling van allochtone jongens zagen we drie allochtonen als experts aan het woord. Meer niet. Al de andere optredens door allochtonen zijn korte getuigenissen. Alle allochtone actoren leveren - zoals we al eerder zegden onder 6.3.1 - 5% van de totale spreektijd van alle actoren.

In slechts één van de hoger vermelde uitzendingen over werkloosheid van allochtonen en in geen van de uitzendingen over allochtone vrouwen, is het Vlaams Belang aan het woord. In de hele sample kwam VB driemaal voor. Een van de drie interventies van het VB, die een beetje in de buurt van 'migratie' kwam, was in *De Zevende Dag* van 18-02-2007, over voorstellen van de (Open) VLD voor nieuwe migratie (de twee andere gingen over Volkswagen).

8.3. Greta D'Hondt

8.3.1 De uitzendingen

Het feit dat Greta D'Hondt (CD&V) zich niet herverkiesbaar stelde voor de parlementsverkiezingen van 10 juni 2007 werd in de media uitvoerig besproken. In onze sample kwam het onderwerp aan bod in volgende uitzendingen:

<i>Morgen Beter</i>	06-03-2007
<i>Terzake</i>	05-03-2007
<i>De Zevende Dag</i>	11-03-2007

8.3.2 De actoren

Telkens gebeurde de bespreking met Greta D'Hondt aanwezig in de studio. Volgende mensen kwamen aan het woord in de uitzendingen over het vertrek van Greta D'Hondt:

	man	vrouw	
Alain Coninckx (VRT journalist)	01:37		01:37
Annelies Beck (VRT journaliste)		00:45	00:45
Caroline Gennez (politica sp.a)		00:18	00:18
Greta D'Hondt (parlementariër CD&V)		17:46	17:46
Karel De Gucht (politicus)	00:22		00:22
Kathleen Cools (VRT journaliste)		05:40	05:40
Liesbeth Van Impe (journaliste De Morgen)		02:58	02:58
Louis Tobback (Minister van Staat)	09:55		09:55
Patrick Janssens (politicus sp.a)	00:09		00:09
reporter Man	01:13		01:13
Stefaan Fiers (professor Politologie KULeuven)	00:46		00:46
Tim Pauwels (VRT journalist)	00:38		00:38
Walter Zinzen (ex-VRT journalist)	03:01		03:01
	17:44 = 39%	27:28 = 61%	45:13

Gelukkig is Greta D'Hondt zelf het langst aan het woord. Als we trouwens haar spreektijd aftrekken van het totaal van de spreektijd van vrouwen over haar, dan zien we dat mannen meer te zeggen hebben over haar dan vrouwen (in een verhouding 60/40).

In *Terzake* en *De Zevende Dag* zat een korte montage over de carrière van Greta D'Hondt, in *Morgen Beter* een korte stukje over een fotoshoot

van politici die zich als filmsterren presenteerden. Het onderliggende thema is: het belang van het uiterlijke in de politiek vandaag.

Politiek is de job van Greta D'Hondt, het parlement is haar werkvloer. Zijzelf heeft er geen behoefte aan om zich terug te trekken, zij wil liefst haar werk verderzetten, maar toch besloot ze om te stoppen. Ze is 57 jaar. Wellicht zou ze wel verkozen worden als ze zich aan de kiezers presenteerde, maar haar partij heeft stemmen nodig, veel stemmen en zij is geen stemmentrekker meer.

De journalisten, experte Liesbeth Van Impe, parlementair journaliste van de krant *De Morgen* en opiniemakers die met haar in *Morgen Beter* over haar vertrek uit de kamer spreken doen dat respectvol, en met grote waardering voor haar werk. Haar dossierkennis wordt alom geloofd. Iedereen betreurt haar vertrek, maar er kon - zoals het werd voorgesteld - ook niemand iets verweten worden, want Greta D'Hondt besliste het zelf, omdat ze koos voor het belang van haar partij.

Hier is een onderwerp waarin merites volop in de belangstelling worden gezet en waarin duidelijk wordt hoe graag iemand zijn/haar werk soms doet, waarin zelfs iets gezegd wordt over waar men de tijd vindt om al dat werk te doen. En wie er meehelpt om die tijd beschikbaar te hebben. Er wordt zelfs getoond dat het hier een vrouw betreft die al heel haar carrière vecht voor de tewerkstelling van vrouwen. Greta D'Hondt was een vakbondsvrouw voor ze parlementariër werd. Over 'Vrouwen en Arbeid' weet zij al sinds jaren alles. Helaas is het ter gelegenheid van een afscheid dat het nog eens gemeld wordt. Dat afscheid heeft te maken met twee dingen. Ten eerste met partijbelang: wat is het voordeligst voor de partij. Heel erg duidelijk worden in de gesprekken de relaties en de omgangsvormen binnen de partij niet. Een vermelding naar het Charter van de Politieke Partijen in België over gelijkheid van vrouwen en mannen als permanente doelstelling van de politieke partijen in België, ondertekend door (bijna) alle Belgische politieke partijen is er niet, nu een zo belangrijke vrouw van de voorgrond verdwijnt. Ten tweede met het noodzakelijke babe-gehalte van vrouwelijke politici vandaag, en de rol die de media daarin spelen.

Op beide punten laat niemand het achterste van de tong zien. Op beide punten wordt niet benadrukt dat het voor vrouwen nog steeds anders is dan voor mannen. Maar laten we de actieve kijker niet vergeten. Misschien is het wel zo duidelijk dat het niet hoeft gezegd te worden.

8.3.3 Alleen daar

Greta D'Hondt zegt expliciet in haar carrière geen klagen te hebben gehad over de wijze waarop ze in informatieve programma's werd behandeld. Ze heeft altijd haar zeg kunnen doen, werd altijd uitgenodigd indien het aan de orde was en werd goed behandeld, zo zegt ze zelf. Stemmen worden echter niet in deze programma's geworven, maar in spelprogramma's.

9 Besluiten

Inhoudsanalyses leveren een massa gegevens op. We maakten een selectie uit de vele vaststellingen waarover we in de hoofdstukken 6, 7 en 8 rapporteerden en richten daar tot besluit de aandacht op¹³.

- 1 Het gaat niet vaak over arbeid in informatieve programma's. Veel en weinig zijn relatieve begrippen, maar het is moeilijk om 15% van het totale aanbod aan nieuws en discussie over de actualiteit 'veel' te noemen. Gegeven de grote plaats die werken in het leven van mensen inneemt, durven we dat 'weinig' te noemen. Het is ook weinig aangezien het de *core business* van een maatschappij uitmaakt.

Daar waar het over werk gaat, zijn er een beperkt aantal rubrieken waar te nemen. Het gaat vooral over sluitingen, acties, jobinhoud en beleid. Het gaat niet over nieuwe bedrijven, niet over combinatie van werken met andere activiteiten, niet over innovatie, niet over zelfstandigen, niet over de relatie tussen werken en de economische situatie van het land. Het beleid heeft vaak betrekking op de sluitingen en de acties, zodat dat het belangrijkste aandachtspunt in verband met arbeid kan worden genoemd. Het komt in alle programma's voor, en wordt uitgedrukt in woorden en in beelden met veel rood en groen (de kleuren van de grootste vakbonden).

Dat ook jobinhoud hoog staat in het lijstje van onderwerpen over arbeid, vinden we bijzonder. Het betreft vooral items waarbij een individuele benadering wordt gehanteerd. Het zijn ook meestal positieve benaderingen, waarin plezier in het werk tot uiting komt. De items situeren zich vaak op het raakvlak tussen een verhaal van een bekende Vlaming, kunst, cultuur en werk, maar het zijn wel work-history verhalen.

---

¹³ Op de website van het project staat bij elke uitspraak uit deze besluiten telkens een link naar de tabellen en grafieken die elke bewering onderbouwen.

Ondanks de relatief grote belangstelling voor jobinhoud zijn informatieve programma's over werk duidelijk een deel van de slecht-nieuws-shows, die de informatieve programma's blijken te zijn. Er zijn weinig positieve, motiverende, warme, inspirerende verhalen over arbeid in deze programma's. Echt kwaad wordt er van werken niet gesproken (er wordt niet gezegd dat het een pest is, dat iedereen het tegen zijn zin doet, dat veel mensen er ziek van worden, of dat er niets mee te verdienen is) maar de nieuwsprogramma's sprankelen niet van de arbeidsvitaminen.

'Voor werk moet voortdurend worden gevochten, werkgelegenheid wordt altijd bedreigd.' Dat is de impressie die de kijker van informatieve programma's op televisie moet krijgen. Als het over werk gaat, dan betreft het het grootste deel van de tijd verdwijnende of bedreigde jobs. De nadruk ligt daarbij op mannen die hun job verliezen of dreigen te verliezen. Vechten voor jobs is mannenwerk, dat hebben we wel geleerd in dit onderzoek.

De programma's gaan enkel over werk in Vlaanderen. De rest van België en de rest van de wereld komen niet of nauwelijks aan bod. In verband met verdwijnende jobs wordt verwezen naar globalisering en outsourcing, maar over hoe het dan gaat met dat werk in het buitenland wordt in de programma's die wij onderzochten niets gezegd.

De trend om in het nieuws steeds meer de sensationele toer op te gaan (zie bijvoorbeeld het onderzoek Koos Nijten, 2007) kunnen we enkel bevestigen in verband met stakingen en acties. Over andere aspecten van arbeid zagen we het niet.

Belangen en inspanningen van ondernemers of van zelfstandigen zien we zelden. Kleine zelfstandigen worden nauwelijks genoemd. Ondernemers krijgen weinig respect. Vrouwelijke ondernemers of bedrijfsleiders (klein of groot) zagen we nauwelijks. Vreemd, in een land van kmo's.

2 Vrouwen zijn in de minderheid in informatieve programma's als het over werk gaat. Uiteraard is de toestand van vele jaren geleden voorbij, waar vrouwen aan de haard hoorden - en ook zo getoond werden - maar de nieuwe realiteit waarin vrouwen 43% van de *workforce* uitmaken, overweldigde ons niet. Het is eerder de huisvrouw die weg is dan dat we zouden zien dat sterke vrouwen mee de wereld besturen of het werk doen op de hogere sferen van de publieke ruimte. Het aandeel van vrouwen in de media blijft schommelen rond de 30%. Die 30% komt tot stand mede omdat de media in eigen kring flink hun best doen en omdat vrouwen als *vox populi* goed aan bod komen. Vrouwen aan de top zijn in de minderheid in vergelijking met mannen en waar de top spreekt zien we vooral mannen. Dat de media goed hun best doen zien we in het feit dat de participatie van vrouwen bij de interne actoren is opgelopen tot 40%. Voor de nieuwsankers van de VRT was het zelfs 70%.

Maar de externe gasten, in de studio of in de reportage, zijn maar voor 25% vrouwen, als sprekende gasten. In de beelden van reportages (meestal impressies die de tekst slechts losjes volgen) worden kansen gebruikt om roldoorbrekingen te tonen. In de illustrerende beelden wordt er op gelet om vrouwen in beeld te krijgen en ook mannen te tonen in roldoorbrekende omstandigheden. Als we een crèche in beeld krijgen, is er veel kans dat we ook een vader zien. Als we politie aan het werk zien, is er veel kans dat we ook politievrouwen zien.

We zien ook vaak vrouwen in zwakke posities: de man in de straat is vaak de oude vrouw op de markt. Ook studenten en scholieren die even aan het woord komen zijn vaak meisjes. Maar de meeste gasten die aan het woord komen zijn mensen met hogere functies en dat zijn geen vrouwen, in de werkelijkheid niet en in de media niet.

Vrouwelijke wetenschappers zijn absoluut in de minderheid, in werkelijkheid en op het scherm. Voor vrouwelijke managers geldt hetzelfde. Voor vrouwelijke bewindvoerders is het net zo. De vrouwschaarste is op het scherm het grootste bij de wetenschappers en het gunstigst geëvolueerd bij de politicae. Dat is in de realiteit ook zo, er is immers enkel in de politiek een quota-wet.

Het niet zo sterke beeld dat we van vrouwen krijgen wordt ook in de hand gewerkt door het feit dat we mannen vaker in de studio zien dan vrouwen. Daar kan een positieve verklaring voor zijn. Misschien willen de potentiële vrouwelijke actoren na een werkdag in mindere mate dan mannen ter beschikking van de televisie staan. Het doet vrouwen wel minder belangrijk lijken.

In eerdere onderzoeken is vaak naar voren gekomen dat mannen in een professionele rol spreken en vrouwen persoonlijke getuigenissen leveren. Die trend zagen we hier niet. Er waren minder vrouwen dan mannen, maar de overgrote meerderheid van de sprekers waren in de programma's om professionele redenen, zowel de mannen als de vrouwen. Het iets grotere accent op het persoonlijke bij vrouwen was heel gering.

Wat we wel zagen, conform aan vroeger vastgestelde trends, is dat de werknemers in het onderwijs, opvoeding, crèches, wel vrouwen zijn. Vrouwen komen vaak in die functies voor, niet in de moederrol, maar als professionals. Dat staat los van het feit dat men graag een vader toont die de baby naar de crèche brengt.

Over genderkwesties of vrouwen (als onderwerp van het item) gaat het niet. Vrouwen zijn niet meer sexy. Het is geen belangstellingpunt, niet van de media en niet van de experts die aan het woord komen. Het staat niet op de agenda en het wordt er niet op gezet. De enige omstandigheden waarin het wel over vrouwen gaat, is in verband met moslima's en in verband met de Internationale Vrouwendag van 8 maart. Of anders uitgedrukt: het antwoord op de vraag 'who makes the news?' is 'vrouwen in alle geval niet'. Ze maken wel meer en meer het nieuws als professionele mediavrouwen, maar niet als onderwerp van het nieuws, en niet als motoren van een onderwerp. Het gaat ook nooit even of zijdelings over genderkwesties. Er wordt niet kort vermeld dat aan een bepaald onderwerp een belangrijke genderdimensie zit. Het gaat er uitgebreid over (zij het niet heel vaak) of in het geheel niet.

Zijn er vrouwelijke rolmodellen? Enkel Ingrid Lieten komt meer dan één keer en ook uitvoerig voor. Zij is al jaren de sterkste vrouw van Vlaanderen en was ook de overheidsmanager van 2006.

In verband met vrouwen en werk is er in de werkelijkheid veel goed nieuws. Er is systematisch vooruitgang geboekt. Dat lijkt niet te passen in de framing van de dramatiek in informatieve programma's en ook niet in het frame van genderneutraliteit. Er wordt nauwelijks iets over gezegd. Ook naar aanleiding van hoogdagen van het feminisme zagen we geen nadruk op werk.¹⁴

Een van de hypotheses waarmee we het onderzoek begonnen is niet bevestigd. De verslaggeving over arbeidskwesties en de verdieping in duidingsprogramma's dragen niet bij aan nieuwe stereotypen over vrouwen. Dat vrouwen wel werken maar vooral de nadruk leggen op andere waarden dan arbeidswaarden, door staat en werkgever betaalde zorg-tijd zouden willen, dat vrouwen organisaties zouden willen hervormen of in alle geval herorganiseren om beter te kunnen participeren, dat vrouwen traditioneel door vrouwen beklede functies zouden willen opwaarderen om de loonkloof te dichten, dat hoorden we niemand zeggen. Dat nieuwe stereotypen niet bevestigd of gecreëerd worden, is positief. Het gaat wel gepaard met het feit dat eisen en verlangens van vrouwen in verband met het draaglijker maken van de combinatie van arbeid en zorg nauwelijks aan bod komen. Het gaat er slechts 8% van de tijd over. De problematiek lardeert andere onderwerpen niet. Dat is verbazend, als we kijken naar de beloftes van alle politieke partijen tijdens de verkiezingsstrijd voor de verkiezingen in de lente van 2007. We horen de nieuwe stereotypen niet omdat het helemaal niet over vrouwen gaat, niet over oude en niet over nieuwe problematieken. Genderneutraliteit is het gehanteerde model. Vrouwen worden niet als afzonderlijke categorie genoemd. Men hanteert geen genderbril, ook niet in onderwerpen die daarom vragen.

---

¹⁴Het verslag van de Vrouwendag 2007 over Werk (11 november 2007, buiten ons onderzoek vallend) duurde in Het Journaal 40 seconden, en in Het Nieuws 2 minuten 13 seconden.

3 Vrouwen vormen 31% van het aantal optredende politici, wat minder is dan het aantal vrouwelijke verkozenen in de laatste verkiezingen (36%). In de discussieprogramma's worden politici bij voorkeur in de studio (of als studio opgetuigde setting) aan het woord gelaten. Het aantal vrouwelijke optredens komt uit een kleiner bestand dan de mannelijke. Minder vrouwen moeten meer doen, en dan is het nog niet genoeg. Dat is trouwens niet enkel voor politici zo. We kennen dat verschijnsel ook in de wetenschap. Ook aan de universiteiten zijn veel minder vrouwelijke dan mannelijke professoren en door die beperkte groep vrouwen moet een groot aantal representatieve en bestuurlijke zaken worden gedaan. Het verschijnsel draagt bij aan het feit dat het voor televisieredacties moeilijker is om vrouwen te strikken dan om mannen te strikken voor deelname aan hun programma's.

Politici (mannen en vrouwen) spreken enkel over de onderwerpen die tot hun portefeuille behoren. Dat geldt voor de bewindslieden, maar ook voor de andere politici die geen uitvoerende verantwoordelijkheid dragen. Politici beperken zich tot hun bevoegdheidssterrein. Voor arbeid waren dat in de eerste plaats mannen. De federale en de Vlaamse ministers van Werk waren mannen tijdens de periode die wij onderzochten. Enkel partijvoorzitters spreken zich uit over het bredere terrein. In dat gezelschap zagen we één vrouw (Vera Dua van Groen!). In de toekomst kunnen dat er drie zijn (Mieke Vogels voor Groen!, Caroline Genez voor sp.a en Bettina Geysen voor Spirit)¹⁵.

Enkel in verkiezingstijd spreken politici over bredere kwesties.

Politici van de drie grote partijen vertonen slechts kleine inhoudelijke verschillen in de accenten die zij leggen wat betreft de connotaties van arbeid.

---

¹⁵ Een bijzonder beeld op 5 december 2007 in *Het Journaal*: achtereenvolgens Mieke Vogels, Caroline Genez, Isabelle Durant en Joëlle Milquet op bezoek bij Guy Verhofstadt, in het kader van zijn informatie-opdracht.

In alle programma's, en op beide zenders, domineert over arbeid het woord van de sp.a.

Hoewel het voor een deel te begrijpen is, omdat de ministers van Werk van de sp.a waren, zegt het toch ook dat de oppositie weinig aan bod kwam. Vlaams Belang hoorden we nauwelijks. Franstalige politici kwamen niet aan bod. Ondanks het feit dat arbeid, arbeidsmotivatie, tewerkstellingsgraad, werkloosheid, arbeidsmobiliteit, arbeidssectoren enzovoort zeer verschillend zijn in Vlaanderen en in Wallonië, ondanks het feit dat de bevoegdheid over 'arbeid' een zeer belangrijk punt was in de discussies over de staats hervorming tijdens de zomer en herfst van 2007, kwamen Franstalige politici quasi nooit aan het woord in de periode van ons onderzoek, die daar net aan vooraf ging. Arbeid in Brussel, toegespitst op de werkloosheid van allochtonen kwam wel aan bod. De Waalse politici waren er niet, en Waalse onderwerpen in verband met arbeid ook niet.

- 4 De gemiddelde leeftijd van de actoren is vrij hoog. Ze weerspiegelt goed de leeftijd van mensen in de bloei van hun beroepsleven en iets ouder. Vrouwen zijn - zoals steeds - jonger dan mannen, maar meer dan in andere onderzoeken zien we hier dat de leeftijd van de vrouwen ook boven vijftig jaar mag zijn.

Wat interne actoren betreft, blijkt dat zij niet piepjong hoeven te zijn. Ook politici zijn in dit onderzoek ouder dan in een eerder onderzoek dat we deden over de televisieprogramma's in de aanloop van de Vlaamse verkiezingen van 2004. Misschien is de tijd van de piepjonge babes voorbij. In de programma's die wij hier onderzochten zaten ze in alle geval niet.

Er is hoger opgemerkt dat de sprekers uit beroepen komen die hoog op de maatschappelijke ladder staan. Dat er weinig jongeren, weinig vrouwen en weinig allochtonen tussen zitten is dus ook niet verwonderlijk. Er is ook al opgemerkt dat de politici die het woord voeren kopstukken en woordvoerders over dat thema zijn.

Echt ouderen en (brug)gepensioneerden komen nauwelijks aan het woord. Goed, het gaat over werk, en die mensen 'werken' niet meer. Het zegt echter ook dat experts nauwelijks worden aangesproken op de kennis en ervaring uit hun beroepsleven (met de emeriti professoren Eyskens, Blanpain en Vermeersch als positieve uitzonderingen). Gepensioneerde oudere vrouwelijke deskundigen hebben we niet gezien.

- 5 Allochtonen kwamen weinig aan het woord: 5% van de sprekers is van vreemde afkomst. Allochtonen zijn vaak werkloos en werkgevers en beleidsvoerders moeten er meer voor doen om hen aan het werk te krijgen, zo leerden we uit de bespreking van de onderwerpen in verband met allochtonen. Het onderwerp werd meestal behandeld als een kwestie van discriminatie, waarin onder andere quota of vergelijkbare beleidsmaatregelen zouden kunnen helpen. Arbeidsmotiverende argumenten werden weinig gegeven of waren niet positief van aard (sociale zekerheid, onlusten vermijden).

Dat er moet gewerkt worden is als 'the elephant in the room': iedereen weet dat het beest er is, maar niemand zegt er iets over. Maar ook over die olifant zou een verhaal verteld kunnen worden. De afwezigheid van een positief discours over werken wordt des te meer aanvoeld bij de analyse van de programma's die over tewerkstelling van allochtonen gaat.

Vrouwen en mannen van vreemde origine komen evenveel aan bod. De mannen en de vrouwen spreken wel over andere onderwerpen. De mannen en jongens spreken over tewerkstelling en over vorming. De moslima's spreken over hoofddoeken. Als we zuiver naar het thema 'vrouwen en werk' kijken dan zien we dat dit thema volledig door onderwerpen in verband met moslima's werd beheerst.

Politici spreken niet vaker over allochtonen dan andere actoren dat doen.

- 6 Vooral politici spreken in vaste frames. Het zijn standaard formuleringen en standaard rubrieken in hun uiteenzetting. Het is niet zozeer een politiek jargon dat opvalt, maar de vaste schema's: de nadruk op beslissen, op de wereld maken, het criterium van rechtvaardigheid uitspreken, zorgen voor de toekomst en zeggen dat daarvoor (door hen) iets gedaan zal worden, problemen oplossen voor de mensen, na overleg met collega's.
- 7 Commentariëren is moraliseren. Als er diep op een onderwerp wordt ingegaan is dat meestal niet om meer feiten, cijfers of visies te laten horen, om een bredere historische context duidelijk te maken of om verbanden te leggen met wat gezegd werd in andere uitzendingen. Vooral geen cijfers! Het is om de ethische dimensies aan te snijden. De vragen 'Vinden we dat wel toelaatbaar', 'Kan dit wel?', 'Vindt u dit goed?', 'Wat moeten wij daarvan denken?' betekenen meestal een vraag naar een morele goedkeuring of veroordeling. Het zijn de professionele gespreksleiders die de morele kwesties aan de orde stellen, niet de gasten. Dat is een kenmerk van discussieprogramma's, niet van nieuwsprogramma's.

Om de maatschappelijke evolutie te begrijpen zal men aan alle nieuws- en actualiteitenprogramma's op televisie samen nog niet voldoende hebben. Bijvoorbeeld: nieuws is slechts nieuws, ook als het over werk gaat, de evolutie van problematieken wordt slecht opgevolgd en het gevolg is dat een zeldzaam positief bericht steeds onverwacht uit de lucht valt. De dramatische berichten in de periode die we geanalyseerd hebben, bereidden helemaal niet voor op een goed begrip van de rooskleurige tewerkstellingscijfers van midden 2007 of op de mededeling in april 2007, dat in Vlaanderen de werkloosheidsval bijna gedicht is. Ook wie alles gehoord heeft over arbeid, elke discussie heeft gevolgd en denkt te weten wat de werkloosheidsval is, heeft geen instrumenten om dat nieuwe bericht te interpreteren.

8 We zagen weinig over innovatie. Er waren enkele mooie voorbeelden van hoe het wel kan, maar als regel worden de vernieuwingen binnen de bedrijven en op de markt niet uitgelegd, toegelicht of geïllustreerd. Wat innovatie voor vrouwen betekent of zou kunnen betekenen hoorden we niet.

Als er gesproken wordt over de gemaktheid van de wereld, dan gaat het vooral over beleidsbeslissingen, niet over productie-, distributie- of dienstverleningsprocessen en zeker niet over hoe het tegenwoordig is, nu de gemaktheid meer opgesplitst is en de zichtbaarheid ervan verder weg ligt. Er is geen verband te zien tussen de constructie van de wereld en plezier in werk. Er is geen link tussen iets maken en passie of merites. Dingen maken, processen sturen en voorwaarden scheppen, worden niet geassocieerd met plezier in werken. Enkel als de activiteiten zich afspelen op de grens van kunst en werk komt er enig plezier aan te pas.

Er wordt veel belang gehecht aan participatie, maar het is zelden duidelijk waarin moet geparticipeerd worden. Zeggenschap van werknemers (of klachten over de afwezigheid ervan) is een waarde die vaak vermeld wordt door alle deelnemers aan het debat, meer nog door vrouwen dan door mannen. Participatie hangt wel meer samen met actie (dus met vechten voor participatie) dan met innovatie.

9 Inkomen is geheim, over geld spreek je niet. Het gaat niet over wat mensen verdienen of wat ze te besteden hebben. Enkel in extreme gevallen worden er bedragen genoemd. Die extreme gevallen hebben langs de ene kant betrekking op armoede ten gevolge ziekte en werkloosheid en langs de andere kant op de topinkomens van ceo's van overheidsbedrijven. Ook hier is - zoals steeds - de verdieping gelardeerd met morele oordelen.

10 Beschouwingen

W e zijn in onze besluiten niet verder gegaan dan wat we vastgesteld hebben in ons empirisch onderzoek. Nu halen we er enkele punten uit waarbij geen cijfers horen, maar die wel rijp zijn voor verdere discussie. We zijn van mening dat die discussie dient gevoerd te worden met mediamakers, onderzoekers, politici en vrouwen en mannen binnen en buiten de vrouwenbeweging.

Genderneutraliteit

We denken niet dat het uit onoplettendheid is dat redacties weinig onderscheid maken tussen de geslachten. We denken eerder dat genderneutraliteit de bewuste beleidslijn is. De gehanteerde genderneutraliteit vermijdt in alle geval het seksisme en de ongelijkheid, die er in het verleden vaak waren. De volgende stap voor de media is echter om op een evenwichtige, niet discriminerende manier verschillen te vermelden daar waar ze inhoudelijk nodig zijn.

Vrouwen zijn nergens

Er is nog een lange weg te gaan voor vrouwen. Het kwam in dit onderzoek overduidelijk tot uiting dat nog niet alles geregeld is voor vrouwen. We geloven dat de media meer en meer hun best doen om te weerspiegelen wat er in de maatschappij gebeurt en soms zelfs een voortrekkersrol vervullen. We geloven dat omdat we zien wat de inspanningen zijn. Vrouwen in beroepen waarin ze uitzonderingen zijn, komen steeds in beeld, vrouwelijke woordvoerders komen veel voor, het aantal vrouwelijke journalisten in de rol van ankers en gespreksleiders is sterk gestegen, over onderwerpen waar men een gefundeerde mening wil, zonder echt de beslisser aan tafel te willen, haalt men er vrouwen bij, de mannelijke en vrouwelijke gespreksleiders laten in discussies vrouwen netjes aan het woord, mannelijke gasten halen het nog

zelden in hun hoofd om vrouwelijke disussiegenoten in de hoek te drummen en als die mannen toch de neiging zouden hebben, beletten de moderatoren of de vrouwen zelf hen dat, als vox populi zijn vrouwen frequent aan het woord. Die opsomming is indrukwekkend, voor wat betreft de inspanningen van de media. Onze studie is een kritische analyse, maar ze bevat ook veel lof voor de media. Maar, vrouwen zijn in de realiteit in de minderheid bij de politici, de managers, de wetenschappers, de vakbondsvertegenwoordigers. Op al die terreinen zijn nog steeds moeilijke acties en projecten aan de gang om vrouwen te laten participeren en op hogere posten te krijgen. Er zijn ook projecten om meisjes te begeleiden in het kiezen. Voorkeuren van meisjes en vrouwen duidelijk krijgen voor henzelf is ook een emancipatie-doelstelling, de top bereiken is niet de enige doelstelling. Ons onderzoek is een bewijs dat uitspraken in de zin van 'voor vrouwen was het VROEGER ook zoals voor allochtonen nu, maar voor vrouwen is NU alles in orde' niet terecht zijn. Allochtonen zijn er niet, maar vrouwen ook niet. Alle inspanningen van de media ten spijt.

Allochtonen

We zagen weinig allochtonen. Gezien het profiel van de externe actoren die aan het woord komen, is dat ook niet verwonderlijk. Hier zal dus een andere strategie nodig zijn, wil men meer allochtonen horen in informatieve programma's over arbeid.

Moslima's domineerden de inhoud wat betreft de items die rechtstreeks over vrouwen en werk gingen. Vrouwenorganisaties zullen zich dienen te bezinnen over de optredende trend waarbij enkel in het geval van moslima's vrouwen nog afzonderlijk van mannen worden beschouwd.

Gendermainstreaming

'Remember the ladies', zo schreef Abigail Adams in 1776 naar haar echtgenoot (die later de tweede president van de VS werd) die meewerkte in een clubje mannen (het Continental Congres) aan de nieuwe Amerikaanse wetten. Zij vroeg haar man om in de nieuwe wetten de mannelijke suprematie en het mannelijke perspectief achter zich te laten. Denk

eraan dat er ook vrouwen bestaan en doe beter dan uw voorgangers. 'Remember the ladies' houdt in beleidskwesties niet enkel gelijke rechten voor mannen en vrouwen in, maar ook het mainstreamen van genderkwesties. Het betekent dat er bij elk beleidsvoornemen rekening wordt gehouden met wat de maatregel betekent voor het ene of het andere geslacht. Dat voortdurend ook aan vrouwen denken dient opgenomen te zijn in het normale beleidsproces. Ondertussen is gendermainstreaming voor beleidsprocessen in België bij wet geregeld. Men dient verplicht rekening te houden met de genderkwestie. Het is een vorm van beter denken, van beter beleid. Gendermainstreaming lijkt voor de media helemaal nog niet geregeld. Uiteraard moet het voor de media niet bij wet geregeld zijn. Persvrijheid en vrije meningsuiting zijn daarvoor te belangrijk. Het dient in de hoofden van journalisten en redacties te zitten. Te vaak speelt gender of het verschil tussen mannen en vrouwen, geen rol in de inhoudelijke analyse, die redactioneel aan gesprekken en debatten voorafgaat.

Leeftijdsopbouw van de groep vrouwelijke professionals

Glazen plafonds, lekkende pijplijnen, glazen klippen, kartonnen vloeren: ze bestaan echt. De informatieve televisieprogramma's die we bestudeerden, laten het resultaat ervan voortdurend zien. Niet in de inhoud van de items, want het gaat niet over die verschijnselen. Er wordt meestal gedaan alsof voor vrouwen alles geregeld is. De mechanismes blijken uit wie aan het woord is. Het verschil in leeftijdsopbouw van de vrouwelijke en de mannelijke professionals toont nog steeds dat er onderweg in de loopbaan van vrouwen vaak iets negatiefs gebeurt.

De schrik van Sullerot

De wet van Sullerot zegt dat een beroep in belangrijkheid (vergoeding en aanzien) daalt naarmate het door meer vrouwen wordt uitgeoefend. Die 'wet' is een vastgestelde wetmatigheid, geen verklaring. De Franse sociologe Eveline Sullerot stelde het vast in 1968, en we kunnen het nog steeds waarnemen. Het is altijd zo geweest dat de relatieve aan-

trekkelijkheid van een beroep of functie afneemt naarmate er meer vrouwen in werken. Naarmate in een beroep meer mannen gaan werken (verpleegkundigen, schooldirecteuren) neemt de waarde van dat beroep toe. Het is een spijtige vaststelling. Veel van de inspanningen op het terrein van 'gender en arbeid' zouden als resultaat moeten hebben dat de wet van Sullerot in de toekomst niet meer zou gelden. Het is alsof de schrik voor de wet van Sullerot ook speelt in de inhoud van informatieve programma's: als het te veel over vrouwen gaat, zou het belang kunnen dalen. 'Als er meer dan 30% vrouwen of vrouwelijke inhoud is, dan kan het niet meer serieus zijn. 30% kan nog net.' lijkt het motto te zijn. En ondertussen voelt elke vrouw die een deel is van die 30% zich verplicht om te proberen te bewijzen dat de schrik voor de wet van Sullerot onterecht is. Wat de VRT Nieuwsdienst gedaan heeft in de aanloop van de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 - het volle gewicht van een belangrijke reeks uitzendingen op de schouders van drie jonge vrouwen leggen en hen met alle gewicht dat er in huis is, steunen - helpt tegen de schrik voor de wet van Sullerot.

Oorzaken

Waarom schommelen we - niet alleen in Vlaanderen, we zagen de trend in vele internationale onderzoeken - steeds rond die 30% wat betreft de aanwezigheid van vrouwen op het scherm? Hoewel deze studie niet ging over de verklaring waarom we zien wat we zien, maken we toch enkele opmerkingen over het 'waarom'.

- (1) We komen van ver, zowel in de realiteit als op televisie.
- (2) De verklaring is anders nu men ziet dat de media hun best doen. De interne situatie is sterk veranderd, vergeleken met twintig jaar geleden, toen de eerste positieve actieprogramma's begonnen.
- (3) Op elk terrein waaruit vrouwen zouden kunnen komen, hebben vrouwen nog steeds hun achterstand. Op elk van die terreinen lopen begeleidingsprogramma's, stimuleringsprojecten, gender-mainstreaming programma's, en dergelijke. Er worden charters opgesteld en ondertekend. Veel van de initiatieven zijn vrijblijvend, maar er wordt wel aan gewerkt en over gedacht.

Er lijkt een magische 30% drempel te zijn, die nergens wordt overschreden. Politicologen spreken van een kritische massa van 30 à 33 %. Een organisatiecultuur zou pas echt veranderen, met nieuwkomers zoals vrouwen zou pas echt rekening gehouden worden, vrouwen zouden pas echt zichtbaar zijn of indruk maken en zouden als minderheid niet meer als bijzonder of afwijkend worden beschouwd, indien de kritische massa van 33% overschreden wordt. In de media komen al de terreinen waarop de kritische massa niet bereikt is samen. Mediamakers moeten dus op alle flanken harder werken om vrouwen in beeld te krijgen.

- (4) Vrouwen staan niet te trappelen om in de media te verschijnen over ernstige onderwerpen. Wie een carrière wil opbouwen als babe misschien wel, maar wie 'gewoon' meedraait in *civil society* niet. Ze zijn er wel, en ook bij hen creëert de functie de vrouw, maar onder de magische drempel is men kwetsbaar. Vrouwen weten dat, en veel voorbeelden van het tegendeel zien we niet.
- (5) De media kunnen het zogenaamde Wollstonecraft-dilemma niet in de plaats van vrouwen oplossen. Politicologe Carol Pateman noemt de moeilijkheden waarmee vrouwen al eeuwen worstelen om tot volledige maatschappelijke participatie te komen 'Wollstonecraft's dilemma'. Zij bedoelt daarmee het volgende: Enerzijds willen vrouwen dat de wereld genderneutraal is: alles hoort voor hen te gelden zoals voor mannen. Er is geen vrouwelijk burgerschap, want het is voor mannen en vrouwen gelijk. Er is enkel burgerschap, tout court. Anderzijds willen zij - en vaak tegelijk - dat er ingezien wordt dat zij als vrouwen speciale eigenschappen, talenten, behoeften en bekommernissen hebben. Ook Mary Wollstonecraft (1759-1779) wilde beide tegelijk. (Pateman: 1989, 196-197)
De media kunnen dat dilemma niet oplossen. Ze kunnen enkel gelijkheid én verschil laten zien. Wat ze trouwens doen, met meer gelijkheid dan verschil.
- (6) Er is veel nodig om een boegbeeld, een kopstuk, een topmanager, een expert te worden. Een positie waar op televisie iets van te merken valt, ligt niet voor het grijpen. Men moet onder andere:

- a. zich niet laten afleiden;
- b. doorzetten;
- c. over verstand en opleiding beschikken;
- d. de positie en alles wat erbij hoort blijven willen;
- e. nooit iets anders belangrijker vinden;
- f. zich geen vragen stellen over anderssoortige betere kwaliteit van het leven;
- g. minimaal zestig uur per week werken;
- h. dat alles vanzelfsprekend vinden;
- i. geen onderbrekingen inlassen;
- j. niet deeltijds werken;
- k. beseffen dat de top heel klein is;
- l. kunnen winnen maar ook kunnen verliezen;
- m. niet systematisch tegengewerkt worden;
- n. over netwerken beschikken en zorgen dat men geen noodzakelijke steun en bescherming verliest;
- o. geluk hebben;
- p. opportuniteiten gebruiken.

Dat kritische drempel niet wordt overschreden zegt tevens dat bovenvermelde vereisten bij de meeste vrouwen niet voldoende gerealiseerd zijn. Goed onderbouwde discussies dienen op elk punt afzonderlijk en op alle punten samen gevoerd te worden. Daar zijn cijfers, onderzoek, theoretische benaderingen en volgehouden aandacht voor nodig. Als we het debat zouden voeren, zou blijken dat voor vrouwen niet alles in orde is. Er zou ook een nieuw debat naar voren komen over 'de betekenis van werk'. Alles wat er geregeld kon worden is misschien wel geregeld, maar ook vrouwen zouden er baat bij hebben als er een positiever discours over arbeid heerste. Alles gezien, gemeten en geteld hebbende is de indruk niet verdwenen dat het in onze informatieve *core business* van het maatschappelijke leven niet getoond wordt. Dat komt insiders (né dans le jeu, zoals Pierre Bourdieu het formuleerde) ten goede. Buitenstaanders en nieuwkomers zien niet hoe de winkel draait en wat er voor gedaan moet worden om hem draaiende te houden. Dat geldt tot in de details voor de beeldvorming van arbeid.

11 Referenties¹⁸

- Arendt, Hannah** (2002, oorspr. 1955). *Vita Activa*. Amsterdam: Boom.
- Ang, Ien** (1885). *Het Geval Dallas*. Amsterdam: SUA.
- Berelson, Bernard** (1952). *Content Analysis in Communication Research*. New York: Free Press.
- Bourdeaud'hui, Ria, Vanderhaeghe, Stephan** (2006). *Technische nota. Werkbaar werk en overwerk*. Brussel: SERV.
- Bourdieu, Pierre et Passeron, Jean-Claude** (1970). *La reproduction*. Paris: Les Editions de Minuit.
- Bourdieu, Pierre** (1979). *La distinction. Critique sociale du jugement*. Paris: Les Editions de Minuit.
- Breedveld, Koen** (2000). *Van arbeids- naar combinatie-ethos. Maatschappelijke ontwikkelingen op het snijvlak van economie en cultuur*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bruneau, Philippe** (2007). *Le travail ne paie pas*. Paris: Editions Denoël.
- De Landtsheer Christ'l** (2005). Politiek impressiemanagement in het televisiejournaal. In: Hooghe M. e.a [red] *Nieuws op televisie: televisiejournals als venster op de wereld*. Leuven: Acco, p. 99-118.
- Dolmen, Joep, de Lange Frits** (red.) (2006). *Moderne levens lopen niet vanzelf*. Amsterdam: Humanistic University Press.
- Eindadvies van de projectgroep Doorbreking van beeldvorming in termen van mannelijkheid en vrouwelijkheid** (1996). Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
- E-Quality** (2005). *Factsheet Discriminatie en beeldvorming op de arbeidsmarkt*. www.e-quality.nl
- Gilops, Ilse, Van Haegendoren, Mieke** (2006). *Beeld van de vrouwelijke ondernemer in de media*. Diepenbeek: Universiteit van Hasselt.

---

18 We verwijzen hier enkel naar de werken die rechtstreeks een rol hebben gespeeld in het onderzoek. Een volledige documentatie is te vinden op de website <http://www.arbeidinbeeld.be>. De verzameling en het ter beschikking stellen van documentatie over 'gender, beeldvorming en arbeid' was een belangrijk onderdeel van het project, verzorgd door Ro5a.

- Haring, Bas** (2007). *Voor een echt succesvol leven*. Amsterdam: Nijgh & Van Ditmar.
- Klaassen, Cees** (1981). *Sociologie van de persoonlijkheidsontwikkeling*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Krippendorff, Klaus** (1980). *Content Analysis. An Introduction to Its Methodology*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Kuppens, Tom e.a.** (2006). *Vrouwen en mannen in België. Genderstatistieken en genderindicatoren*. Brussel: Instituut voor de Gelijheid van Vrouwen en Mannen.
- Lafargue, Paul** (1883). *Le droit à la paresse. Réfutation du "droit au travail" de 1848*. (f copyfree tex TIMus an 206 de la république - 1998).
- Lakoff, George** (2002). *Moral Politics: How Liberals and Conservatives Think*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lemke, J.L.** (1998). Resources for attitudinal meaning: evaluative orientations in text semantics. *Functions of Language* 5/1, p. 33-56.
- Messer, Nicole, Klein Klouwenberg, Maaïke** (red.) (2007). *Betekenis van werk*. Leusden: Turner.
- Michielsens, Magda, Wiersma, Annemiek** (1987). *Tante Sonja weet raad. Beelden van ouderschap in "Sonja op zaterdag"*. Nijmegen: PAW.
- Michielsens, Magda** (1991). *Vrouwen in de kijker. Hoe brengen TV1 en TV2 de vrouw in beeld*. Brussel: BRT.
- Michielsens, Magda e.a.** (1995). *Beeld voor Beeld*. Brussel: Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid, belast met het beleid van Gelijke kansen voor mannen en vrouwen.
- Michielsens, Magda e.a.** (red.) (1999). *Bouw een vrouw*. Gent: Academia Press.
- Michielsens, Magda, Saeys, Frieda, Spee, Sonja.** (2000). *Beeldvorming M/V: Diversiteit en Emancipatie*. Brussel: Gelijke Kansen in Vlaanderen.
- Michielsens, Magda** (2005). *Gelijkheid en ongelijkheid in België 1830-2005*. Brussel: Raad van de Gelijke Kansen voor Mannen en Vrouwen.
- Nuijten, Koos** (2007). *Sensatie in het Nederlandse televisienieuws 1980 - 2004*. Nijmegen: Radboud Universiteit.

- Oakley, Ann** (1974). *The Sociology of Housework*. London: Martin Robertson.
- Pateman, Carol** (1989). *The Disorder of Women: Democracy, Feminism, and Political Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Plate, Liedeke, Smelik, Anneke** (red.) (2006). *Stof en as. De neerslag van elf september in kunst en populaire cultuur*. Amsterdam: Van Gennip - de Balie.
- Puette, William J.** (1992). *Through Jaundiced Eyes: How the Media View Organized Labor*. New York: H.R. Press.
- Rand, Ayan** (1999, oorspr. 1957). *Atlas Shrugged*. New York: Plume Book.
- Reisel Gladstein, Mimi, Sciabarra, Chris Amthrew** (eds.) (1999). *Feminist Interpretation of Ayan Rand*. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Sloterdijk, Peter** (2007). *Woede en Tijd*. Nijmegen: SUN.
- Spee, Sonja** (2003). 'Is iedereen in beeld?' Het belang van beeldvorming in het denken over gelijke kansen. In: Michielsens, Magda e.a. (red). *Steunpunt gelijkemansbeleid*. Jaarboek 1, p. 193-209.
- Steinberg, Deborah Lynn and Kear, A.** (1999). *Mourning Diana: Nation, Culture and the Performance of Grief*. London: Routledge.
- Vandoorne, Jan, De Witte, Hans** (2003). Arbeidsethos in Vlaanderen. Een exploratie van de morele inbedding van arbeid of op basis van het ASP-survey van 1998. *Tijdschrift voor Sociologie*, 24, 1, p. 37-63.
- van Dijk, Teun** (2006). Discourse, context and cognition. *Discourse Studies*, Vol. 8, No. 1, p. 159-177.
- Van Liedekerke, Luc** (2001). Arbeid, vrije tijd en arbeidsethos. Twintig jaar Europees waardenonderzoek omtrent arbeid. *Ethische perspectieven* 11, 4, p. 247-255.
- Walgrave Stefaan, Rihoux Benoît** (1997). *De Witte Mars een jaar later: van emotie tot politieke commotie*. Leuven: Van Halewyck.
- Wierstra, Relien** (2001). *Goede Beelden, Slechte Beelden. Verbeelding van leeftijd in de media*. Utrecht: LBL (expertisecentrum leeftijd en maatschappij).
- Wilbrink, Ben** (1997). Terugblik op toegankelijkheid: meritocratie in perspectief. In: Van Dyck, M (red). *Toegankelijkheid van het Nederlandse onderwijs*. Den Haag: Onderwijsraad, p. 341-384.

BIJLAGE 1 - Afkortingen

ABVV	Algemeen Belgisch Vak Verbond, de socialistische vakbond
BRTn	Belgische Radio en Televisie, Nederlandstalige uitzendingen, de vroegere benaming van VRT
Canvas	het tweede, ernstige kanaal van VRT
CD&V	de Christen-Democratisch en Vlaamse partij
CEO	Chief Executive Officer, de algemene directeur van een bedrijf.
De Lijn	Maatschappij die zorgt voor het openbaar vervoer in Vlaanderen (tram en bus)
één	het eerste populaire kanaal van VRT
Groen !	Vlaamse groene partij
HRM	Human Resource Management, personeel en organisatie beheer
ISW	Innovating Support & Work, een spin-off bedrijf van de Katholieke Universiteit Leuven en de Université Catholique de Louvain en gespecialiseerd in het optimaliseren van menselijke relaties binnen organisaties
KBS	Koning Boudewijn Stichting
KMO	Kleine of middelgrote onderneming
MOW	Meaning of Working, een internationaal onderzoeksnetwerk in verband met de betekenis van werk
NGO	niet-gouvernementele organisatie
Open VLD	Vlaamse liberale partij. Omdat de partij in de loop van ons onderzoek zijn naam veranderde van VLD in Open VLD zagen wij ons genoodzaakt om van (Open) VLD te spreken
PAR	Program Analysis and Report, instrument voor onderzoek van communicatie, http://www.moh.be
PS	Parti socialiste, de Belgische franstalige socialistische partij
SCP	Nederlands sociaal cultureel planbureau
sp.a	Vlaamse socialistische partij
Spirit	Vlaamse links liberale partij
VB	Vlaams Belang, Vlaams-nationalistische partij
VDAB	Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding
VRT	Vlaamse Radio en Televisie
VTM	Vlaamse Televisie Maatschappij

BIJLAGE 2 - Afbeeldingen

Afbeelding 1	<i>Terzake</i> 21-02-2007 onder analyse in de PAR Ingrid Pelssers, Vlaams emancipatieambtenaar	47
Afbeelding 2	<i>Het Nieuws</i> 24-03-2007 - avontuurlijk solliciteren kandidate	82
Afbeelding 3	<i>Het Journaal</i> 08-03-2007 - een creatief bedrijf Ingrid De Bock, bedrijfsleider	85
Afbeelding 4	<i>Terzake</i> 08-03-2006 - breien bij Vrouwen met Vaart	89
Afbeelding 5	<i>Terzake</i> 08-03-2007 - Is de Internationale Vrouwendag nog nodig? Lieven Verstraete	91
Afbeelding 6	<i>Terzake</i> 30-03-2007 - Regine Clauwaert met pensioen	95
Afbeelding 7	<i>Morgen Beter</i> 08-03-2007 - Rolpatronen Hind Fraihi, Tinne Rombouts en Ingrid Lieten	99
Afbeelding 8	<i>Morgen Beter</i> 08-11-2006 - Babyboomers Tim Pauwels, Paul de Grauwe en Kadèr Gürbüz	101
Afbeelding 9	<i>De 7de Dag</i> 18-02-2007 - Drumster Isolde Lasoen Annelies Beck en Isolde Lasoen	109

BIJLAGE 3 - Tabellen en grafieken

Tabel 1	Aanwezigheid van vrouwen in Vlaanderen vergeleken met hun aanwezigheid in een aflevering van <i>De Zevende Dag</i>	10
Tabel 2	Hoeveelheid arbeid	50
Tabel 3	Aandeel van de verschillende programma's in de sample	51
Tabel 4	Items over arbeid naar inhoud, in aantal en in duur	52
Tabel 5	Aantal optredens, spreektijd en gemiddelde duur interventie van mannen en vrouwen	53
Tabel 6	Items met aandacht voor gender	55
Tabel 7	Soort interne actoren	58
Tabel 8	Positie van externe actoren	60
Tabel 9	Partij per inhoud van item	62
Tabel 10	Aantal optredens en spreektijd politici per leeftijdscategorie	63
Tabel 11	Merites per soort spreker, per programma	66
Tabel 12	Aantal optredens en spreektijd interne en externe actoren over merites	68
Tabel 13	Aantal optredens en spreektijd interne en externe actoren over plezier in werken	70
Tabel 14	Aantal optredens en spreektijd interne en externe actoren over timemanagement	76

Tabel 15	Aantal optredens en spreektijd mannen en vrouwen per programma	79
Tabel 16	Items over arbeid naar inhoud, in aantal en in duur in <i>Het Nieuws</i>	81
Tabel 17	Aantal optredens en spreektijd mannen en vrouwen in <i>Het Nieuws</i>	82
Tabel 18	Items over arbeid naar inhoud, in aantal en in duur in <i>Het Journaal</i>	84
Tabel 19	Aantal optredens en spreektijd mannen en vrouwen in <i>Het Journaal</i>	84
Tabel 20	Items over arbeid naar inhoud, in aantal en in duur in <i>Terzake</i>	87
Tabel 21	Aantal optredens en spreektijd mannen en vrouwen in <i>Terzake</i>	88
Tabel 22	Items over arbeid naar inhoud, in aantal en in duur in <i>Morgen Beter</i>	97
Tabel 23	Aantal optredens en spreektijd mannen en vrouwen in <i>Morgen Beter</i>	98
Tabel 24	Items over arbeid naar inhoud, in aantal en in duur in <i>De Zevende Dag</i>	105
Tabel 25	Aantal optredens en spreektijd mannen en vrouwen in <i>De Zevende Dag</i>	106

Deze publicatie kadert in het ESF-project Beeldvorming van Arbeid, dat nagaat op welke manier over arbeid gecommuniceerd wordt in nieuws- en duidingsprogramma's op de Vlaamse televisie. Het bekijkt hoe werkende vrouwen en mannen gepresenteerd worden in reportages, Vlaamse soapseries en reclame. Programmamakers en beleidsmensen vinden in de publicaties van het project relevante voorstellen en aanbevelingen.

Publicaties in het kader van dit project:

Zien Werken V/M. Beeldvorming van Arbeid in Informatieve Programma's op Televisie, Magda Michielsens, 2008.

Werken met Passie. Topvrouwen over hun loopbaan,
Magda Michielsens, 2008.

Seksistische Reclame. Dromen van een betere wereld voor m/v met talent,
Corine Van Hellemont, 2008.

www.arbeidinbeeld.be, de projectwebsite.

Het team van het ESF-project Beeldvorming van Arbeid is samengesteld uit:

RoSa. Documentatiecentrum, Bibliotheek en Archief voor Gelijke Kansen, Feminisme en Vrouwenstudies (promotor).

ZORRA Denktank, Departement Communicatiewetenschappen.

Magda Michielsens Onderzoekshuis.